

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫСЫ

“ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
АЙМАҚТАНУ” СЕРИЯСЫ

ИЗВЕСТИЯ

КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

СЕРИЯ «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

OF KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

SERIES “INTERNATIONAL RELATIONS AND
REGIONAL STUDIES”

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

3 (45) 2021

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

3 (45) 2021

ISSN 2411-8753 (Print)

ISSN 2710-3633 (Online)

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
series “INTERNATIONAL RELATIONS and
REGIONAL STUDIES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2021

© «Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті» Акционерлік қоғамының «Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия» ғылыми журналының «Халықаралық қатынастар және аймақтану» сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі мен мерзімі № 674, 18.05.1999 ж. Тіркелу күзегі 10.04.2015 жылғы № 15196-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Шаймарданова З.Д., тарих.ғ.д., доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Редакция алқасы мүшелері

Абсаттаров Г.Р., саяси ғ.к., доцент, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы,
Қазақстан

Аллез Г., доктор PhD, Әлеуметтік ғылымдар жоғары мектебі, Париж,
Франция

Аренова А.А., Алматы қаласындағы ҚР СІМ өкілдігінің саяси тобының
жетекшісі, Алматы, Қазақстан

Байсұлтанова К.Ш., саяси ғ.к., профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Бүлекбаев С.Б., филос.ғ.д., профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы,
Қазақстан

Галиев А.А., т.ғ.д., профессор, профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Гессе Р., философия докторы, с.ғ.д., хабилизиттік профессор, Фрайбург
университеті, Германия

Жабина Ж.Р., с.ғ.д., доцент, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті
- Елбасының кітапханасының Халықаралық қатынастар қызметі, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан

Зиркер Д. (Zirker D.), PhD, Вайкато Университеті, Жаңа Зеландия / Waikato
University, Hamilton, New Zealand

МакКленнен С. (McClennen S.), PhD, Пенсильвания Университеті,
Филадельфия, АҚШ/ University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Хорак С. (Horak S.), PhD, Карлов Ун-ті, Прага, Чех Республикасы, Charles
University, Prague, Czech Republic

Шабаль П. (Chabal P.), PhD, Гавр Университеті, Франция / Le Havre University,
France, Гавр, Франция

Шуқыжанова А.Н., PhD, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Шығарылымға жауапты

Джекебаева М.А., филос.ғ.к., доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан

moregion.bulletin@ablaikhan.kz

© Научный журнал «Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Международные отношения и регионоведение» Акционерного общества «КазУМОиМЯ имени Абылай хана» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Номер и дата первичной постановки на учет № 674, 18.05.1999 г. Регистрационное свидетельство № 15196-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., ректор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, академик НАН РК,
доктор филологических наук, Алматы, Казахстан

Шаймарданова З.Д., д.ист.н., доцент, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Абсаттаров Г.Р., к.полит.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Аллез Г., доктор PhD, Высшая школа социальных наук, Париж, Франция

Аренова А.А., руководитель политическо́й группы Представительства МИД
РК в г.Алматы, Алматы, Казахстан

Байсултанова К.Ш., к.полит.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Галиев А.А., д.и.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы,
Казахстан

Гессе Р., доктор философии, хабилитированный доктор политических наук,
профессор, Фрайбургский университет, Германия

Жабина Ж.Р., д.п.н., доцент, Служба международных связей Библиотеки
Первого Президента Республики Казахстан- Елбасы, Нур-Султан, Казахстан

Зиркер Д. (Zirker D.), PhD, Университет Вайкато, Новая Зеландия / Waikato
University, Hamilton, New Zealand

МакКленнен С. (McClennen S.), PhD, Пенсильванский Университет,
Филадельфия, США/ University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Хорак С. (Horak S.), PhD, Карлов Ун-т, Прага, Чешская Республика, Charles
University, Prague, Czech Republic

Шабаль П. (Chabal P.), PhD, Университет Гавра, Франция / Le Havre
University, France, Гавр, Франция

Шукыжанова А.Н., доктор PhD, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы,
Казахстан

Технический редактор

Джекебаева М.А., к.филос.н., доцент, КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

moreregion.bulletin@ablaikhan.kz

© Scientific journal «Bulletin» of Ablai khan KazUIR&WL. Series «International Relations and Regional Studies» of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Number and date of first registration №674, from 18.05.1999. Certificate N 15196 – G, 10.04.2015.

Editor in chief

Kunanbayeva S.S., Doctor of Philology, Professor,
Academician of NAS of the RK, Almaty, Kazakhstan

Executive Editor

Shaymardanova Z.D., d.of hist. sc., associate professor, Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan

Editorial team members

Absattarov G.R., cand.of polit.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty,
Kazakhstan

Hallez X., PhD, EHESS, Paris, France

Arenova A.A., Chief of political group, Representation of MFA of the RK in Almaty,
Almaty, Kazakhstan

Baysultanova K.Sh., cand.of polit.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan

Galiev A.A., d. of hist.sc., professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Hesse R., Dr. of philosophy, Habilit. Prof. of Pol/ sciences, Freiburg University,
Germany

Zhabina Zh.R., D. of polit.sc., associate professor, International Cooperation
Department, the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbassy,
Nur-Sultan, Kazakhstan

Zirker D., PhD, Waikato University, New Zealand

McClennen S., PhD, University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Horak S., PhD, Charles University, Prague, Czech Republic

Chabal P., PhD, Le Havre University, France

Shukyzhanova A., PhD, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Editor

Jekebayeva M.A. c.philos.sc., ass.professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty,
Kazakhstan

moreregion.bulletin@ablaikhan.kz

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

I БӨЛІМ. ДҮНИЕЖҰЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

РАЗДЕЛ I. МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

I PART. WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Ошакбаева Ж.Б. Қазақ хандығы кезеңіндегі мемлекеттілік және мемлекетшіл тұлға идеясы	7-15
Ошакбаева Ж.Б. Государственность в период казахского ханства и идея государственной личности	7-15
Oshakbayeva Zh.B. The idea of statehood and state personality in the era of the kazakh khanate	7-15
Yermekbayev A., Abzhaparova L. Russia and Turkey: from confrontation to cooperation	16-25
Ермекбаев А., Абжапарова Л. Ресей мен Түркия: қарама-қайшылықтан ынтымақтастыққа	16-25
Ермекбаев А., Абжапарова Л. Россия и Турция: от конфронтации к сотрудничеству	16-25
Kurpebayeva G. The impact of the Arab Spring on the balance of power in the Middle East	25-37
Курпебаева Г.К. «Араб көктемі» оқиғаларының Таяу Шығыстағы күш тепе-теңдігінің өзгеруіне әсері	25-37
Курпебаева Г.К. Влияние событий «арабской весны» на изменение баланса сил на Ближнем Востоке	25-37
Жанақова Н.Т. Университеттің геосаясат контекстіндегі кеңістік-уақыттық өлшемі	37-44
Жанақова Н.Т. Пространственно-временное измерение университета в контексте его геополитики	37-44
Zhanakova N.T. The space-time dimension of the University in the context of its geopolitics	37-44
Асхат Г. Современные тенденции по вопросам казахской диаспоры	45-57
Асхат Г. Қазақ диаспорасының қазіргі тенденциялары	45-57
Askhat G. Current trends in the Kazakh Diaspora	45-57

II БӨЛІМ. ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕР

РАЗДЕЛ II. ЗАРУБЕЖНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

II PART. FOREIGN RESEARCHS

Вандангийн А. Казахстанско-монгольские отношения в контексте тюркско-монгольского мира	58-70
Вандангийн А. Түркі-моңғол әлемі мәнмәтініндегі қазақстан-моңғол қатынастары	58-70
Vandangiyn A. Kazakh-Mongolian relations at the present stage in the context of the turkic-mongolian world	58-70

Issayeva M.I., Jekebayeva M.A. Democratic freedom	71-84
Исаева М.И., Джекебаева М.А. Демократиялық еркіндік	71-84
Исаева М.И., Джекебаева М.А.² Демократическая свобода	71-84

III. БӨЛІМ ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ III. ГЕОПОЛИТИКА И РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
III PART. GEOPOLITICS AND REGIONAL STUDIES

Садвокасова З.Т. Ислам – как препятствие на пути православ- ной проповеди	85-93
Садвокасова З.Т. Ислам-православие уағызына кедергі ретінде.....	85-93
Sadvokasova Z.T. Islam - as an obstacle on the way orthodox preaching	85-93
Аубакирова А.К., Мұқтаров Е.С. Мұнай және газ: терминология аудармасының аспектілері	94-101
Аубакирова А.К., Муктаров Е.С. Нефть и газ: аспекты перевода терминологии	94-101
Aubakirova A.K., Muktarov E.S. Oil and gas: aspects of terminology translation	94-101
Тәттібек Н.М. Қазақстанның сыртқы саясаты	101-110
Таттибек Н.М. Внешняя политика Казахстана	101-110
Tattibek N.M. Foreign policy of Kazakhstan	101-110

**І БӨЛІМ.
ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАР
РАЗДЕЛ I.
МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
I PART.
WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS**

**ӘӨЖ 91 (574)
DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.001
FTAMP 03.20**

**ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ КЕЗЕҢІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖӘНЕ
МЕМЛЕКЕТШІЛ ТҰЛҒА ИДЕЯСЫ**

***Ошақбаева Ж.Б.¹**

¹философия ғылымдарының кандидаты, бас ғылыми қызметкер
БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты,
Алматы, Қазақстан, zhazira_beka@mail.ru

Андатпа. Мақалада қазақ халқының өз мемлекеттілігін құру жолындағы саяси күресі, қазақ хандығының құрылуы, оның ішкі саяси дамуы, саяси-экономикалық, әлеуметтік және рухани байланыстары, иерархиялық қатынастары, өзінің саяси құндылықтар жүйесінің түзілуі, халықтың саяси мінез-құлқының, ұлттық психологиясының қалыптасу ерекшеліктері қарастырылады. Қазақ хандығының алға қойған саяси-әлеуметтік талабы қазақ деген ұлттық сананы рулық, жүздік ұғымның шеңберінен асырып, түбі бір тұтас мемлекеттік дәрежеге көтеру болды. Олардың арманы қазақ жұртын қабырғалы мемлекет қатарына қосу еді.

Ұлттық мемлекеттілік, билеп отырған халқының бағын ойлаған хандар мен оларға ел мен мемлекет тұрғысынан ақыл-кеңес берген ұлы билер дәстүрлері; ата-бабаларымыздың халқымызға тән шаруашылық жүргізу жүйесін қалыптастыруы, таңғажайып этномәдени үлгілерін жасау арқылы әлемдік өркениетке қосқан үлесі, батырларымыздың ел тәуелсіздігі мен ата-қоныс тұтастығын сыртқы жаулардан қорғауы зерделенеді.

Тірек сөздер: Мемлекет, мемлекетшіл тұлға, хан, қазақ хандығы, ұлт, қоғам, ру басы, даналық, руханилық.

Негізгі ережелер

Қазақ қоғамы тұлғааралық қатынастар тірегі, құндылықтар тұрақтылығы мен сүбелі рухани реттеуге негізделген. Ол экономикалық қатынастардан асып түсетін тұлғалық қатынастар фундаментализмі арқылы сипатталады. Бұл қоғамда халық үшін үлкен мәні бар жалпы құндылықтар бар, ол ерекше табиғи рухани өзара байланыстар арқылы көрініс табады. Философиялық қатынаста мемлекет әлсіз болған сайын этникалық қауымдастыққа табиғат ортасының әсері көбірек болады. Табиғат қазақтар үшін абсолютті және мәңгі бастау, өзіндік іс атқаратын, тіршілік себептері мен факторлары, белсенділік пен даму негіздері бар жалғыз орта. Адамдарға алғашында табиғат заңдылықтарына бағынуына, табиғат апаттарынан қашып, оның себептерін ұғынып, өз болмысын құруына тура келді.

Мемлекет дегеніміз нақты аумақта бір немесе бірнеше халықтың басын біріктіруші, мүдделерін қорғаушы саяси-құқықтық жүйе. Бұл жүйенің пайда болуы да, ондағы басқару тетіктерінің қалыптасуы да ұзақ мерзімді қажет етеді. Қазақ халқының өз мемлекеттілігін құру жолындағы саяси күресі ондаған ғасырға созылатын күрделі саяси-тарихи үрдіс. Бұл мәселе қазақ халқын құрайтын ру-тайпалар кезеңінен бастау алып, Қазақ хандығының құрылуы, оның ішкі саяси дамуы, тікелей саяси-экономикалық, әлеуметтік және рухани байланыстары, иерархиялық қатынастары, өзінің саяси құндылықтар жүйесінің түзілуі, халықтың саяси мінез-құлқының, ұлттық психологиясының қалыптасу ерекшеліктері талай рет тарих тезіндегі қатаң сынақтардан өтті. Далалық мемлекеттің табиғатын жете түсіну үшін «мемлекет» және «мемлекеттілік» ұғымдарының арақатынасын ашудың маңызы зор. Себебі мемлекеттілік туралы мәселе – бұл бір аймақты екіншісінен бөліп тұратын әлеуметтік кеңістіктің әуелгі шекарасы. Демек, қазақ мемлекеттілігі Қазақ хандығы аясында шектеліп қалмайды. Өйткені біздің мемлекеттілік ұғымымыз қазақ мемлекетінің пайда болуы мен дамуын ғана емес, түркі этносының ғұмырында ұзақ жылдар бойы жүріп келген мемлекеттік-құқықтық үдерістерді де меңзейді. Ендеше, қазақ мемлекеттілігін теория жүзінде ұғыну үшін мемлекеттік билікті генезисінен, ертедегі дала мемлекеттерінен бастап, қазақ хандарының жаңғыртуларына дейін зерттеу қажет. Қазақ хандығы өн бойына дала мемлекеттілігінің барлық салттарын жинақтаған иерархияланған әлеуметтік-саяси құрылым болды.

Қазақ хандығы дербес, этникалық тұрғыдан біртұтас тілге, жалпы мемлекеттік аумаққа ие мемлекетке айналды. Алғашқы қазақ мемлекетінің хандық түрінде құрылуы тайпалардың этникалық жағынан жақын топтарының саяси бытыраңқылығын жеңуге көмектесті, қазақ рулары мен тайпаларының бірігуіне ықпал етті. Қазақ хандығының Қазақстан аумағындағы бұрынғы мемлекеттік құрылымдардан

айырмашылығы, XVI ғасырдың басынан бастап анағұрлым күшті этникалық негізге ие болды, оған біртіндеп қазақ ұлтын құрайтын барлық дерлік этникалық топтар, олар өмір сүрген кең аумағымен бірге кірді. Егер қазақ мемлекеттілігі этникалық қауымдастықтың бірігуіне көмектескен болса, онда этникалық қауымдастықтың өзі қазақ ұлты түрінде бұл мемлекеттілікті нығайтты.

Кіріспе

Қазақ хандығы – көшпелі және жартылай көшпелі мал шаруашылығы-мен айналысқан феодалдық мемлекет болды. Оның көшпелі және жартылай көшпелі далалық өңірінде патриархалдық-феодалдық қатынас басым болды, ал отырықшы, егінші аймақтарда феодалдық қатынас қалыптасты. Қазақ хандығында облыстық басқару жүйесі емес, ұлттық (ру-рулар бойынша) басқару жүйесі қолданылды. Басқару жүйесінде ру-тайпалық тәртіп сақталып отырды. Туыстығы жақын он шақты түтін бір ауыл, ал жеті атадан тараған бірнеше ауыл бір ата (аймақ) болды. 13-15 атадан қосылатын аймақтар бір ру болды. Осы рулардан тайпа құралды. Қазақ қауымы үш жүзге бөлінді. Ол қазақ хандығына бағынды. Хан – қазақ хандығының азаматтық, әскери, әкімшілік және сот құқын қолына ұстады. Жүздерді кіші хандар, ұлыстарды сұлтандар, тайпаларды билер, руларды ру басылары, аймақтарды (аталар) ақсақалдар, ауылдарды ауыл ағалары басқарды. Бұл жеті сатылы басқару жүйесі көшпелі қазақ қоғамында тым ертеден келе жатқан тәртіп болатын.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Қазақ хандығына біріккен рулардың негізгі шаруашылығы – мал шаруашылығы болды. Азық-түлік, керек-жарақтың бәрін малдан өндірді. Көрші халықтармен десауданы мал арқылы жүргізді. Халықтың ұлығы – хан болды. Хан халықтың маңызды, ірі мәселелерін шешіп, көрші халықпен қарым-қатынасты, сыртқы мәселелерді басқарып, даулы істерді шешіп отырды. Сондықтан рулардан алым-салық алып отырған. Әр рудың басы – ақсақалдар болды, рудың ішкі жұмыстарын солар басқарды. Қазақтың Керейден кейінгі ханы оның баласы – Бұрындық болғанмен, негізінде, іс жүзінде Жәнібектің баласы – Қасым хан басқарды. Қасым хан тұсында хандық күшейе түсті, халықтың саны миллионға жетті. Себебі, Қасым хан халық қамын ойлайтын хан болды, бейбітшілік сақтап, шаруашылықты өркендетуге тырысты. «Қасым ханның қасқа жолы» деген сөз қалғаны да осыдан болуы керек. Бұл заң қазақ арасында бұрыннан қалыптасқан әдет-ғұрып ережелері негізінде жасалды. Бұл заң сол кезде мұсылман елдерінде жаппай қолданылып жүрген ислам дінінің (шариғат) заңынан өзгеше, көшпелі қазақ өміріне үйлесімді байырғы заң болды. Сол үшін, ол Қасым ханның атымен

байланыстырылып: «Қасым ханның қасқа жолы» деп аталды. Әйгілі тарихшы Мұхаммед Хайдар Дулатидің «Тарихи-Рашиди» кітабында: «Қазақ хандары мен сұлтандары арасында Қасым хандай күдіретті ешкім болған емес» дейді [1]. Қасым хан өлгеннен кейін сұлтандар мен феодалдардың өзара бақталасы, қырқысы күшейді. Сыртқы саяси жағдай қолайсыз болып тұрған кезде, өзара қырқысуының зиянды зардаптары хандықты әлсіретуге әкеп соқты.

Қасым ханнан кейін Мамаш, Жәдік, Тайыр, Бұйдаш, Шығай сияқты төрт-бес хан ауысады. Шығайдан кейін оның баласы Тәуекел хан болады. Ол Бұхар хандығына шабуыл жасап, жараланып, қайтыс болады. Орнын оның інісі Есім хан басады. Бұл кезде Жоңғар хандығы күшейіп, қауіпті жауға айналып тұрған кез болатын. Есім хан көбінесе Жоңғардан қорғану, халықтың дербес ел болып қалу шараларын іздейді. Осыдан «Есім ханның ескі жолы» деген сөз қалған. Бәрібір Есім ханға жоңғармен соғысуға тура келеді. Ол ел арасында Еңсегей бойлы – Ер Есім деген атпен белгілі болды. XVI ғасырда қазақ хандығы солтүстікте құрылған Сібір хандығымен (орталығы Түмен) шектесті. 1563 жылы Шайбани әулеті мен Тайбұғы руы арасындағы ұзақ жылғы күрестен кейін Сібір хандығы Шайбани әулеті Көшім ханның қолына көшті. 1628 жылы Есім хан қайтыс болғаннан кейін орнына Жәңгір хан болған. Есім ханның баласы Жәңгір хан жоңғармен мықтап соғысады. Жәңгірден кейін Тәуке хан бар өмірін жоңғармен соғыспен өткізеді. Тәуке хан алдымен елді басқаруға ыңғайлы болу үшін Үш жүзге бөледі. Әр жүздің басшысын тағайындайды. Өзінің атақты заңын шығарады. Жәңгірдің баласы Тәуке хан (1680-1718) тұсында қазақ хандығының бірлігі күшейе түсті. Ол қазақ тарихында «Әз Тәуке», «адамзаттың данасы» деп аталды. Ол бір орталыққа бағынған қазақ хандығын құруға күш жұмсады. Феодал шонжарларының өкілдері мен билерден құралған «хандық кеңестің» және «билік кеңесінің» рөлін арттырды. Жыл сайын Ташкент қаласының түбіндегі Күлтөбеде үш жүздің басын қосқан құрылтайын ашып отырды. Тәуке хан беделді билерге арқа сүйеп, феодал ақсүйектерді, сұлтандарды әлсіретуге тырысты. Жүздер мен ұлыстар арасындағы үлкен даулар билер кеңесінде, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке билер алдында шешілетін болды. Тәукенің тұсында «Жеті жарғы» деген атаумен әдеттегі құқық өлшемдерінің жинағы құрастырылды. Мұнда феодалдық құқық тәртібі мен мемлекеттік құрылымның негізгі шарттары белгіленді. Сөйтіп, қазақ халқының тарихында ірі құқықтық өзгерістер енгізді. «Жеті жарғы» сол заманға сай құқықтық құжат қана емес, сонымен қатар көшпелі қазақ халқының этникалық, шаруашылықты ұйымдастыру және жағрафиялық ерекшеліктеріне сай келетін аса құнды ескерткіш. Бұл көшпелі қазақтардың ел билеу заңы болып табылады. Онда әкімшілік, қылмысты істер, азаматтық құқық өлшемдері, сондай-ақ

салықтар, діни көзқарастар туралы ережелер енгізіліп, ол қазақ қоғамы өмірінің барлық жағын қамтыды. Оның жоңғар шапқыншылығына қарсы күресте қазақ қоғамында заңдылықты, тәртіпті нығайтудағы рөлі де зор. «Жер жүзіндегі қандай да бір елдің арман-тілегі де, мақсат-мүддесі де мемлекеттік және ұлттық тәуелсіздігі, осы ұлы түсінік ұлттық санасының негізгі мазмұнын құрайды. «Жеті жарғының» ел құрметіне бөленіп, шежіреші және кемеңгер ақсақалдарының жадына берік жазылуына негізгі себепкер оның ережелерінің қазақ ұлтының мемлекеттілігі мен құқықтық өзіндігінің жаршысы екендігінде» [2].

Нәтижелері

Жеке отау тігіп, өз мемлекетін құрған қазақ елі үшін ХҮ-ХҮІ ғасырларда ең басты мәселе – жаңа құрылған мемлекетті күшейту мен қорғау болды. Қоғамдық ой-сана, халықтың аңсары – ұлттық тұңғыш мемлекетті сақтап қалу болды. Ру-тайпаларды бір орталыққа бағындырып, ішкі алауыздықты тиятын, сыртқы дұшпандарға тойтарыс беретін, елдің қамын жейтін әмірші керек екенін халық жақсы түсінді. Мемлекет күшті болу үшін ақылды да айбарлы хан керек екенін біліп, хандық идеяны дәріптеді. Хандық идеологияны жақтап, үгіттеуге бар күшін салған жыраулар мен би-шешендер өздерінің құдіретті сөзімен, үлгі ісімен көп еңбек сіңірді. Мемлекеттік-саяси жоралғының негізі хан сайлау жүйесі еді. Ақ киізге көтеру салты – халық пен ел билеуші ынтымағының белгісі, мемлекеттің тұтастығы мен беріктігі үшін қажетті этногенетикалық интеграцияның дәлелі іспетті. Қазақ хандығы ішкі саяси ахуалдағы көрнекі өзгерістерді қиындатқан жаңа тарихи талаптардың бар ауыртпалығын өз мойнына алды. Қазақ даласында өзінің құрылымына сәйкес басқару жүйесі болған және негізгі субъектілері хан мен хан кеңесшілері – сұлтандар, би-шешендер, батырлар, ру басы ақсақалдар еді. Олар қазақ қоғамының саяси-әлеуметтік мәселелерінің негізін шешетін кеңес мүшелері еді. Қазақ тарихынан мол мағлұмат жинаған зерттеушілердің бірі А. И. Левшин «қанша жерден хан мұрагері ақсүйек болғанмен, ол ақылымен, ел ісін атқара алатын парасаттылығымен және т.б. қасиеттерімен ерекшеленіп, дауыс берушілердің ойынан шықпаса, онда ол халық сайлауында көп дауыс ала алмайды» [3, 366] деген пайымдауы қазақтың хан таңдауының тура бағасы болып табылады.

Талқылау

Хан халықтың жанын түсініп, рухын көтере білді. Сол үшін де халық оларды қадірлеп, қастерледі. Бұқар Абылайдың бойынан кереметтей ел басқарушылық қасиетін таныса, Абылай хан өзі құрған мемлекеттік саясатында Бұқар жыраудың айтқан ақыл-кеңесіне құлақ асып отырған, Бұқардың бойынан болашақты болжағыш, әулие, дарын

иесі екенін көрген. «Бұқар жыраудың толғау жырларының қайсысы болмасын, мысалы, «Садыр қайда барасың», «Айналасын жер тұтқан», «Ай, Абылай, Абылай», «Ей, заман-ай, заман-ай», «Ашуланба Абылай» тағы басқалары қоғам өмірінің айнасы, халықтың басынан кешкен тіршілігінің бірден-бір тарихи көзі болып есептеледі. Біз бүгінгі күнде сол өткен зұлмат заманның әрбір кезеңін, әрбір тарихи қайраткерін, олардың жеке дара мінездерін, қабілетін мұқиятты түрде сипаттап жырмен жеткізгенін байқаймыз» [4, 20 б.]. 1711-1781 жылдары өмір сүрген Абылай хан да өз заманының перзенті болатын. Өзінің ең негізгі мақсаты ретінде күшті, тұрақты, қуатты Қазақ хандығын құруды көздеген Абылай 1771 жылы Түркістанда Орта жүздің ханы болып сайланды. Абылай Қытай империясы мен Ресейдің арасында қалған Қазақ хандығының халықаралық саяси жағдайының күрделілігін ескере отырып, осы екі мемлекетпен терең саяси қатынастарды алғашқы орынға қою қажеттілігін түсінді. Құқықтық тұрғыдан Абылай қатаң заңнама қолдаушысы болды. Бірлікке ынталандыру арқылы күшті орталық билік құрған хан бірлікті баянды қылу үшін отырықшы мәдениетке баулуға тырысады. Осы ойларын толыққанды жүзеге асыру үшін Абылай Орта Азияға ықпал етудің маңызды кілті Түркістан аймағын өзіне қаратып, хандықтың экспансиясы үшін жаңа мүмкіндіктер ашты.

Абылайдың арманы – елінің тыныштығын қорғап қалу, ерінің мойнына бұғалық кигізбеу, қазіргі тілмен айтқанда: Қазақстанның тәуелсіздігін сақтау. Өйткені Бұқар қария айтқандай:

Бір жағында орыс,
Бір жағында шүршіт тұр.
Тап бергенде, шап беріп,
Қайтпексің баудай жайратса? [5, 104 б.]

Сондықтан да елің мен ел билеушілерінің ниеті бір жерден шығу керек. Біреуі билік пен мансаптың құлына айналып, айналасын жарылқаудан аспаса, екіншісі қарын қамын күйттеп, күйбең тіршілік пен сүйрең сөзді қуып жүрсе, онда қазақ көші қисайды, түзелмеске кетті дей беріңіз! Ханын қинаған қара оңбайды, Хан қисайса – ел оңбайды - [5, 104 б.] деген осындағы Едіге бидің сөзі кешеге де, бүгінге де бағышталып айтылған. Тіршілікте кейде таудай таланттының бәріне бармақтай бақ бұйыра бермейді. Талант атаулының бағы жанып, бағасын алудың сәті түспеуі әбден мүмкін. Біліктілердің жол ортада қалып, бишік ұстағандардың билік басына өтіп кететін тұстары бар, ал бірақ жаратушы Иеміздің сол бір тұста қазақ жұртына мейірі түсіп, шын жаны ашыған болуы керек, билік тізгінін Абылайдың қолына ұстатып, оған жаужүрек батырлық пен өжеттікті ғана емес, көрегендік пен көсемдікті, даналық пен дархандықты қатар дарытқанын қайтерсің!

Абылай хан – Қазақстан тарихындағы тағдырлы бір кезеңнің күллі тауқыметін бойына жүктеген тұтас бітімді тұлға. Қазақ елінің айбынын асыру мен ордасын орнықтыру маңызды міндет еді. Бұл ретте Абылайдың мемлекетшіл парасаты, жаужүрек батырлығы, кемел қолбасшылығы, көреген қайраткерлігі, сұңғыла бітімгерлігі айқын көрінді. Ел басына күн туғанда даналығымен, батырлығымен, парасаттылығымен ел мұңын, халық сырын, тарих үнін түсіне білген, халықтың басын қосқан, халық мүддесі жолында, табандылығында, тапқырлығын да таныта білген хан Абылай қазақ халқының күшін тасытты, мәртебесін көтерді, қазақ елін аса іргелі елге айналдырды. Батырларын, елін сүйген ерлерін, ақын-жырау өнерпаздарын достық – бірлікте ұстап, оларды жүзге бөліп жармады.

Қорытынды

Қазақ хандығының аумағы және шекарасы болды, аймақтағы мемлекеттер мен одан тыс жерлерге өзінің күшіне сенімді егемен мемлекет ретінде жеткізді. Мемлекет өміршеңдігі Қазақ хандығының айқын жеткілікті ұйымдастырылған әскери ұйымының арқасында сақталды. Қазақ хандығының халықаралық-құқықтық тұлғасы қазақ мемлекетінің егемендігінің ажырамас бөлігі, оның елшілік құқықты жүзеге асыруда, әскери заңдар мен әдет-ғұрыптарды сақтауда, әртүрлі мемлекеттермен келісімшарттар жасаудағы көрінісі болды. Қоғам – халықтың бір-біріне деген қарым-қатынасы. Сондықтан қоғам дамуындағы әрбір қадам – бұл адамдық болмыстың, адамдық мәннің өзгеруі; қоғамда болып жатқан қиындықтар мен дағдарыстар – адамзат тіршілігіндегі қиындықтар мен дағдарыстар мәні. Қай кезде болмасын қоғам дамуын түсіну үшін оның өткеніне үңілу керек. Сондықтан бүгінгі қоғам қажеттіліктерін білу үшін еліміз егеменді мемлекет болып, әлемнің көп елдерімен тереземіз тең болған кезде қазақ халқының қоғамдық-саяси, әлеуметтік мұралары мен рухани қазыналарын терең зерттеп, халықтың бай мәдениетін, фольклорын, философиясын өз дәрежесінде көрсете білуіміз керек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Дулати М.Х. Тарихи-Рашиди. I-кітап. - Алматы: Санат, 2000. – 506 б.

[2] «Жеті жарғы» – мемлекет және құқық ескерткіші (зерттелуі, деректер, тарихы, мәтіні) – Алматы: Жеті жарғы, 2012. – 192 б.

[3] Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей. - Алматы, 1996.

[4] Әбілев Д., Қуанғанов Ш. Бұқар жырау // Мұрагер әл-манахы. - 1992. - № 1. - 25-26 б.

[5] Бес ғасыр жырлайды: XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары. Үш томдық. Т.І. (Құрастырған. М.Мағауин, М.Байділдаев). - Алматы: Жазушы, 1984. – 256 б.

REFERENCES

[1] Dulati M.H. Tarihi-Raşidi.(Tarihi-Rashidi). I-kitap. Almaty: Sanat, 2000, pp.506 [in Kaz.].

[2] «Jeti jarǵy» – memleket jāne qūqyq eskertkişi (zerttelui, derekter, tarihy, mätini) Seven Charters “- a monument of the state and law (research, data, history, text). Almaty: Jeti jarǵy, 2012, pp.192 [in Rus.].

[3] Levşin A. Ī. Opisanie kirgiz-kazachih ili kirgiz-kaisaskih ord i stepei (Description of Kyrgyz-Cossack or Kyrgyz-Kaisat hordes and steppes). Almaty, 1996 [in Rus.].

[4] Äbilev D., Quanǵanov Ş. Būqar jyrau. Mūrager äl-manahy (Bukhar Zhyrau. Murager al-manakh), 1992. , No. 1, pp. 25-26 [in Kaz.].

[5] Bes ğasyr jyrlaidy: XV ğasyrdan XX ğasyrdyñ bas kezine deiingi qazaq aqyn-jyraularynyñ şyǵarmalary. Üş tomdyq. (Five centuries stories: works of Kazakh poets from the XV century to the beginning of the XX century. Three volumes). (Qūrastyrǵan. M.Maǵauin, M.Baidılдаev), Almaty: Jazuşy, T. No.I., 1984, 256 b [in Kaz.].

ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ В ПЕРИОД КАЗАХСКОГО ХАНСТВА И ИДЕЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЛИЧНОСТИ

*Ошакбаева Ж.Б¹.

¹кандидат философских наук, главный научный сотрудник
Институт философии, политологии и религии Комитета науки
Министерства образования и науки,
Алматы, Казахстан, zhazira_beka@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается политическая борьба казахского народа за утверждение своей государственности, становление Казахского ханства, его внутриполитическое развитие, политические, экономические, социальные и духовные связи, иерархические отношения, формирование собственной системы политических ценностей. Политическое и социальное требование Казахского ханства заключалось в том, чтобы поднять национальное сознание казахского народа за пределы понятия трибализма, до уровня единого государства. Их мечтой было сделать казахский народ обнесенным стеной государством

Национальная государственность, традиции великих королей, дававших советы ханам, заботившимся о своем народе, стране и государстве; формирование экономической системы наших предков, вклад наших героев в мировую цивилизацию через создание удивительных этнокультурных моделей, защиту независимости страны и целостности Родины от внешних врагов.

Ключевые слова: Государство, государственный деятель, хан, Казахское ханство, нация, общество, род, мудрость, духовность.

THE IDEA OF STATEHOOD AND STATE PERSONALITY IN THE ERA OF THE KAZAKH KHANATE

*Oshakbayeva Zh.B.¹

¹Candidate of Philosophical Sciences, Chief Researcher
Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies KN MES
RK, Almaty, Kazakhstan, zhazira_beka@mail.ru

Annotation. The article deals with the political struggle of the Kazakh people for the establishment of their statehood, the formation of the Kazakh Khanate, its internal political development, political, economic, social and spiritual ties, hierarchical relations, the formation of their own system of political values, political values. behavior, national psychology. The political and social demand of the Kazakh Khanate was to raise the national consciousness of the Kazakh people beyond the generic concept, zhuz, to the level of a single state.

The national statehood, traditions of the people's khans and great biys who gave them advice from the point of view of the country and the state, the contribution of our ancestors to the world civilization through the formation of the economic system, the creation of amazing ethno-cultural patterns, the protection of the independence and integrity of the country from external enemies are studied.

Keywords: State, state personality, Khan, Kazakh Khanate, nation, society, ancestor, wisdom, spirituality.

Статья поступила 10.09.2021

UDC 327.7

DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.002

IRSTI 11.25

RUSSIA AND TURKEY: FROM CONFRONTATION TO COOPERATION

*Yermekbayev A¹. Abzhaparova L².

¹*PhD. Assistant professor, al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan, e-mail: adilbekea@gmail.com

²PhD. assistant professor, Ablai Khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: laura_zh83@mail.ru

Annotation. The article is devoted to the relations between the Russian Federation and the Republic of Turkey. The partnership of the two states at the present stage, whose history is full of war and geopolitical confrontation, adhering to contradictory policies, takes a step towards considering international relations as a unique phenomenon. The scientific work examines the stages of development, the current state and prospects of relations between the Russian Federation and the Republic of Turkey.

At the present stage, serious changes are taking place in international relations, the emergence of new players in the post-bipolar world, their relations with traditional centers of power are now in the focus of attention of researchers.

The very high rates of development of political processes taking place in the world, and the events taking place sometimes make it difficult to define them from the point of view of the theory of international relations. We believe that Russia and Turkey play an important role in the modern system of international relations. It is obvious that the formation of the two states as leading actors in world politics and activity in international politics began at the beginning of the XXI century. The development of close relations between Russia and Turkey has become an urgent area of scientific research.

Keywords: Russia, Turkey, confrontation, geopolitics, neo-ottomanism, putinism.

Basic provisions

If you look at the history of Russia and Turkey, you can see that there are common features in the development of the two states, firstly, in both states, transcontinental empires are considered the heirs. It is obvious that the policy of Ankara and Moscow to become new centers of power in the modern world causes fears of Western countries, primarily the United States. There are also thoughts that the rapprochement of Turkey and Russia is the basis of the anti-social policy of the two states. As you know, the possibility

of a long-term partnership between two geographically close geopolitical centers today depends on the predominance of historical stereotypes of the pragmatic policy of the two states. We believe that reaching a new level of development of modern relations between the two states with similar cycles of historical development will become one of the most relevant areas of research in international politics.

There is every reason to believe that the development of relations between Moscow and Ankara may affect the future of current problems in international relations. It is known that Nagorno-Karabakh, the Crimean issue, and most importantly, one of the most important players of Turkey and Russia in the protracted Syrian crisis. We believe that the current partnership of the two states at this stage can contribute to the solution of the above issues, if it becomes a long-term prospect. At the same time, at a time of aggravation of contradictions between Russia and NATO, Russia's close contacts with Turkey remain the only mechanism of Moscow-Brussels relations.

We believe that, although the XXI century is a period of new opportunities for the development of Kazakhstan, it is necessary to take into account that such threats as terrorism, extremism, cyberterrorism, unfavorable market conditions are not dispersed. Russia and Turkey are of high importance in the foreign policy of the Republic of Kazakhstan, they are strategic partners of our country in both countries. The relevance of the research topic is emphasized by the fact that Russia and Turkey occupy a special place in the economic stability, security and development of Kazakhstan.

Kazakhstan attaches great importance to relations with the Republic of Turkey after the collapse of the USSR. In this sense, relations with Kazakhstan have always occupied a special place in Turkey's foreign policy. Turkey was one of the first to recognize the independence of Kazakhstan, highly appreciating the optimal changes achieved by our country in a short period after gaining independence, as well as the special place and strengthening of Kazakhstan's independence in the international arena. The constructive dialogue between Kazakhstan and Turkey continues at the multilateral level - within the framework of the UN, the Economic Cooperation Organization, the Organization of Islamic Cooperation, the OSCE, the CICA, the Cooperation Council of Turkic-speaking States and other associations. This also confirms the relevance of this topic.

Introduction

The Russian Federation positions the relations between Kazakhstan's largest partner, Nur-Sultan and Moscow as a strategic partnership, union relations. The fact that Russia occupies the first place in Kazakhstan's relations in foreign trade, economic, defense, humanitarian and other

spheres indicates that relations with the Russian Federation are important for our country. We know that one of the largest associations in the world is the result of the initiatives of Russia and Kazakhstan on the basis of the Eurasian Economic Union. Kazakh-Russian relations are of great and strategic importance for the Eurasian Economic Union. The visit of President Kassym-Jomart Tokayev to Moscow showed that the development of economic relations between the two countries will continue in the same direction and is of great importance for the Eurasian Economic Union. This indicates the large-scale relevance of the topic.

Russia is the largest trade, economic and political partner of Kazakhstan and has common positions in world politics. For example, on issues of international terrorism, drug trafficking, Syria, Afghanistan, Venezuela, the positions of the two countries are united, as can be seen from the results of meetings and voting under the auspices of the UN. The fact that Kazakhstan did not support Russia's position in the Crimean messel, which is important for Russia now, did not lead to a deterioration in relations between the two countries, but supported Russia by voting against Moscow's resolution on human rights violations in Crimea. The Crimean issue has become a serious challenge to the multi-vector policy of Kazakhstan as a whole for the strength of relations between the two countries. The Crimean issue, and then the economic sanctions imposed against Russia, also had a negative impact on the economy of Kazakhstan. The opening of the Turkish market to Russia at a time when, after the sanctions, Russia's economic relations between the countries of the European Union and the United States deteriorated, helped to preserve the stability of the Russian economy. Given the close ties of the Kazakh economy with its northern neighbor, the existence of normal relations between Russia and Turkey can show the relevance of the topic for both Kazakhstan and Kazakhstan.

Nur-Sultan's desire to restore relations between Ankara and Moscow underlines the importance of Russia and Turkey for us. Thanks to the far-sighted and skillful mediation policy of the First President of the Republic of Kazakhstan, Elbasy N. A. Nazarbayev, relations between Ankara and Moscow have been restored and have begun to develop at a new pace. It is important for Kazakhstan that Russia and Turkey are important partners in the transportation of goods and raw materials of the Republic of Kazakhstan and have normal relations between Moscow and Ankara. Therefore, there is reason to believe that the study of the main problems and prospects for the development of relations between Russia and Turkey can become one of the most relevant areas in domestic science.

Description of materials and methods

The topic of research is one of the most important areas in the field of international relations, Relations between the two countries have received

a place in many scientific articles and studies, due to the wide variety of research topics, we decided to divide research in this direction into several groups:

Researchers of relations between Russia and Turkey in the work of P. V. Shlykov and N. Y. Ulchenko assess the relations between Russia and Turkey, which began in the 2000s, as a “golden period” of friendship. In the course of a comprehensive analysis of bilateral relations between Russia and Turkey, he writes that “the pragmatism of mutual interest has helped Moscow and Ankara to reduce the negative impact of unstable international conditions and resolve the sharp corners of political and economic relations.” Considering the possibilities of promoting bilateral cooperation to a higher level, the authors comprehensively analyze the current state of the political dialogue between Moscow and Ankara, the factors of development and stagnation of trade and economic relations, possible forms of interaction in geopolitically significant regions [1].

The issue of studying relations in the field of energy between Russia and Turkey has been deeply studied within Turkish scientists, among the authors who have made their contribution in this direction, T. Demiryol (Demiryol T.) [2].

Assessing the risks in energy relations, he noted, “The tension in relations between Turkey and Russia in recent years has been caused by the asymmetric relations that have developed between the two countries and the combination of two entities that are geopolitical interests within these borders. The strategy of asymmetric interdependence was the basis for political cooperation when it worked well and had import dependence. On the other hand, energy relations based on the asymmetry and dynamics of competition arise when the differentiation of geopolitical interests violates the mechanism of existence and ensures the security of import dependence.”

We consider it necessary to note that the works of Milat Celikpala, one of the well-known European researchers among Turkish scientists, helped Turkey in studying energy strategy, energy security and energy diplomacy resulting from it. Erşen E made a great contribution to the study of the formation and strategy of the future policy in the energy sector of Turkey. In his work, the author reveals the main points of the development of relations in the energy sector [3-4].

Under the asymmetric threat of relations between Turkey and Russia, the work of the following author should be noted. Z. Onish [5] in his work, the two countries emphasize the potential of asymmetric relations, geopolitical, geo-economic conflicts between Turkey and Russia, and also warn of the need to observe a pragmatic policy in relations with Moscow.

Researchers of the modern foreign policy doctrine of Turkey assess “neo-Ottomanism”, President Erdogan has repeatedly openly stated that he is an adherent of this neo-Ottomanism policy. However, the term “Neo-

Ottomanism” refers to the 70s of the last century. With Greek authors. The policy of the Turkish Republic’s conquest of Northern Cyprus and the proclamation of the unrecognized Turkish Republic of Northern Cyprus there was regarded as a manifestation of the policy of the former Ottoman Empire.

Kerstin Rebekah Bouveng, one of the critics of the study of the ideological basis of Russian foreign policy [6]. In his work, exploring the idea of Messianism in Russia’s foreign policy, “various forms of Messianism have entered the Russian worldview-it is presented as political and imperial, spiritually as the concept of “Holy Russia”, and geopolitically as Eurasianism. Messianism is based on the idea of a chosen nation, but at the same time it surpasses the pessimistic idea of a nation with its universal requirement, since this excerpt from Russian political discourse gives an assessment: nationalism is an idea for small nations that are afraid of extinction.” The value of this author’s work lies in the fact that he analyzes the influence of the ideas of Messianism in foreign policy on each period of Russian/Soviet history.

The Polish author Justina Doroszczyk considers the problem of Russian Messianism. In her work, unlike the previous author, the Polish specialist writes that the reason that Russia will never have constructive, allied relations with Western countries follows from the fact that the idea of “Moscow of the Third Rome” is anti-batistic. At the same time, the opinion is expressed that for Russia the idea of Pan-Slavism has gone forever with the wave of history. However, both authors do not write that the idea of Messianism that took place in Russia’s foreign policy is derived from Western countries, and even the idea of Messianism existed in Poland itself. Of course, we do not exclude that the works of both authors may be influenced by the current situation in modern politics [7].

Hungarian author A. Gereben, a researcher of Russia’s energy policy, expressed the opinion that Moscow’s actions in the energy market are a purely political tool, not an economy, and, according to the author, calls on European countries to cooperate with Turkey in order to counter Russia’s economic oppression. According to the researcher, if an energy consortium is not created between Turkey and the EU countries, then the “weapons” in the hands of Russia will be used against European countries [8].

Results

The theory of political realism or neorealism was used in the study of the country’s foreign policy and its actions in the international arena, guided by the national interests of Russia and Turkey. The principles of this school made it possible to comprehensively consider the principles of state interests, political ideology, geopolitics, security and interdependence. In addition, the principles of the school of neorealism were used to determine

the symmetry and asymmetry of economic interdependence in Russian-Turkish relations.

The topic of the article is considered in the context of a systematic interdisciplinary approach, which includes the results of political, economic, historical research, as well as a significant number of sources that allow determining the prerequisites for the formation of Russian-Turkish relations.

To find the most optimal solutions to the problem, the main methodological approaches were identified through the use of fundamental works of domestic and foreign researchers in the field of political, historical and economic sciences.

The systematic approach, along with the strategic interests of international actors, allows us to track the development of problematic moments, which allows us to more fully identify trends and, in particular, to study possible options for the development of the situation.

Based on the comparative historical analysis, the main stages and trends in the development of Turkish-Russian relations are identified.

Discussions

The ideologies that have played an important role in the long-term relations between the two countries not only determine the origins of conflicts and geopolitical rivalry in the history of Turkish-Russian relations, but also contribute to the current disagreements and distrust between Ankara and Moscow.

The beginning of a new era in relations between Moscow and Ankara at the beginning of the XXI century coincided with internal political changes in the two countries, indicating that Turkey and Russia have moved from ideological differences to a pragmatic policy.

Energy relations are one of the strategic directions between Moscow and Ankara, and this has led to a symmetry of interdependence. The energy sector in Russian-Turkish relations is a direction that continues to develop, despite political differences, and can become a stable basis for future relations between the two countries.

Although Russia has a high rate of development of military and security relations with Turkey, this cannot be considered as one of the fundamental factors of relations. Russian-Turkish military-military relations do not affect the policy of the Turkish bloc. - Strengthening of relations can be assessed as non-strategic tactical relations.

The geopolitical interests of Turkey and Russia in the Middle East, including the civil war in Syria and the Kurdish issue, do not lead to new conflicts between the two countries after the military incident on November 24, 2015. The rapprochement of the positions of Moscow and Ankara on Syria and the Kurdish language is marked by mutual tolerance.

The results of the policies of Georgia and Ukraine in 2008 and 2014,

along with the strengthening of Russia's position in the Black Sea region, led to a decline in Moscow's prestige in world politics. The strengthening of Russia is bad for Turkey, but the importance of energy relations is that in the future there will be a tendency to turn the Black Sea region into a special sphere of influence for the two countries;

The policy of the two countries in Central Asia is based on the positions of other forces outside the region, and the threat of China's increasing economic influence in Central Asia will contribute to the rapprochement of Russian-Turkish positions in regional politics in the future.

Conclusion

We believe that the second direction of the development of Russian-Turkish relations today is the military-defense partnership. In the course of studying this issue, we examined the history of arms trade in bilateral relations, as well as the recent acquisition of military air defense systems by Ankara, which caused controversy among NATO partners. Despite Ankara's assurances that NATO membership will protect it from external enemies, attempts were made to determine the purpose of Russia's purchase of the S-400 system. We considered it appropriate to assess the defense partnership between Ankara and Moscow as tactical, not strategic. It was argued that the arms trade between Russia and Turkey would not lead to a sharp deterioration in Ankara's relations with NATO countries or its withdrawal from NATO. The deterioration of Ankara's relations with NATO is also considered harmful for Moscow. The military cooperation of Turkey with Russia as a NATO member and the possibility of reviving the partnership between NATO and Russia were studied.

To analyze the development of relations between Moscow and Ankara at the regional level, three main strategic regions were identified: the Middle East, the Black Sea (including the Caucasus) and Central Asia. The changes in the situation in the Middle East as a result of the "Arab Spring", the civil war in Syria, the Kurdish issue in Iraq and Syria have determined the strategic directions of Moscow and Ankara in the region. Russia's participation in the Syrian civil war in the fall of 2015, which Ankara considers a threat to itself, led to a military incident on November 24, 2015. The incident was the result of a clash between Moscow and Ankara in the region. The "golden age" of bilateral relations has become a great test. As a result, relations between the two powers deteriorated, which led to the termination of political, economic, tourist and cultural relations. The deterioration of relations between Moscow and Ankara has also affected the countries of Central Asia. It is known that since the first years of independence, the Republic of Kazakhstan has chosen its foreign policy as a multi-vector one, which is due to the geopolitical realities of the modern world. It was proved that the positive image of Kazakhstan

in the international arena, the principles of peacemaking and mediation in international disputes largely contributed to the revival of relations between Moscow and Ankara without further aggravation.

REFERENCES

- [1] Shlykov P., Ulchenko N. Dinamika rossijsko-tureczkikh otnoshenij v usloviyakh narastaniya global'noj nestabil'nosti (Dynamics of Russian-Turkish relations in the context of growing global instability). – Moskva, 2014. – 96 s. [in Rus.].
- [2] Demiryol T. Interdependence, balancing and conflict in Russian-Turkish relations / In: Great Powers and Geopolitics: International Affairs in a Rebalancing World / K. Aharon (Eds). - Switzerland: Springer, 2015. - P. 65-87.
- [3] Çelikkpala M. Turkey and the new energy politics of the black sea region // Neighbourhood Policy. – 2013. – № 3 –P.17
- [4] Erşen E. Turkey and Russia: an emerging “strategic axis” in Eurasia // EurOrient. - 2011. – January. - P. 263–282.
- [5] Öniş Z. & Yılmaz Ş. Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region // Third World Quarterly. – 2015. – Vol. 37, № 1. – P. 71–95.
- [6] Bouveng K.R. The role of messianism in contemporary Russian identity and statecraft. - Durham University, 2010. – 327 p.
- [7] Doroszczyk J. Third Rome as Source of Anti-Western Russian Geopolitics // History and Politics. – 2018. – Vol. 24, №31. – P. 47–59.
- [8] Gereben Á. Russia's energy weapon // Hungarian Review. – 2013. – № 01. – P. 33-40.

РЕСЕЙ МЕН ТҮРКИЯ: ҚАРАМА-ҚАЙШЫЛЫҚТАН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚҚА

*Ермекбаев А.¹, Абжапарова Л.²

¹*PhD, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті.

Алматы, Қазақстан, E-mail: adilbekea@gmail.com

²PhD, доцент, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ,

Алматы, Қазақстан,

e-mail: laura_zh83@mail.ru

Андатпа. Мақалада Ресей Федерациясы мен Түркия Республикасы арасындағы қарым-қатынастарға арналған. Бір-біріне қарама-қайшы саясат ұстанып келген, тарихы соғыс пен геосаяси текетіреске толы екі мемлекеттің қазіргі кезеңдегі серіктестігі халықаралық қатынастарда ерекше құбылыс ретінде қарастыруға қадам жасалады. Ғылыми

жұмыста Ресей Федерациясы мен Түркия Республикасы арасындағы қарым-қатынастарының даму кезеңдері, қазіргі жағдайы мен болашағы зерделенген.

Қазіргі кезеңде халықаралық қатынастарда күрделі өзгерістер орын алуда, постбиполярлық әлемде жаңа ойыншылардың пайда болуы, олардың дәстүрлі күш орталықтарымен қарым-қатынастары бүгінгі таңдағы зерттеушілердің басты назарында.

Әлемде болып жатқан саяси процесстердің даму қарқынының өте жоғары болуы және орын алып жатқан оқиғалар кейде халықаралық қатынастар теориясы тұрғысынан анықтауға қиындық тудыруы байқалады. Қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде Ресей мен Түркия маңызды рөл атқарады деп есептейміз. Екі мемлекеттің әлемдік саясаттың жетекші акторларына айналуы мен халықаралық саясаттағы белсенділігі ХХІ ғасырдың басынан басталғаны анық. Ресей мен Түркияның арасындағы тығыз қарым-қатынастардың дамуы ғылыми ізденістердің өзекті бағытына айналды.

Тірек сөздер: Ресей, Түркия, конфронтация, геосаясат, неосманизм, путинизм.

РОССИЯ И ТУРЦИЯ: ОТ КОНФРОНТАЦИИ К СОТРУДНИЧЕСТВУ

*Ермекбаев А¹. Абжапарова Л².

¹*PhD, доцент, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби. Алматы, Казахстан, E-mail: adilbekea@gmail.com

² PhD, доцент, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: laura_zh83@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена отношениям между Российской Федерацией и Турецкой Республикой. Партнерство двух государств на современном этапе, история которых полна войны и геополитического противостояния, придерживающихся противоречивой политики, делает шаг к тому, чтобы рассматривать международные отношения как уникальное явление. В научной работе изучены этапы развития, современное состояние и перспективы отношений между Российской Федерацией и Турецкой Республикой.

На современном этапе происходят серьезные изменения в международных отношениях, появление новых игроков в постбиполярном мире, их отношения с традиционными центрами силы сегодня находятся в центре внимания исследователей.

Очень высокие темпы развития политических процессов, происходящих в мире, и происходящие события порой затрудняют их определение с точки зрения теории международных отношений. Мы считаем, что Россия и Турция играют важную роль в современной

системе международных отношений. Очевидно, что становление двух государств ведущими акторами мировой политики и активность в международной политике началось с начала XXI века. Развитие тесных отношений между Россией и Турцией стало актуальным направлением научных изысканий.

Ключевые слова: Россия, Турция, конфронтация, геополитика, неоосманизм, путинизм.

Статья поступила 10.09.2021

UDC 235:1
DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.003
IRSTI 11.15

THE IMPACT OF THE ARAB SPRING ON THE BALANCE OF POWER IN THE MIDDLE EAST

**Kurpebayeva G.¹*

¹Teacher of Kazakh Ablai khan University of International Relations and
World Languages, Doctor PhD,
Almaty, Kazakhstan, gaziza-k@mail.ru

Annotation. In 2011-2012, revolutionary events took place in the countries of the Middle East and North Africa, which significantly changed the balance of power in the region. As a result of the revolutions, new political regimes were created in many countries, the result of which was a change in the foreign policy of these countries. Since the beginning of 2011, the political regimes of some states of the Arab world have begun to undergo changes by force. The crisis in the domestic state due to revolutionary political transformation the risks of escalation, as well as the intervention of foreign states and international organizations, have increased the relevance of studying the parameters of the “Arab Spring” revolution.

The article provides clear data on the expansion of Russian and American influence in the Middle East, the fact that China suffered huge economic losses, China was unable to protect its interests in the region due to the lack of effective political and military means.

Keywords: Middle East and North Africa, Arab world, political transformation, revolution.

Basic provisions

The relevance of studying the topic is beyond doubt, and due to the growing contradictions and conflicts of interest of different countries in the Middle East, it is a consequence of the violation of inter-religious and inter-ethnic balance. Determining the impact of the events of the “Arab Spring” on changes in the balance of power in the region is an important factor in resolving these contradictions. The aftermath of the Arab Spring could affect stability not only in the region, but also in Central Asia and Europe.

The destabilization of political systems in 2010 was due to long-term geopolitical and socio-cultural, demographic factors, the impossibility of success of socio-political modernization to copy the Western liberal models. In Egypt and Libya, as a result of Western funding and technical support, Internet technologies play an important role in destabilizing and overthrowing patriotic regimes [1].

As a result of the revolutionary events in the Middle East in 2011-2012, there was a change in the balance of power. This has led to changes in political regimes, the rise of terrorist organizations, and new conflicts in the region, such as the civil wars in Syria and Yemen. One of the largest powers in the region is the Kingdom of Saudi Arabia. Inequalities in the Middle East in the wake of the “Arab Spring” and Iran’s influence (including in conflict zones) would encourage Saudi Arabia to intensify its policies, but would also try to deter Iran.

The Kingdom of Saudi Arabia was active until 2015 and has established close relations with the United States, for which it is the guarantor of the world oil market and stable supplies. However, with the emergence of a new monarch, foreign policy changed. Recently, there have been some tensions in relations between Saudi Arabia and the United States. Saudi Arabia, which aspires to be a leader in the region, is trying to reduce US influence in the Middle East and considers it unacceptable for it to interfere in the region’s internal affairs. И. Kryuchkov, in his article “Saudi Arabia’s Foreign Policy in the Middle East at the Beginning of the Twenty-First Century,” argues that “the King of Saudi Arabia’s failure to meet US President Barack Obama at the airport on April 21, 2016 is evidence of tensions between the two countries” [2].

Introduction

Despite differences in foreign policy, these countries need cooperation and interaction in the field of economic and military security. The formation of a coalition backed by Saudi Arabia’s involvement in Yemen’s civil war is clear evidence of the country’s crucial foreign policy. Thus, after the events

of the “Arab Spring”, Saudi Arabia was able to strengthen its position in the Middle East. Strengthening its position, Saudi Arabia began to consider the region as a zone of special influence.

Egypt is also one of the largest powers in the region. It should be noted that Saudi Arabia’s policy towards Egypt is aimed at strengthening Egypt’s dependence on Riyadh in order to gain a leading position. The country’s economy and political reputation have been hit hard during the “crisis” and that Egypt is experiencing demographic unrest. The country needs investments, financial assistance and loans to develop the national economy. These factors force Egypt to maintain good relations with Saudi Arabia, which has large financial resources. Egypt’s policy is also aimed at reducing dependence on the United States. Egypt seeks to establish close ties and cooperation with Russia and China in various fields.

In the period from 2011 to 2013, three political regimes changed in Egypt: the regime of Hosni Mubarak, the transitional government formed by the Supreme Army Council, and the regime of Mohammed Mursi. In 2014, Abdel Fattah al-Sisi came to power. During the reign of Muhammad Mursi, the country was significantly weakened both economically and in terms of security. The support of radical Islamism and Salafism by the country’s leadership raised the threat of civil war in Egypt. In addition, this has led to the development of a security threat in the region and around the world. The country’s authorities took control of the transitional government, which announced the holding of new parliamentary and presidential elections. It should be noted that the army is the main force of Egypt. For more than sixty years, the military ruled the state, and the “Arab Spring” did not contribute to the democratization of the regime, but, on the contrary, led to further centralization of power in the hands of the Mursi and other internal problems.

Egyptian President Abdel Fattah al-Sisi seeks to reduce dependence on the United States and actively cooperates with Russia and China to this end. He also returned to Egypt the role of mediator in the settlement of the Arab-Israeli conflict, seeking to establish relations with Israel and the Palestinian government. Al-Sisi is carrying out various reforms to overcome the economic crisis and reduce Egypt’s external debt. Thus, despite many domestic problems and foreign political difficulties, Egypt overcame political chaos and embarked on the path of development. Despite its small territory and small population, the state of Qatar is considered one of the most important players in the Middle East. The “Arab Spring” paved the way for regional politics for Qatar, and its ambitious plans influenced the Sunni part of the Islamic world.

Description of materials and methods

Despite the small size of the land and the small population, one of the most important players in the Middle East is the state of Qatar. Qatar seeks to take a leading role in the region and increase the country's prestige. Qatar seeks to influence not only the policies of the countries of the Middle East, but also the policies of other external actors. It should be noted that due to the low political culture of the Qatari population and the small number of Shiites, the events of the "Arab Spring" did not have a significant impact on this country. Stability within the country, great financial opportunities allowed Qatar to change its foreign policy. After the outbreak of the revolutionary events of 2011-2012, Qatar moved from a policy of mediation to a policy of active intervention in what is happening in the region.

In the work "Foreign policy activities of the state of Qatar in the framework of the Arab Spring in the Middle East", A. Demina said: "from the very beginning of all these events, Qatar actively supports various anti-government forces against self-respecting regimes and adheres to its position. The need to change these regimes for example, in Egypt, the Qatari government supported the Muslim Brotherhood opposition party, in Libya, close ties were established with Libyan Islamists, and Al Jazeera was also controlled by Qatar and often provided false information about the population of the Middle East. Thus, During the events of the" Arab Spring", Qatar's foreign policy played a destabilizing role in the Middle East. Summing up the above, we can draw the following conclusions. Saudi Arabia, Egypt and the state of Qatar are countries that play a crucial role in the policy of the Middle East region. Saudi Arabia and Qatar have strengthened their position and increased their influence in the region, taking advantage of the instability of other countries in the region.

Despite the deteriorating economic situation in the country and the difficult political climate, Egypt has not lost its influence in the Middle East. Seeking to take a leading position in the region, these countries seek to reduce the influence of the United States in the Middle East and limit its involvement in internal conflicts in the region. Strengthening Iran's position in the Iranian region is the only country in the Middle East whose territory has not suffered from the conflict. For this reason, many experts consider Iran to be the only regional power that has benefited from the conflict. Iran, like Qatar, has tried to use the events of the "Arab Spring" to strengthen its foreign policy positions. Iran hoped to significantly reduce US influence in the Middle East region by overthrowing pro-American regimes. Instead, the Iranian government proposed a model of the "Islamic Republic".

Results

The coup that began in Syria in 2011 was a major concern for the country. After all, Syria is Iran's closest ally in the region. A. Kuznetsov wrote in his article "on the role of Iran in the Syrian crisis" "that" the strategic partnership between Iran and the SAR began immediately after the victory of the Iranian Islamic Revolution. The alliance between Damascus and Tehran was dictated by the requirement of alauite dogmas to meet the geopolitical purpose, not a religious association, despite its proximity to the Shiga" [3].

Iran provided significant economic, military and political assistance to the Government of Bashar al-Assad, which contributed to the preservation of power, despite increased pressure from the domestic armed opposition and its foreign guardians (the United States, Turkey, Qatar, Saudi Arabia, EU countries). In addition, since May 2013, armed groups of the Hezbollah movement have been actively participating in hostilities on the side of the Government of Bashar al-Assad in Syria. It is worth noting the diplomatic efforts of Iran to resolve the Syrian crisis. K. Truevtsev wrote in his article that "the most important thing in this regard is the success in the negotiations, which took place in May 2017 in Astana, about thirty, that is, coordinated with representatives of all major armed groups of the opposition. As a result, the memorandum on the creation of a conflict reduction zone was published precisely in enclaves controlled by the guarantor countries – Russia, Turkey and Iran. In fact, this means that all enclaves, completely or partially surrounded by Syrian government forces, will become a military and political zone under the control of the process of political settlement, despite the fact that the fight against terrorist organizations will continue" [4].

In Yemen, Iran, on the other hand, had a negative impact on the development of the revolutionary events of 2011. The Republic of Iran provides financial and ideological support to the Houthis, as well as provides military and technical support to their units. In addition, Iran is actively establishing relations with separatists in the south of the country. By fighting terrorist organizations, the Republic of Iran is solving its geopolitical tasks in Yemen. If the Shiite Houthi rebels retain their power in Yemen, it will become the first state with a Shiite elite, which will significantly strengthen Iran's position in the region.

At the same time, if the situation in Yemen does not stabilize, then this country may increase the antagonism between Saudi Arabia and Iran. In his study "prospects of the Islamic Republic of Iran in the context of the Arab Spring", M. Rybalov notes that "a difficult situation has arisen in Bahrain, which, despite the apparent sympathy of the protesting Shiites, the Islamic

Republic of Iran must cooperate in the economic sphere” [5]. The increase in Iranian influence in Bahrain will negatively affect this country and may lead to the final radicalization of society.

Iran is also actively pursuing a policy in Iraq. Iran has a strong influence on the official course of the new Iraqi leadership through the exchange of official delegations and the implementation of joint projects to restore Iraq’s economy and infrastructure. In addition, Iran conducts “popular diplomacy” in this country, for example, visits to Shia temples, criticism of the occupation of the country, and solidarity with victims of terrorist attacks. Currently, there is a favorable political situation for Iran to establish important positions in Iraq. In this regard, it can be emphasized that one side of the “Arab Spring” is a complex political space, within which it is possible to strengthen the position of the Islamic Republic of Iran in Shiite communities through religious, historical and socio-political ties (for example, Iraq). After the invasion, the United States ceased to be an independent actor in the Middle East and the weakening of its positions in the event of a loss (for example, in the event that Syria was defeated by the Sunni opposition).

Discussion

Currently, there is an increase in the Iranian-Turkish confrontation. Iran has also tried to use the context of the “Arab Spring” “to promote its own interests, as a result of which it is faced with fundamental issues such as Syria. Thus, Iran’s foreign policy is aimed at strengthening its position in the Middle East region. Unlike Saudi Arabia and Egypt, Iran has great economic and political opportunities, as there is no crisis of political power in this country. In addition, the economies of Saudi Arabia and Egypt have weakened due to revolutionary events.

The inability to fully plan and predict political processes in the Middle East limits Iran’s ability to develop long-term strategies. Currently, this country’s position in the Middle East is strengthening. Strengthening the unstable position of Israel and Turkey achieved the situation in the region, despite the fact that the Palestinian problem remained unresolved until the events of the “Arab Spring”. Israel has concluded peace agreements with its closest neighbors, Egypt and Jordan. Friendly relations with Syria have been established. Israel is in a restless state in the center of the “Arab Spring”. However, all participants had certain rules of the game.

The events of the “Arab Spring” contributed to a change in the foreign policy of the largest Arab state – Egypt. The change in Egypt’s foreign policy

has raised Israeli concerns. After the overthrow of President Mubarak, foreign policy became nationalist and radical. In general, the change in the regional situation for Israel meant the complication of its situation, as well as the level of unpredictability of events. And Turkey is making efforts to play an intermediate role between Europe and the Arab East.

With the beginning of the events of the "Arab Spring", Turkish politics in the Arab world is experiencing serious difficulties. Turkey has developed a foreign policy concept for cooperation with other countries, which is called "zero problems with neighbors". According to this concept, it is necessary to involve all regional forces in the peace process, as well as conduct effective diplomacy in relation to neighboring regions. Before the revolutionary events of 2011-2012, Turkey was able to establish good-neighborly relations with other countries within the framework of this concept. However, during the "Arab Spring", Ankara made a number of gross mistakes, which led to the loss of its previous achievements in the Arab direction. An example of this is the support and assistance of the armed opposition to Assad in Syria, the sharp deterioration of relations with Israel and other similar things. Thus, the concept of "problems with neighbors" in foreign policy did not correspond to the rapidly changing situation in the Middle East.

Turkey, like the aforementioned states, positions itself as a regional dominant power. This position also causes concern in other countries of the region. The Turkish government sees Egypt as a strategically important ally in the Middle East region. Therefore, Ankara strongly condemned the overthrow of the Mursi rule in Egypt and described the revolutionary events in Egypt as a coup. After the abdication of the Egyptian President, the "Turkey-Egypt axis" established in the Middle East ceased to exist, which, according to the Turkish authorities, was supposed to be one of the strongest alliances in the region. Turkey, which has lost an important ally in the Middle East, has been isolated and has lost its role in the region. In Syria, Egypt, on the contrary, supported the Syrian opposition and opposed the legitimate ruler Bashar al-Assad. Ankara's excessive interference in Syrian affairs and support for the opposition, combined with complaints about the leadership in the region, have complicated the position of Turkish diplomacy.

The division of the Syrian Arab Republic, instability in the country and the emptiness of power have created a dangerous situation in Turkey. In 2013, ISIS took control of the city of Azaz in the Syrian border region with Turkey. According to some sources, Turkey secretly supports ISIS or has

closed its eyes to the presence of ISIS cells in Turkey itself.

Turkey's foreign policy is also aimed at strengthening Kurdish militants affiliated with the Kurdish Workers' Party (PKK) in northern Syria and preventing the establishment of a Kurdish state on the same territory. The Kurdish state can serve as a basis for a terrorist attack on Turkey. Ankara also fears that the Kurdish state may inspire Turkish Kurds to create an independent organization in eastern Turkey. Turkey has made a significant contribution to solving the Syrian problem.

During the talks in Astana, it was decided to establish four zones of escalation of the conflict in Turkey. Turkey is one of the guarantor countries of the ceasefire in Syria. Thus, the events of the "Arab Spring" led to a weakening of Turkey's influence in the Middle East. Turkey's failure to negotiate with other countries in the Middle East, non-attendance of negotiations and support for opposition forces in Syria led to the isolation of the country and the severance of diplomatic relations with a number of countries in the Middle East. However, changes in foreign policy and revision of positions will contribute to improving relations between Turkey and other countries. Support for the talks in Astana will help restore Turkey's image in the Middle East.

Referring to the role of the United States, Russia and China in the Middle East, the vast geopolitical region, including North Africa and the Middle East, is one of the most important foreign policy areas of the world's leading players. The United States is developing various methods and tools for influencing the countries of the Middle East. At the end of 2013, then-US President Barack Obama tried to replace US involvement in conflicts in the Middle East and North Africa with political and diplomatic means of resolving contentious issues in the region. At the same time, America is constantly focused on preventing the strengthening of Russia's military and political positions in the Middle East.

It is worth noting that the United States intervenes in the internal conflicts of the countries of the region, exacerbating conflicts and undermining interreligious and interethnic relations. The US occupation of Iraq created the prerequisites for the formation of ISIS. US President Barack Obama was forced to admit that the United States was involved in the formation of ISIS: the "Islamic State" is an attack that has been escalating as a result of the attack on Al-Qaeda in Iraq. This is an example of unforeseen consequences" [6]. The Trump administration continued Obama's strategy to combat the "Islamic State" in the Middle East. At the same time, America has made efforts to reduce the responsibility and

participation of the United States in the region, while maintaining certain mechanisms for controlling the situation with minimal resources. In order for this aspiration to be productive, Washington is restoring relations with traditional partners in the Middle East.

Another leading global player claiming the status of a great power in the Middle East is Russia. After the outbreak of revolutionary events, Russia announced that it would not allow the United States to strengthen its influence in the Middle East, expand its spheres of influence near the borders of Ukraine and Georgia, as well as create a unipolar world. At the same time, Syria can become a prime example of a conflict of interest between Russia and America, as well as the EU countries. After the outbreak of the conflict in Syria, Russia called for normalization of the situation in Syria through national dialogue without the intervention of foreign powers. But despite Russia's call, the United States intervened in the conflict and contributed to its aggravation. Russia sided with the legitimate ruler Bashar al-Assad, sending troops in 2015 at the request of the Syrian government. Thus, unlike America, by supporting Assad, Russia has a positive impact on the development of events in this country, as it helps in the fight against various terrorist groups.

Thus, we can conclude that the United States and the Russian Federation are expanding their influence in the Middle East. Unlike the United States, Russia adheres to a balanced position of non-interference in the internal affairs of Arab states, does not seek to spread and apply its values, norms and Customs to the countries of the Middle East. For this reason, Russia's influence in the region is greater than that of the United States. On the contrary, China suffered huge economic losses as a result of the events of the "Arab Spring". China has not been able to protect its interests in the region due to the lack of effective political and military tools.

China firmly adheres to several principles in its international policy, the most important of which is the high importance of sovereignty and non-interference in the affairs of other states. These principles of Chinese foreign policy contributed to the fact that China did not take important measures to protect its interests in the Middle East. The Middle East region is strategically important for the people's Republic of China, as this region offers a large energy market. It is from there that most of the hydrocarbon raw materials are delivered to China. At the same time, for China, the Middle East is considered a large market for goods. China has implemented various long-term economic projects in this region. The sudden revolutions, the instability of the region and the change of power in some countries

threatened the implementation of these projects. Egypt has become China's main partner in the Middle East.

President Hosni Mubarak has close and trusting relations with China. Adhering to the principles of non-interference and maintaining legitimate power, the Chinese government expressed its opposition to regime change. However, economic interests came first for China, so it soon recognized the new Egyptian government.

Thus, the Middle East is economically important for China, so China has sought to establish relations with new governments, continue various economic projects and long-term cooperation. Significant changes in the balance of power in the Middle East under the influence of the Arab Spring the Kingdom of Saudi Arabia used the weakening of regional powers to strengthen its position in the region. This creates tension with the United States, which considers itself a hegemon in the Middle East.

Egypt, which is experiencing an economic and political crisis after the "Arab Spring", cannot withstand the influence of more powerful actors in the Middle East. Qatar and Iran, as well as Saudi Arabia, used the revolutionary events to promote their interests. Qatar's foreign policy was aimed at changing the regimes that harmed them. Iran seeks to create a model of an "Islamic Republic" in the Middle East instead of regimes that have overthrown American power. In Syria, on the contrary, the Islamic Republic of Iran supports the regime of Bashar al-Assad, providing them with significant economic, military and political assistance. At the same time, Iran is trying to resolve the Syrian crisis through diplomatic means [7].

Revolutionary events created an unfavorable foreign policy environment for Israel. Changes in the political balance in the Middle East have not yet been completed, and many of them pose a potential threat to Israel. The events of the "Arab Spring" led to a decrease in the influence of Turkey. Turkey's unwillingness to negotiate, negotiate with other countries in the Middle East, and express support for opposition forces in Syria have led to the severance of diplomatic relations with a number of countries in the region. However, the change in foreign policy and the revision of positions will contribute to improving relations between Turkey and the countries of the Middle East. Support for the negotiations in Astana will help to improve the image of Turkey.

Conclusion

Considering the participants outside the region, it becomes clear that after the revolutionary events of 2011-2012, many countries in the

Middle East, unlike the United States, have a desire to weaken the role of the United States in the region, to establish close relations with Russia and China. It is not profitable for Saudi Arabia, Qatar, and Iran to strengthen the US position in the Middle East, since they themselves require the role of regional leaders. It should be noted that Egypt's policy is aimed at reducing dependence on the United States. Egypt is trying to establish close ties and cooperation with Russia and China in various fields [8].

Russia and America have expanded their influence in the Middle East. On the contrary, China has suffered huge economic losses. China has not been able to protect its interests in the region due to the lack of effective political and military tools. The change in the balance of power in the Middle East has been influenced by the strengthening of the position of the Islamic State, which since 2014 was declared a world caliphate on June 29, with the Sharia government and headquarters in Raqqa, Syria, on June 29, 2014. The war in Syria led to the transfer of Central Asian militant groups from Afghanistan to Syria. In Syria, they do not exist as separate groups, but must join the Al-Qaeda coalition or ISIS.

For Central Asia, this is a destabilizing factor, as some Asian militants are trying to return to their regions. Thus, the events of the "Arab Spring" had a significant impact on the change in the balance of power in the Middle East. This is due to changes in political regimes, the strengthening of terrorist organizations, as well as the emergence of new conflicts in the region, such as the civil war in Syria and Yemen.

REFERENCES

- [1] Kurpebayeva G. Problems of transformation of political systems in the Arab world // The strategies of Modern Science Development. – Morrisville, 2019. – pp. 88-92.
- [2] Kryuchkov I. Vneshnyaya politika Saudovskoy Aravii na Blizhnem Vostoke v nachale XXI veka (Foreign policy of Saudi Arabia in the Middle East at the beginning of the XXI century) // Bulletin of VolSU. – 2017. - No. 3 [in Rus.].
- [3] Kuznetsov A. O roli Irana v siriyskom krizise (On the role of Iran in the Syrian crisis) // Yezhegodnik IMI. – 2014. - No. 2 (8) [in Rus.].
- [4] Polyakov K. Islamskiy ekstremizm v Tsentralnoi Azii (Islamic extremism in Central Asia). – M.: Institut vostokovedeniya RAN, 2014. – 136 p. [in Rus.].
- [5] Rybalov M. Perspektivy Islamskoy Respubliki v kontekstual'nom pole «arabskoy vesny» (Prospects of the Islamic Republic in the contextual field of the "Arab spring") // Yevraziyskiy Soyuz: Voprosy mezhdunarodnykh otnosheniy. – 2014. – No. 3- 4 [in Rus.].

[6] Baczko A., Dorronsoro G., Quesnay A. Civil War in Syria. – Cambridge University Press, 2018. – Pp.323.

[7] Farhan A., Varghese P. Facebook Utilization and Arab Spring Movement: A Study among Yemeni Youth // International Journal of Social Sciences and Management. – 2018, No. 5(1). –Pp. 5-9.

[8] Hänska Ahy M. Networked communication and the Arab Spring: Linking broadcast and social media // New Media & Society. – 2016. - No. 8(1). – Pp.99-116.

«АРАБ КӨКТЕМІ» ОҚИҒАЛАРЫНЫҢ ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ КҮШ ТЕПЕ-ТЕҢДІГІНІҢ ӨЗГЕРУІНЕ ӘСЕРІ

***Курпебаева Г.К.¹**

¹Абылай хан атындағы қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері Университетінің оқытушысы, PhD докторы, Алматы, Қазақстан, gaziza-k@mail.ru

Андатпа. 2011-2012 жылдары Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдерінде орын алған революциялық оқиғалар аймақтағы биліктің тепе-теңдігін айтарлықтай өзгертті. Революциялар нәтижесінде көптеген елдерде жаңа саяси режимдер құрылды, нәтижесі осы елдердің сыртқы саясатындағы өзгеріс болды. 2011 жылдың басынан бастап араб әлемінің кейбір мемлекеттерінің саяси режимдерін күштеу арқылы өзгеріске ұшырай бастады. Революциялық саяси трансформация себебінен ішкі мемлекеттегі дағдарыс эскалацияның қауіп-қатерлері, сонымен қатар шет мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың араласуы «Араб көктемі» революциясының параметрлерін зерттеу өзектілігін арттырады.

Мақалада Ресей мен Американың Таяу Шығыстағы ықпалының кеңеюі, Қытай үлкен экономикалық шығындарға ұшырағанын, Қытай тиімді саяси және әскери құралдардың жоқтығынан аймақтағы мүдделерін қорғай алмағандығы туралы нақты мәліметтер келтірілген.

Тірек сөздер: Таяу Шығыс және Солтүстік Африка, Араб әлемі, саяси трансформация, революция.

ВЛИЯНИЕ СОБЫТИЙ «АРАБСКОЙ ВЕСНЫ» НА ИЗМЕНЕНИЕ БАЛАНСА СИЛ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ

***Курпебаева Г.К.¹**

¹Преподаватель, доктор PhD, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана Алматы, Казахстан, e-mail: gaziza-k@mail.ru

Аннотация. В 2011-2012 годах произошли революционные события на Ближнем Востоке и в Северной Африке, которые резко

изменили баланс сил в регионе. В результате революций во многих странах были созданы новые политические режимы, что привело к изменению внешней политики этих стран. В связи с революционными политическими преобразованиями проблемы эскалации кризиса во внутреннем государстве, а также вмешательства иностранных государств и международных организаций повысили актуальность параметров «арабской весны».

В статье рассматривается проблема расширения влияния России и Америки на Ближнем Востоке, описывается как Китай понес огромные экономические потери и также дается информации о том, как Китай не смог защитить свои интересы в регионе из-за отсутствия эффективных политических и военных инструментов.

Ключевые слова: Ближний Восток и Северная Африка, арабский мир, политические преобразования, революция.

Статья поступила 18.09.2021

ӘӨЖ 367.7

DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.004

FTAMP 00.03

УНИВЕРСИТЕТТІҢ ГЕОСАЯСАТ КОНТЕКСТІНДЕГІ КЕҢІСТІК-УАҚЫТТЫҚ ӨЛШЕМІ

***Жанақова Н.Т.¹**

¹тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

Аңдатпа. Кез-келген жоғары білім беру мекемесінің саясатындағы өзгерістер уақыт пен кеңістіктің ұзақтығы, яғни әлемдік және жергілікті геосаясат тұрғысынан талданады. Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің сексен жылдық тарихы. Абылай хан оның ұлттық, өңірлік және халықаралық деңгейлерде сипатталады. Бұл оқу орнының республиканың қазіргі жоғары білім беру жүйесіндегі орны мен рөлі 1941 жылы ашылған сәттен бастап қазіргі күнге дейінгі оқу үрдісіндегі өзгерістер мен жаңалықтар арқылы ашылады. Университет қызметіндегі оң өзгерістер ректорлардың шебер ұйымдастырушылық қабілеттері мен іскерлік қасиеттеріне байланысты. Оның Қазақ мемлекеттік Шет тілдер мұғалімдері институты мен Алматы шет тілдер педагогикалық институтының жергілікті гео-тарихы көрнекті мемлекет қайраткерлері мен ғалымдар жұмыс істеген жоғары оқу

орнының өзіндік геосаясатына айналды. Университеттің геосаясаты қазіргі заманның талаптарын ескере отырып, жоғары білікті кадрларды даярлауға бағытталған.

Тірек сөздер: мемлекет, білім, шет тілі, университет, халықаралық, әлем тілдері, көшбасшы.

Негізгі ережелер

Мемлекетіміздің негізгі заңы – Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес білім беру саласында мемлекеттік кепілдіктер берілетіні анық жазылған. Осы ретте еліміздің тәуелсіздік алған отыз жылдағы тәжірибесіне сүйене отырып, жоғары білім беруге бағытталған реформалар мен инвестицияның нәтижесінде ұлт өмірін сапалы қылуға, постиндустриалды қоғам талаптарына жауап беретін интеллектуалды қоғам орнатуға, табысты жастарды тәрбиелеуге болатынына көз жеткіземіз.

Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғырту арқылы үлкен нәтижелерге қол жеткізілді. Ұлттық білім беру жүйесі әлем бойынша жаһандану үрдісін бастан өткеруде. Білім беруге байланысты қабылданған құжаттар экономикалық, қоғамдық жаңғыртудың барлық қажеттіліктеріне жауап береді және білім жүйесіне деген халықаралық талапты ескереді. Қазақстандық жүйенің құрылымы ЮНЕСКО ұсынған Халықаралық стандарттық білім беру бағдарламасының (1997 ж.) классификация өлшемдеріне сәйкес келтірілген.

Білім беру саласында жүргізілген реформаға сәйкес, 90-шы жылдары бірқатар өзгерістерге қол жетті: білім беру мекемелерінің құзіреті кеңейді; жоғары оқу орындарына кәсіби білім алу мен мобильді жүйе бойынша оқуға мүмкіндік берілді; ЖОО жоғары білімді шындауға мүмкіндік беретін негізгі әлеуметтік орын ретінде дербестікке ие болды.

Жаңа заманның негізгі үрдістері білім беру саясатына да ықпалын тигізе бастады. Білім беру жүйесі әлеуметтік саясаттың басты бағыттарының біріне айналуға, себебі, жаңа әлемде мемлекеттің экономикалық жетістіктері білім беру жүйесімен, азаматтардың білімділігімен, мамандардың бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаевтың үстіміздегі жылдың 1 қыркүйегіндегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Жолдауындағы сапалы білім беруге бағытталған: «Құзырлы министрлік жоғары білім беру сапасын арттыруды қамтамасыз етуге тиіс. Жоғары оқу орындары мамандардың сапалы даярлануына жауап беруге міндетті» деп айтқан [1] сөздерінен туындаған биік міндеттер тұрғысында тұлғаның бәсекеге қабілеттілігі болуы үшін жоғары білімді шет тілі мамандарын даярлауда еліміздегі басты орталығына айналған Абылай хан атындағы

Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің республикамыздың білім беру жүйесіндегі алатын орны ерекше.

Кіріспе

Еліміздегі шет тіл білімінің көшбасшысы ретінде бүкіл әлемге танылған білім ордасының құрылғанына биыл сексен жыл толып отыр. Қазақ мемлекеттік шет тілдер мұғалімдер институты деп аталған оқу орны екінші дүниежүзілік соғыс басталған 1941 жылдың тамызында тұңғыш директоры, білгір маман Ханахмет Қараұлы Меликовтың басшылығымен студенттердің алғашқы легін оқуға қабылдайды. Сол жылғы 23 тамыздағы №26 және 25 тамыздағы №27 бұйрықтарға сәйкес неміс тілі факультетіне – 57 адам, ағылшын тілі факультетіне 67 адам қабылданыпты [2]. Осылайша бұл жастар шет тілдерін оқытатын республикадағы тұңғыш жоғары оқу орнының алғашқы студенттері атанды.

Х.Қ.Меликов институтқа аз ғана уақыт басшылық етсе де, білім ордасының оқу үрдісін ұйымдастыруды дұрыс жолға қоя білді. Тұңғыш директор сол жылы 3 қыркүйекте запастағы капитан ретінде Қызыл Армия қатарына шақырылып, 1944 жылы 12 сәуірде Украинаны азат ету шайқастарының бірінде ерлікпен қаза тапты.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

1941 жылы 11 қазанда институт директоры болып белгілі тілші-ғалым Мәулен Балақаев тағайындалып, оқу орнын 1942 жылға дейін білгірлікпен басқарды. Соғыс жағдайына байланысты институттың саяси-көпшілік, тәрбие жұмысына жете көңіл бөлді. М.Балақаевтың күш салуымен ағылшын және неміс тілі кафедраларына қоса 1942 жылы марксизм-ленинизм кафедрасы ашылды.

Институтты 1942-1943 жылдары басқарған көрнекті тарихшы-ғалым Бек Сүлейменов жоғары ұйымдаструшылық қабілетімен танылды: оқу-өндірістік және тәрбие жұмысына ғана емес, білікті оқытушы кадрлардың көбеюіне де көп көңіл бөлді. Тіпті оның жігерлілігінің арқасында 1943 жылы институтта шығыс факультеті ашылып, қытай және ұйғыр тілдері оқытылды, алайда қытай тілінің оқытушылары жетіспеушілігінен бұл факультет небәрі үш жыл ғана жұмыс істеді. Соның өзінде бұл факультеттің еліміз тәуелсіздік алған жылдары институт университетке айналғанда шығыстану факультетінің негізі болғандығын айта кеткен жөн.

Қазақ КСР Халық комиссарлары кеңесі 1942 жылы шығарған арнайы қаулысында республика жоғары оқу орындарында қазақ қыздарының өте аз оқитындығын атап, бұл мәселеге жете көңіл бөлу қажеттігіне ерекше назар аударды. Шет тілдері институты ашылғанда небәрі 9 қазақ қызы оқыса, кейін бұл жағдай дұрыс жағына өзгерді.

Институт директоры Б.Сүлейменовтің 1942-1943 оқу жылының емтихан сессиясы бойынша қорытындылары туралы Қазақ КСР Оқу ағарту халық комиссариатында жасаған баяндамасында I, II курстардың 306 студентінің емтиханды сәтті тапсырған 123 студенті арасында қазақтың 15 студент қызына стипендия тағайындалғандығын ерекше атап өтті [3].

Қазақ мемлекеттік шет тілдер мұғалімдер институтында оқу сабақтарына дұрыс жағдай жасалмай, студенттердің жатақханамен қамтылмауына байланысты 1944 жылы сәуірде Қазақ КСР Оқу ағарту халық комиссариаты бұл мұғалімдер институтын педагогикалық институт етіп ауыстыру туралы өтінішті Мәскеудегі БКП(б) Орталық Комитеті мен КСРО Халық комиссарлары кеңесіне жеткізді [4]. Соның нәтижесінде сол жылы Қазақ мемлекеттік шет тілдер мұғалімдер институты Алматы шет тілдері педагогикалық институты мәртебесіне ие болды.

Институттың соғыс жылдары білікті шет тілдері маман кадрларын даярлап шығарудағы қызметі елеулі болып, тәуелсіздік кезінде жарық көрген бес томдық «Қазақстан тарихының» 4-томында арнайы атап өтілді [5, 507 б.].

1946-1958 жылдары институтты А.И.Кузнецов, П.М.Пахмурный, Т.Ысқақов басқарды. 1958-1961 жылдары шет тілдері факультеті ретінде Абай атындағы Қазақ педагогикалық институты құрамында жұмыс істеді. 1962 жылы 3 қаңтарда КСРО Министрлер Кеңесінің қаулысымен Алматы шет тілдері педагогикалық институты қайтадан ашылды. Институт ректоры болып тағайындалған Ажар Кәкімқызы Ыбыраева осыған дейін Қазақстан комсомолы Орталық Комитетінде жастармен жұмыс істеуде шыңдалып, жоғары ұйымдастырушылық талантымен танылған еді. Ол жаңа қызметіне де жастық жалынмен құлшына кірісіп, институттың материалдық-техникалық базасының нығаюына, оқу-тәрбие жұмысының жақсаруына күш-жігерін аямай жұмсады. Білікті басшының институт ұжымын іскерлікпен басқарудағы қажырлы еңбегінің арқасында оқу орны республиканың алдыңғы қатарлы білім ордаларының біріне айналды.

Институтты 1967-1976 жылдары көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, философ-ғалым Н.Жанділдин, 1977-1978 жылдары белгілі тілші-ғалым К.Аханов, 1979-1986 жылдары тілші-ғалым Р.С.Әміров, 1987-1992 жылдары тарихшы-ғалым Б.Б.Ермұханов, 1992-1997 жылдары тілші-ғалым Ә.Ахметов басқарып, білім ордасының дамып өркендеуіне зор үлес қосты.

1998 жылдың 24 наурызында Қазақстан Республикасы Үкіметінің №256 Қаулысына сәйкес институт Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті мәртебесіне ие болды. Міне сол 1998 жылдан бастап университетке осы оқу

орнының түлегі, көрнекті тілші-ғалым, ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор Сәлима Сағиқызы Құнанбаева ректор болып қызмет етуде.

Нәтижелері

Қазір де академик С.С.Құнанбаева басқаратын бұл оқу орны – гуманитарлық, тіл және халықаралық деңгейдегі маман кадрларды даярлайтын бірден бір ірі ғылыми-оқу кешені. Сонымен бірге Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті әлемнің 17 тілінде кәсіптік білім беретін еліміздегі бірегей жалғыз жоғары оқу орны екенін атап өту керек.

Бәсекеге қабілетті маман даярлауда биік белестерге қол жеткізген университет–Eurasia-Pacific United ассоциациясының, туризм бойынша үш Халықаралық ассоциацияның (ATLAS, AMFORTH, EURHODIP), франкофондық университеттердің Халықаралық ассоциациясының (AUF), Халықаралық Жоғары мектеп академиясының, Халықаралық қатынастар мектептері (МГИМО) ОӘБ ассоциациясының және т.б. 14 беделді халықаралық ассоциациялардың мүшесі екендігін үлкен мақтаныш сезіммен айтуға болады.

Талқылау

Көптілді білім берудің тұжырымдамалық негізін анықтауда шеттілдік білім берудің теориялық ережесінің маңызы зор екенін сөз етсек, бұл ретте академик С.С.Құнанбаеваның «Қазіргі шеттілдік білім беру: әдіснамасы және теориясы» монографиясында жаңартылған когнитивті-лингво-мәдениеттанулық әдіснама негізінде шеттілдік білім беруді жаңғырту идеясы алынған. Осы ретте университетте Сәлима Сағиқызы басқаратын әдістемелік мектеппен шеттілдік білім берудің жалпыеуропалық және ұлттық үлгілер мен стандарттарды үйлестіретін халықаралық бейімделген ұлттық шеттілдік білім беру жүйесі енгізілген. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыты мен 2015 жылға дейінгі Білім беру жүйесін дамыту тұжырымдамасына сәйкес, сонымен бірге әлемдік білім беру жүйесін дамытудың озық жаңалықтарын ескере отырып, Сәлима Сағиқызының жетекшілігімен әдіскерлермен білім беру жүйесінің барлық кезеңдерінде шет тілін меңгеру деңгейіндегі біртұтастық пен сабақтастықты қамтамасыз ететін, мемлекеттік тілдік саясат негізінде шеттілдік білім беруді кешенді жаңғыртудың «ҚР Шеттілдік білім беруді дамыту тұжырымдамасы» әзірленді. Осы тұжырымдамасы негізінде шеттілдік білім беру жүйесінің түрлі деңгейлері мен буындарына арналған шет тілдік оқулықтар сериясының негізіне жататын шет тілі оқулығының үлгісі жасалды.

«Үштілді білім беру саласындағы ғылыми зерттеулер бағдарлама жобасында» атап көрсетілгендей: «Университет қазіргі еңбек нарығы сұраныстарына сәйкес және мамандар даярлаудың үш сатылық халықаралық-стандарттық талаптарына сай шеттілдік және халықаралық бағыттар бойынша білім берудің 14 бағдарламасын бір мезгілде бейімдеу арқылы бакалавриат және магистратура мамандықтарының номенклатурасын кеңейтті» [6, 14 б.].

С.С.Құнанбаева жетекшілігімен жүргізілген: «Қазақстан ғаламдық мәдениетаралық және тілдік қауымдастықта (қазақ тілі және әлем тілдері)» және «Әлемдегі білім беруді интернационализациялау жағдайында жоғары білім беру жүйесін универсализациялау моделі және механизмі» жобалары бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстары Қазақстан Республикасының инновациялық дамуы үшін ерекше өзекті және маңыздылығымен сипатталады.

Әлемге әйгілі Quasquarelli Symonds-QS ағылшын агенттігінің бағалауынша, дүниежүзіндегі ең озық деген 800 университеттің тізіміне қазақстандық 9 жоғары оқу орны еніпті. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті сол тоғыздықтың ішінде 6-орында болуының өзі көп нәрсені аңғартса керек.

Қорытынды

Қорытындылай келгенде сексен жылдық бай тарихы бар университет әлемдік ғаламдану қыспағынан жол тауып, соны қадам жасау барысында инновациялық адаптивті типтегі университет мәртебесін алып, жан-жақты жаңарып келеді. Білім жүйесіндегі бәсекеде өз орнын сақтай отырып, ұйымдық, оқу-әдістемелік ғылыми жұмыстарды жетілдіре отырып, материалдық базасын нығайту жолымен халықаралық, гуманитарлық-экономикалық бағытта мамандар даярлайтын еліміздегі ірі оқу-ғылыми кешеніне, шет тіл білімінің көшбасшысына айналып отыр.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Тоқаев Қ. Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі // Егемен Қазақстан. – 2021. – 2 қыркүйек.
- [2] ҚР ОМА. 1993 қор, 1 тізбе, 1а іс, 12, 13-парақтар.
- [3] ҚР ОМА. 1692 қор, 1 тізбе, 661 іс, 83-парақ.
- [4] ҚР ОМА. 1993 қор, 1 тізбе, 2в іс, 3-5 парақтар.
- [5] Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: Атамұр», 2010. – 752 б.

[6] Үштілді білім беру саласындағы ғылыми зерттеулер бағдарлама жобасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016. – 64 б.

REFERENCES

[1] Toqayev Q. Halyq birligi және jüielі reformalar – el örkendeuіnің berіk negіzі (Unity of people and system reforms – are durable basis of prosperity of country)ю Egemen Qazaqstan, 2021, 2 qyrküiek [in Kaz.].

[2] QR OMA. (Central record office of Republic of Kazakhstan), 1993 qor, 1 tızbe, 1a 1s, 12, 13-paraqtar [in Kaz.].

[3] QR OMA (Central record office of Republic of Kazakhstan), (Central record office of Republic of Kazakhstan), 1692 qor, 1 tızbe, 661 1s, 83-paraq [in Kaz.].

[4] QR OMA (Central record office of Republic of Kazakhstan), 1993 qor, 1 tızbe, 2v 1s, 3-5 paraqtar. [in Kaz.].

[5] Qazaqstan tarihy (köne zamannan бүginge deіn). Bes tomdyq. 4-tom. (History of Kazakhstan (from the most ancient times to our days). Almaty, Atamūra, 2010, pp.752 [in Kaz.].

[6] Үштілді білім беру саласындағы ғылыми зерттеулер бағдарлама жобасы (There is a project of the program of scientific researches in area of three-language education). Astana: Y. Altynsarin atyndaғы Ұлттық білім akademiasy, 2016, pp.64 [in Kaz.].

ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ УНИВЕРСИТЕТА В КОНТЕКСТЕ ЕГО ГЕОПОЛИТИКИ

*Жанакова Н.Т.¹

¹кандидат исторических наук, ассоциированный профессор
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

Аннотация. Изменения в политике деятельности любого учреждения высшего образования анализируется в контексте продолжительности во времени и пространстве, то есть мировой и локальной геополитики.

Восьмидесятилетняя история Казахского университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана характеризуется его позиционированием на национальном, региональном и междунраодном уровнях. Место и роль этого учебного заведения в современной системе высшего образования республики раскрывается через преобразования и нововведения в учебном процессе со времен его открытия 1941 года до нынешних дней. Положительные трансформации в деятельности вуза обусловлены умелыми организаторскими способностями и деловыми

качествами ректоров. Его локальная геоистория от Казахского государственного института учителей иностранных языков и Алматинского педагогического института иностранных языков стала своеобразной геополитикой вуза, в котором работали видные государственные деятели и ученые. Геополитика вуза направлена на подготовку высококвалифицированных кадров с учетом требований современности.

Ключевые слова: государство, образование, иностранный язык, университет, международный, мировые языки, флагман.

THE SPACE-TIME DIMENSION OF THE UNIVERSITY IN THE CONTEXT OF ITS GEOPOLITICS

*Zhanakova N.T.¹

¹candidate of historical sciences, associated professor
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and
World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

Annotation: Changes in the policy of any institution of higher education are analyzed in the context of duration in time and space, that is, global and local geopolitics. Eighty-year history of the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages is characterized by his positioning at the national, regional and international levels. The place and role of this educational institution in the modern system of higher education of the republic is revealed through transformations and innovations in the educational process from the time of its opening in 1941 to the present day. Positive transformations in the activities of the university are due to the skillful organizational skills and business qualities of the rectors. Its local geohistory from the Kazakh State Institute of Teachers of Foreign Languages and the Almaty Pedagogical Institute of Foreign Languages became a kind of geopolitics of the university, where prominent statesmen and scientists worked. The geopolitics of the university is aimed at training highly qualified personnel taking into account the requirements of modernity.

Keywords: state, education, foreign language, university international, world languages, leader.

Статья поступила 10.09.2021

УДК 345

DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.005

МРНТИ 03.20

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПО ВОПРОСАМ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ

*Асхат Г.¹

¹доктор PhD, КазМОиМЯ им. Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: gulnash@inbox.ru

Аннотация. Казахская диаспора по всему миру насчитывает около 5 млн чел. Большая ее часть проживает в приграничном с Казахстана Синьцзяна-Уйгурского автономного района (СУАР) Китайской Народной Республики (КНР). Сегодня, проживающие в Китае казахи, представлены двумя группами. Одна из них — казахские роды, мигрировавшие из Советского Союза в годы коллективизации, другая, наиболее многочисленная, — те, чьи предки исконно проживали на данной территории. Ныне основной проблемой казахской диаспоры является сохранение этнической идентичности.

Крупнейшие диаспоры казахов проживают также в России и Узбекистане. В связи с этим важным, на наш взгляд, представляется исследование проблем этнической идентичности, поскольку она является своего рода признаком или маркером. Она указывает на принадлежность человека к определенной этнической группе, члены которой наделены общим самосознанием. Этническая идентичность особенно явно актуализируется тогда, когда индивид (или группа) живет в иноэтнической среде, в этом случае она начинает играть защитную роль.

Ключевые слова: казахская диаспора, этническая идентичность, миграция, родина.

Основные положения

Вопросы диаспоры столь многогранны и сложны, что возникают постоянно дискуссии о роли и месте диаспоры в той или иной стране и ее задачах. Темпы глобализации конца XX – начала XXI в. значительно повлияли как на феномен диаспор, так и на развитие методологических подходов, направленных на их изучение. Происходит процесс, в ходе которого «родина» теряет жесткие пространственные, исторические координаты. Диаспоры, интегрируясь в новые социальные, культурные условия, связываются с ней протяженными и сложными сетями. Данные сети, пересекая границы государств, служат каналом коммуникации для удовлетворения социальных, культурных, образовательных, экономических и других потребностей. Изучение

исторических и современных проблем казахских диаспор за рубежом, политика Казахстана по отношению к своим соплеменникам, живущих за пределами родной земли, сохранение и развитие национального и культурного наследия казахской культуры, сотрудничество с представителями казахской диаспоры, открытие новых направлений в различных сферах представляют один из важных векторов внешнеполитической стратегии Казахстана. Этой политики, основы которой заложил еще в самом начале глава государства Нурсултан Назарбаев, Казахстан неуклонно придерживается все эти годы.

Введение

Методологическую базу исследования строилась на использовании принципов объективности, историзма и научного анализа. В работе также используются методы интерпретации источников. Использовался сравнительно-исторический метод, позволяющий выявить общее и особенное в различных диаспорных группах казахов, а также провести анализ процесса формирования казахской диаспоры и типичными характеристиками образования мировых диаспор. Применение сравнительно-исторического метода, комплексного подхода и системного анализа позволило рассмотреть особенности развития и основные этапы этнографического изучения казахов, проживающих за пределами Казахстана, в частности, в России.

Описание материалов и методов

Системный анализ позволил на общем фоне развития истории этнографической политической науки выстроить состояние изученности отдельных тем и проблем касательно традиционной культуры, этнической истории российских казахов, современных этнических и этнокультурных процессов в среде казахского населения, что, в конечном счете, позволило выявить элементы их взаимосвязи. Метод обобщения и ретроспективный анализ опубликованной литературы по этнографии казахов России выявили основные этапы и особенности их изучения.

Основу исследования составляют теория диаспор и этнологические концепции конструктивизма и инструментализма, в соответствии с которыми объективно существующие этнические общности, в нашем случае, казахская диаспора, одновременно являются субъектами межэтнических взаимодействий, в конкретном случае в иноэтнической среде России.

Современные тенденции по вопросам казахской диаспоры

Диаспора в современных условиях – институционально организованная совокупность этнофоров, обладающих актуализи-

рованной этнокультурной идентичностью, имеющая за пределами страны проживания свое национальное государство (или претензии на его формирование), систему внутренних и внешних связей, направленных на сохранение своей идентичности, поддержание контактов со страной исхода, «исторической родиной». В широком смысле диаспора — это совокупность характерных элементов этнической группы (меньшинства), по каким-либо причинам проживающей за пределами страны происхождения. В узком смысле диаспора - это совокупность характерных элементов этнической группы (меньшинства), по каким-либо причинам проживающей на территории конкретного государства.

В казахстанской политической науке интерес к изучению внутренних, а также международных и региональных аспектов, влияющих на развитие взаимодействия суверенного Казахстана с казахской диаспорой за рубежом, особенно в условиях прогрессирующей глобализации и роста взаимозависимости государств в обеспечении национальной безопасности свидетельствует о сложности данного вопроса.

В качестве этнодифференцирующих признаков членов диаспоры выступают: родной язык, религия, культура, история происхождения, представления о родной земле, мифы, национальный характер и национальная кухня. Для казахской диаспоры дополнительными признаками можно считать соблюдение принципа несмешения крови до седьмого колена (жети ата), принадлежность к определенному ру (что в переводе означает «род»), который, в свою очередь, входит в один из трех жузов (сотня), и знание своей родословной, или генеалогического древа - шежире.

В последнее десятилетие и в российской научной литературе утвердилась практика исследовать этнические группы (в том числе и казахов), проживающие в Российской Федерации, но за пределами этнического ядра, своих национальных республик, именую их диаспорами.

Диаспоры, возможно, являются наиболее значимым подтверждением успешного исхода миграции населения. Можно предположить, что диаспора находится в невыгодном положении по отношению к местному населению. Нередко процесс интеграции затрудняет незнание языка, а также своих прав и обязанностей.

Особый интерес вызывают вопросы трансформации традиционной культуры, современные тенденции этнических и этнокультурных процессов, проблемы этнической психологии, этнополитики, этнодемографии, идентичности, толерантности.

Вопросы сохранения этноса, который имеет особую неповторимую, ментальную духовную сущность представляют наибольший

интерес со стороны исследователей. Согласно статистическим данным Всемирной ассоциации казахов (ВАК), за пределами Казахстана в 43 странах мира проживает свыше 5 млн. или **30-35%** от общей численности казахов. В самом же Казахстане представителей коренного населения насчитывается более 9 миллионов [1].

Крупнейшие диаспоры (*каждая - свыше полумиллиона человек*) казахов находятся в трех странах ближнего и дальнего зарубежья: России - 647 732 чел [2], доля казахов в населении Узбекистана в 2017 году 803,4 тыс. человек или 2,50% [3], и на территории СУАР КНР проживает самая большая группа казахской диаспоры, численность которой составляет 1 557 457 чел. [4]. Сегодня проживающие в Китае казахи представлены двумя группами. Одна из них — казахские роды, мигрировавшие из Советского Союза в годы коллективизации, другая, наиболее многочисленная, - те, чьи предки исконно проживали на данной территории. Ныне основной проблемой казахской диаспоры является сохранение этнической идентичности.

Средние по численности общины (*каждая - немногим более или менее 100 тысяч человек*) имеются только в двух странах - Монголии и Туркменистане. Во всех остальных государствах количество казахов было и остается незначительным. В целом казахская диаспора в странах ближнего и дальнего зарубежья составляет около 5 миллионов человек. Однако точных сведений о численности казахов за рубежом нет.

На развитие и распространение казахской диаспоры в мире в значительной мере повлияли многие исторические события. Это и казахско-джунгарские войны, и столыпинская аграрная реформа, и национально-освободительные движения в Центральной Азии против царского самодержавия и установление Советской власти в Казахстане, гражданская война в 1918-1920 годы, политический геноцид против казахского народа в период насильственной коллективизации и репрессия казахской элиты как «врагов народа», проводимые в Казахстане 1937-1938 годы, потеря родины для военнопленных во время Второй мировой войны, борьба против коммунистов Китая в Синьцзяне в 1930-1950 годы [5].

В местах компактного проживания казахов имеется богатое историческое и культурное наследие казахского народа. Казахи зарубежья представляют собой большую ценность для Казахстана, поскольку сохранили свой язык, обычаи и культуру. Таким образом, Казахстану необходимо продолжать и усиливать исследования в области диаспорологии, способствующих сохранению казахского этноса.

Одной из целей нашего исследования является изучение вопросов, связанных с положением казахской диаспоры в этих странах по следующим направлениям.

1. Является ли казахская диаспора:

а) этнической самоидентифицирующей единицей, предполагающей наличие этнокультурной связи и со страной проживания, и с этнической родиной;

б) имеют ли место институты, призванные обеспечить сохранение и развитие диаспоры, в т.ч. международного характера;

в) существуют ли стратегии взаимодействия с государственными институтами как страны проживания, так и «титulyного» государства.

2. Имеет ли место влияние диаспор на внутреннюю политику государства в стране проживания и на международные отношения.

3. Выявить особенности следующих факторов: социально-экономическая ситуация в стране проживания диаспоры; этническая политика; близость или «отдаленность» культур страны проживания и диаспоры; вхождение диаспоры в качестве подсистемы в «мировую» диаспору (либо отсутствие этого фактора); потенциал (социальный, экономический, культурный, институциональный) диаспоры. Согласно вышеперечисленным вопросам была сформирована сравнительная таблица «Статус казахской диаспоры в странах проживания».

Таблица 1 - Статус казахской диаспоры в странах проживания

Статус казахской диаспоры	Россия	Китай	Узбекистан
Является ли диаспора этнической самоидентифицирующей единицей, предполагающей наличие этнокультурной связи и со страной проживания, и с этнической родиной	да	да	да
Имеют ли место институты, призванные обеспечить сохранение и развитие диаспоры, в т.ч. международного характера;	да	да	да
Существуют ли стратегии взаимодействия с государственными институтами как страны проживания, так и «титulyного» государства.	да	да	да
Имеет ли место влияние казахской диаспоры на внутреннюю политику государств и на международные отношения	нет	нет	нет

Особенности диаспоры в стране проживания	Особенностью казахской диаспоры является то, что благодаря генам кочевой цивилизации казахи успешно адаптируются в любой стране мира. Тем не менее они всегда были и остаются этническим меньшинством, т.е. практически не имеют реального политического веса в стране проживания. Некоторые зарубежные исследователи утверждают, что если у казахов и есть какая-либо основная ценность, то это идеология потомственных групп, и казахи могут сохраниться как изолированная субкультура, пока они будут следовать концепции принадлежности к особым потомственным группам [6].
--	---

Анализ критериев оценки социально-экономического положения казахской диаспоры в России, Узбекистане и Китае показывает, как мы видим, положительную динамику. По мнению казахстанских исследователей, экспертов казахи за рубежом достигли определенных успехов в культурно-духовной сфере. Ранее политика государств этих стран способствовала сохранению и развитию национальных меньшинств. Свидетельством этому являются деятельность культурных центров, функционирование целого ряда СМИ (газет, журналов, радио - и телеканалов, интернет-порталов и др.), выпуск книг, написанных казахскими учеными и т.д. [7].

Проживая за пределами родины, казахи развивались в других исторических рамках, в совершенно иных социально-экономических и политических условиях. Процесс сохранения этнической идентичности у казахской диаспоры имеет несколько параметров: брак и семья, этнические общества, школы, язык и культура. То есть в данном случае речь идет о сохранении ментальности, потому что, находясь вдали от своей исторической родины, многие казахские диаспоры имеют много шансов просто раствориться в стране проживания. И поэтому выходом из сложившейся ситуации является либо обучение своих детей в школах на родном языке, либо возвращение в Казахстан. Кроме того, языковая проблема представителей казахской национальности связана с алфавитом, а точнее с тремя разными алфавитами: кириллицей, латиницей и арабской вязью. Так, казахи, проживающие в Китае и

Иране, пользуется арабской графикой, казахи Турции латиницей, а казахи, проживающие в СНГ - кириллицей. Этот феномен существующий уже длительное время затрудняет процесс сближения, как между казахскими диаспорами, так и со своими родственниками в Казахстане.

В то же время, приходится констатировать и ухудшение положения казахов в последнее время. Сложности в получении образования на родном языке, сохранении национальных особенностей, в последующем, ведет к уменьшению числа казахов, возвращающихся на землю предков. Как отмечает казахстанский эксперт Талгат Мамашев, Казахстан в последующем может навсегда потерять диаспору за рубежом, а это 30% всего казахского этноса. Так, например, у казахов, живущих в соседнем Узбекистане, основные проблемы связаны с получением образования на родном языке, ограничением подписки на периодические издания на родном языке. Это и проблемы в сфере культуры, литературы, искусства, социально-экономические проблемы. Даже в очень густо населенных казахами регионах республики - Каракалпакстане, Ташкентской, Навоийской областях число руководителей - представителей диаспоры в последние годы заметно сократилась. Их освобождают с руководящих постов, высокооплачиваемых или престижных должностей. Казахская диаспора воспринимает происходящее как ущемление своих социальных, политических прав, а такие действия властей могут привести к социальной напряженности в республике, особенно в местах компактного проживания казахов. Косвенным подтверждением этого служит увеличение числа межэтнических конфликтов на бытовом уровне.

Основной проблемой казахского населения России можно считать проблему языка. Процесс утраты родного языка у российских казахов зашел так далеко, что кажется необратимым. Он является составной частью общего процесса аккультурации и русификации российских казахов. В среде российских казахов сложился феномен незнания языка своей нации, культуры и обычаев казахского народа, несмотря на то, что многие стремятся познать глубже казахскую культуру. Особенно родоплеменное сознание в настоящее время у российских казахов выражено слабо, молодежь подчас не имеет познаний не только своего жуза, но не имеет понятия о существовании жузов вообще. Лишь единицы знают своих предков до седьмого поколения, и не имеют представления об экзогамных запретах. Тем не менее российские казахи обладают глубоким этническим самосознанием и четкой этнической идентификацией.

Результаты

Следует отметить, что история этнографического изучения казахов России не становилась предметом специального исследования. Важным направлением исследования представляется изучение культуры, обычаев и традиций российских казахов, которое позволит нам выявить основные аспекты и принципы научно-исследовательской работы по изучению казахской диаспоры в России.

Исследование истории этнографического изучения казахов России нуждается в дальнейшей разработке данной проблемы, так как является перспективным направлением в современной этнологической науке как Казахстана, так и России.

Участившиеся обращения по различным проблемам этнических казахов в КНР к дипломатическим ведомствам Казахстана и Китая указывают на тревожные тенденции. Одна из болевых проблем связана с усилением давления на национальные меньшинства в СУАР. Как считает казахстанский эксперт Айдар Амребаев: «эта тема многослойная, комплексная, нельзя сказать: китайцы на казахов давят. Они и на ханьцев давят. В КНР создана система социального кредита доверия, когда информационная система больших баз, данных отслеживает поведение граждан, их лояльность к государству. С моей точки зрения, это ограничение прав человека, но это внутреннее дело Китая» [7].

В настоящее время этнический фактор приобретает все большее значение во взаимодействии между государствами, а проблемы диаспоры требуют особого внимания. Состояние, проблемы и уровень жизни наших соотечественников являются различными в зависимости от страны проживания, что непосредственно связано с политическим и социально-экономическим развитием государства их проживания.

Одним из векторов внешней политики нашей республики является изучение исторических и современных проблем казахских диаспор в разных странах. Политика государства проживания по отношению к казахской диаспоре оценивается как один из важных показателей политики по отношению к исторической родине казахской диаспоры, что находит отражение в принятии внешнеполитических решений. Этой политики, основы которой заложил еще в самом начале Глава государства Нурсултан Назарбаев, Казахстан неуклонно придерживается все эти годы.

Особое место в укреплении связей с казахскими диаспорами, разрешения их проблем принадлежит Всемирной ассоциации казахов (ВАК). Основная задача ВАК - установление связей с этническими казахами, проживающими за пределами исторической родины, в духовно-культурной, научно-образовательной и предпринимательской сферах, что придает важное значение сбору и пропаганде духовного

наследия казахской диаспоры. Культурные связи между казахами всего мира поддерживаются благодаря Всемирной ассоциации казахов

Всемирная ассоциация казахов, на протяжении многих лет проводит огромную культурно-образовательную и просветительскую работу среди казахских диаспор за рубежом. Организует международные научно-практические конференции, симпозиумы, круглые столы, тематические вечера, айтысы, различные выставки и конкурсы. Обеспечивает проведение малых курултаев за пределами Казахстана, на которых знакомит зарубежные казахские диаспоры с современным состоянием и развитием их исторической родины, достижениями в социально-экономическом и общественно-политическом развитии [8].

С первого дня создания сообщество стало своеобразным мостом между казахскими диаспорами за рубежом и Казахстаном. Налаживались контакты, выяснялось, где, сколько проживает наших соплеменников, кто они, чем занимаются. Создавались национальные центры в странах их компактного проживания, проводились форумы, различные культурные мероприятия, с тем, чтобы удовлетворить их духовные потребности.

Обсуждение

Идея создания Ассамблеи народа Казахстана, была впервые высказана Президентом страны Нурсултаном Назарбаевым в 1992 году, на Первом форуме народов Казахстана, посвященном первой годовщине Независимости. Данная инициатива положила начало новому этапу межкультурного диалога, явилась несомненным новаторством в мировой практике, которая на самом высоком уровне позволила решать вопросы развития межэтнических отношений.

Межнациональное согласие - это не только выражение цивилизованности общества, это тенденция будущего, то, что утверждается сейчас в жизни Казахстана и других стран, особенно актуально в процессе глобализации развития мирового сообщества. По мере обновления общества ускоряется переход к тесному объединению людей разных национальностей. Сложившиеся в Казахстане и других дружественных странах новые отношения между людьми, классами, социальными группами и народами создают условия для межнационального согласия, дружбы и сотрудничества. Сохранение межнационального согласия является основой государственной политики. Идея этнического согласия, равноправия всех этносов и этнических групп, совместно проживающих в Казахстане, является нормой закона. При этом гарантируется сохранение этнической самобытности и этническо-культурного многообразия Казахстана. Все это подтверждает, что фундаментальной основой внутренней

политики выступает, прежде всего, принцип межэтнического консенсуса. Консолидация во имя прогресса - так кратко можно охарактеризовать лейтмотив внутренней политики Республики Казахстан. Межнациональное согласие является неотъемлемой чертой демократического общества. С развитием в Казахстане демократического общества межнациональное согласие превращается в мировоззрение миллионов людей, представляющих все национальные и социальные группы.

Важность и значимость изучения исторических и современных проблем казахской диаспоры заключаются в том, что они являются составной частью всего казахского народа, имеющего единые исторические и культурные корни, и их судьбы прочно связаны с судьбой Республики Казахстан.

Заключение

Идентификационная структура современной казахской диаспоры выстроена классическим образом; ее основным параметром выступает этническая идентичность. Еще один ключевой идентификационный параметр - религия (ислам с пережитками тенгрианства). Вместе они придают устойчивость всей идентификационной системе современной этнической группы казахов, проживающих в различных странах. Одним из факторов этнической идентичности казахов является знание своих жузово-родовых корней, что позволяет им избегать родственного кровосмешения; эта проблема имеет особую актуальность в условиях численной ограниченности диаспоры. Кроме того, знание родовой принадлежности помогает казахам быстро находить своих родственников, что всегда было немаловажно для кочевников. Что касается такого параметра, как языковая идентичность, то на него оказывает большое влияние политика, проводимая государствами в странах проживания казахов в отношении национальных меньшинств. Тут ситуация неоднозначна. В отдельных случаях она достаточно лояльна: казахи имеют собственные СМИ и культурные центры, в функции которых входит не только консолидация казахов внутри страны проживания, но и налаживание связей с исторической родиной. Но имеются и проблемы, связанные с некоторым сокращением объема использования казахского языка.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Обзор иностранной прессы с А.Тажутовым. Национальный состав населения России по данным переписей населения (тысяч человек) // www.inosmikz.com, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nation.php

[2] Демографическая ситуация в Республике Узбекистан // <https://>

stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demografiya-i-trud/demograficheskie-pokazateli/433-analiticheskie-materialy-ru/2055-demograficheskaya-situatsiya-v-respublike-uzbekistan

[3] Ракишева Б. Некоторые аспекты этничности казахов Китая // Центральная Азия и Кавказ. - 2015. - Том 18, выпуск 2. - С.129.

[4] Мендикулова Г.М. Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие. - Алматы: Ғылым, 1997. – 261 с.

[5] Ермагамбетов К.Л. Казахская диаспора. Проблемы этнического выживания. –Алма-Ата: Атамұра –1997. – 220 с.

[6] Мамашев Т. Казахской диаспоре за рубежом нужна поддержка в сфере культуры // <https://www.inform.kz/ru/kazahskoy-diaspore-zarubezhom-nuzhna-podderzhka-v-sfere-kul'tury>

[7] Амребаев А. Наше дело, или К чему может привести ситуация с нацменьшинствами в Китае // <https://www.caravan.kz/gazeta/nashe-delo-ili-k-chemu-mozhet-privesti-situatsiya-s-nacmenshinstvami-v-kitae-481911/>

[8] Шаймарданова З.Д. зарубежные эксперты о политике Казахстана по возвращению этнических казахов // Матер. МНПК «Казахская диаспора Центральной Азии: история - культура – памятники». – Алматы, 2014. – С.264-268.

REFERENCES

[1] Obzor inostrannoj pressy s A.Tazhutovym // www.inosmikh.com. Nacional'nyj sostav naseleniya Rossii po dannym perepisej naseleniya (tysyach chelovek) (National composition of the population of Russia according to population censuses (thousands of people))/http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nation.php [in Rus.].

[2] Demograficheskaya situatsiya v Respublike Uzbekistan (Demographic situation in the Republic of Uzbekistan) // <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/demografiya-i-trud/demograficheskie-pokazateli/433-analiticheskie-materialy-ru/2055-demograficheskaya-situatsiya-v-respublike-uzbekistan> [in Rus.].

[3] Rakisheva B. Nekotorye aspekty etnichnosti kazakhov Kitaya (Some aspects of the ethnicity of the Kazakhs of China). Central'naya Aziya i Kavkaz, 2015,tom 18, vypusk 2, pp.129 [in Rus.].

[4] Mendikulova G.M. Istoricheskie sud'by kazakhskoj diaspory. Proiskhozhdenie i razvitie.(The historical fate of the Kazakh diaspora. Origin and development). Almaty: Gylym, 1997, pp.261 [in Rus.].

[5] Ermagambetov K.L. Kazakhskaya diaspora. Problemy etnicheskogo vyzhivaniya (The Kazakh diaspora. Problems of ethnic survival), Alma-Ata, Atamura, 1997, pp. 220 [in Rus.].

[6] Mamashev T. Kazakhskoj diaspore za rubezhom nuzhna podderzhka v sfere kul'tury (The Kazakh diaspora abroad needs support

in the field of culture) // <https://www.inform.kz/ru/kazahskoy-diaspore-zarubezhom-nuzhna-podderzhka-v-sfere-kul-tury>[in Rus.].

[7] Amrebaev A. Nashe delo, ili K chemu mozhet privesti situaciya s nacmen'shinstvami v Kitae (Our business, or what the situation with national minorities in China can lead to) // <https://www.caravan.kz/gazeta/nashe-delo-ili-k-chemu-mozhet-privesti-situaciya-s-nacmen'shinstvami-v-kitae-481911/> [in Rus.].

[8] Shaymardanova Z.D. zarubezhnyye eksperty o politike Kazakhstana po vozvrashcheniyu etnicheskikh kazakhov (Foreign experts on the policy of Kazakhstan on the return of ethnic Kazakhs). Mater. MNPK «Kazakhskaya diaspora Tsentral'noy Azii: istoriya - kul'tura – pamyatniki». Almaty, 2014, pp.264-268 [in Rus.].

ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

*Асхат Г.¹

¹PhD докторы, ҚазХҚЖӨТУ Абылай хан
Алматы, Қазақстан,
e-mail: gulnash@inbox.ru

Аңдатпа. Бүкіл әлем бойынша қазақ диаспорасы шамамен 5 млн адамды құрайды, оның басым бөлігі Қытай Халық Республикасының (ҚХР) Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданында (ШҰАА) тұрады. Бүгінде Қытайда тұратын қазақтар екі топтан тұрады. Олардың бірі — ұжымдастыру жылдарында Кеңес Одағынан қоныс аударған қазақ рулары, екіншісі, ең көп саны — ата-бабалары осы аумақта ежелгі өмір сүрген адамдар. Қазір қазақ диаспорасының негізгі мәселесі этникалық бірегейлікті сақтау болып табылады.

Қазақтардың ірі диаспоралары Ресей мен Өзбекстанда да тұрады. Осыған байланысты, біздің ойымызша, этникалық сәйкестілік мәселелерін зерттеу маңызды болып көрінеді, өйткені бұл өзіндік белгі немесе маркер. Бұл адамның белгілі бір этникалық топқа жататындығын көрсетеді, оның мүшелері жалпы өзін-өзі тануға ие. Этникалық сәйкестілік, әсіресе, жеке адам (немесе топ) бөтен ортада өмір сүрген кезде, бұл жағдайда ол қорғаныс рөлін атқара бастайды.

Тірек сөздер: қазақ диаспорасы, этникалық бірегейлік, көші-қон, Отан.

CURRENT TRENDS IN THE KAZAKH DIASPORA

*Askhat G.¹

¹Doctor of PhD, KazUIR&WL

Almaty, Kazakhstan, e-mail: gulnash@inbox.ru

Annotation. The Kazakh diaspora around the world has about 5 million people. Most of them live in the Xinjiang Uygur Autonomous Region (XUAR) of the People's Republic of China (PRC) bordering with Kazakhstan. Today, Kazakhs living in China are represented by two groups. One of them is the Kazakh clans that migrated from the Soviet Union during the years of collectivization, the other, the most numerous, are those whose ancestors originally lived in this territory. Now the main problem of the Kazakh diaspora is the preservation of the ethnic identity of Alysta zhurgen agayyndarga ak tilek Abstract. The Kazakh diaspora around the world has about 5 million people. Most of them live in the Xinjiang-Uygur Autonomous Region (XUAR) of the People's Republic of China (PRC) bordering with Kazakhstan. Today, Kazakhs living in China are represented by two groups. One of them is the Kazakh clans that migrated from the Soviet Union during the years of collectivization, the other, the most numerous, are those whose ancestors originally lived in this territory. Today, the main problem of the Kazakh diaspora is the preservation of ethnic identity.

The largest diasporas of Kazakhs also live in Russia and Uzbekistan. In this regard, it is important, in our opinion, to study the problems of ethnic identity, since it is a kind of sign or marker. It indicates that a person belongs to a certain ethnic group, whose members are endowed with a common self-consciousness. Ethnic identity is especially clearly actualized when an individual (or a group) lives in a non-ethnic environment, in which case it begins to play a protective role.

Keywords: Kazakh diaspora, ethnic identity, migration, homeland.

Статья поступила 10.09.2021

II БӨЛІМ. ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕР
РАЗДЕЛ II. ЗАРУБЕЖНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
II PART. FORIEGN RESEARCHS

УДК 323 (574)

DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.006

МРНТИ 03.09

**КАЗАХСТАНСКО-МОНГОЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В
КОНТЕКСТЕ ТЮРКСКО-МОНГОЛЬСКОГО МИРА**

***Вандангийн А.¹**

¹доктор исторических наук, профессор,
г. Улан-Батор, Монголия, Vandangijn_a@gmail.com

Аннотация. Как будут развиваться казахстанско-монгольские? Являются ли они, базируемые на единстве тюркско-монгольского мира, динамичными или необходимо предпринимать дополнительные усилия для их активизации? Автор, убежденный в важности активной динамики этих отношений, основанных на международных нормах и принципах, рассматривает казахстанско-монгольские отношения в контексте теории реализма.

Автор призывает два государства к принятию эффективных решений во всех вопросах, которыми они занимаются. Автор статьи предпринимает реконструкцию сотрудничества Казахстана и Монголии, основанного на общности тюркско-монгольского мира. Его концепция предполагает, что развитие казахстанско-монгольского взаимодействия направлено на общее благо народов двух государств. Автор прослеживает изменение характера этих отношений, описывается вклад каждой из сторон для международного сотрудничества. Тюркоязычная национальная культура, язык, традиции сопоставлены в статье с монгольским государством, отражая основы их общей географической интеграции.

В соответствии с междисциплинарным подходом, десяток материалов, составляющих подготовку этой статьи, представляют результаты исследований, которые подтверждают необходимость развития казахстанско-монгольского сотрудничества в контексте разнообразия геополитических и социально-исторических условий.

Ключевые слова: тюркский мир, Казахстан, Монголия, нация, традиции, сотрудничество, интеграция.

Основные положения

Сложные процессы и проблемы современного мира заставляют реагировать на настоящие и будущие вызовы, на перемены в международных отношениях и мировой политике. Трансформация геополитической и геоэкономической ситуации обусловлена пандемией COVID – 19. К числу важнейших проблем можно отнести следующие: угроза ядерной войны, в ходе которой возможно уничтожение человечества; экологическая проблема, выраженная в прогрессирующем загрязнении окружающей среды и истощении природных ресурсов; чрезмерно быстрый рост населения земли, опережающий рост запасов продовольствия и превышающий способности планеты к такой антропологической нагрузке; растущее неравенство между богатым Севером и бедным Югом; универсализация культуры человечества, в ходе которой исчезает культурное своеобразие многих народов и регионов планеты, проблемы искусственного интеллекта, информационной и кибербезопасности, рост национализма, расизма, конфликтов, терроризма, миграции, падение авторитета ООН как главного координатора действий мирового сообщества и т.д.

Глобальные проблемы неизбежно вызывают столкновения интересов различных стран, классов, социальных групп, политических партий, общественных движений и т.д. Решение глобальных проблем предполагает объединенные усилия всего человечества, продолжая эффективное двухстороннее сотрудничество между государствами. В нашем случае, между Монголией и Казахстаном.

Общая история Великой Степи - это тюркско-монгольский мир, будучи географически расположенный в центральной части евразийского континента, всегда был связующим мостом между двумя великими культурами Востока и Запада. Евразия на протяжении длительной истории являлась уникальным местом, где зарождались и развивались мощнейшие цивилизации и культура, которые оказали огромное влияние и воздействие на ход, и развитие мировой истории, культуры и цивилизации.

Введение

Междисциплинарный подход, а именно исторический, политологический, теория реализма Г.Моргентау, позволили раскрыть основные направления казахстанско-монгольского международного взаимодействия.

Использован сравнительно-сопоставительный анализ для выявления общего и особенного в развитии тюркоязычных государств и монгольского государства. Такие подходы, как утилитарный подход, подход достижения общего блага в исторической ретроспективе,

опсиательный метод раскрывают прикладной характер казахсанско-монгольского сотрудничества.

Тюркско-монгольский мир

Сегодня во всем мире возрос огромный интерес к истории и культуре Монголии, интерес не только историко-научный, но и туристический. Мы всегда гордимся и воздаем должное памяти и деяниям наших предков, как говорит казахский тюрколог-философ Сагади Булекбаев: «История Великой Степи насчитывает несколько тысячелетий и с древнейших времен была культурной колыбелью и духовным остоном всего евразийского пространства. Здесь же была создана оригинальная система правления древних кочевых сообществ, которая затем преобразовалась в модели различных государственных структур. Тюрки - это не только около 40 тюркоязычных этносов, а тюркизм это гораздо больше, чем этнообразующая идея одного народа или одной нации, они выполняли также важнейшую роль связующего звена между цивилизациями Востока и Запада. Также с незапамятных времен на просторах Великой Степи существовали различные государственные образования. В определенной степени наследниками Тюркского каганата являются многие государства Евразии. Казахстан, Монголию и Россию роднит многое, в том числе и общее степное евразийское пространство, культурное скифо-сибирское историческое единство и монголо-тюркская культура, глубокие корни и общая серьезная история» [1].

Казахская и монгольская системы управления функционировали фактически без перебоев довольно продолжительное время вплоть до Нового времени, пока не изменилась геополитическая обстановка. В Европе произошли технологические революции, возникли империи и начался передел мира. В новых условиях преимущества достаточно демократической системы Казахского ханства стали уязвимыми местами – Великая Степь начала уступать технологичному и деспотичному напору соседних культур.

Тюркоязычные и монгольские народы вписали в мировую историю захватывающие, победоносные, и драматичные страницы своей жизнедеятельности, обогатили мировую культуру бесценными творениями архитектурного, строительного, изобразительного творчества. По меткому выражению известного культуролога, казахское и монгольское кочевье – это особый тип конно-кочевой цивилизации.

Описание материалов и методов

С древнейших времен кочевники потрясали вселенную, обладая мобильной конницей и передовой военной мощью. Для понимания путей развития Империи Чингиз-хана необходимо глубокое и всестороннее осмысление исторического прошлого и предвидение грядущего.

Тюркско-монгольский мир, будучи географически расположенный в центральной части евразийского континента, всегда был связующим мостом между Востоком и Западом. Раскинувшееся на стыке двух континентов, это пространство Великой Степи служило не только ареной глобальных завоевательных походов, но и великой артерией, где во взаимном переплетении общались и взаимообогащались расы, этносы, религии, культуры и мировоззрения. Евразия на протяжении всей истории человечества была уникальным местом пассионариев, где зародились мощнейшие культуры и цивилизации, которые оказали громаднейшее влияние на дальнейший ход и развитие мировой истории и цивилизации.

Издrevле Великая степь была местом пересечения многих цивилизаций, культур и религий. Кочевые народы, населявшие бескрайние степи Евразии, отличались гибкостью мышления и веротерпимостью, в течение тысячелетий заимствовали и творчески переосмысливали философские и религиозные учения, стекавшиеся сюда со всех концов света.

Согласно казахстанскому историку И.В. Ерофеевой, анализ воинского искусства тюрков и монголов имеет общую систему тактических и стратегических приемов. Все они средневековые тюрко-монгольские племена, использовали в свою историческую эпоху одну и ту же милитарную систему тактических приемов и правил ведения боевых действий, которая была идентична для всех кочевых народов разных эпох и существенно отличалась от классической военной парадигмы их оседлых соседей [2].

Плано Карпини был свидетелем больших побед тюрков-монголов. Он писал: «...их победы зависят исключительно от их превосходной тактики, которая рекомендуется европейцам как образец, достойный подражания. Нашими армиями следовало бы управлять по образцу татар (тюрко-монголов) на основании столь же суровых военных законов» [2, с. 275]. Он прав, поскольку в статьях Ясы содержались строжайшие требования в отношении постоянной боевой готовности армии, четкости в исполнении приказаний.

В силу жесткой дисциплины и правильной организации, степные наездники, как монголы, так и тюрки, выходцы из средневекового Казахстана, превратились в настоящую армию. Эта армия сохранила все достоинства кочевых воинств – скорость передвижения, маневренность в походе и на поле боя, традиции членения войска и выделения резервов, приемы ложных отступлений с заманиванием в засаду. Дисциплина придала вековым приемам «чистоту исполнения», а полномочия и авторитет полководца настолько усилили мощь войска, что под копытами коней воинов Чингисхана и его преемников оказалось полмира [3].

Добавим к сказанному слова известного ученого Э. Хара-Давана: «Монголы обладали самой совершенной армией из всех, тогда существовавших на земном шаре, самой дисциплинированной и наилучшим образом организованной. Она была прекрасно вооружена и снаряжена, имела постоянные обученные кадры и строгую служебную иерархию [3].

Одной из важнейших особенностей армии Чингисхана было то, что он не делил на «своих» и «чужих». Воинское братство, рыцарская этика уравнивала этническое и конфессиональное различие воинов. У них была одна цель – военная добыча. Для воина отвага – это тактика выживания, трусость – это ловушка для смерти. Чингисхан считал, что в сражении можно спасти жизнь и одержать победу способами внезапного нападения, умелой защиты, ловкого маневрирования, временного отступления, с расчетом заманить врага в заранее подготовленную ловушку. При этом ни в коем случае не должно было допускаться и мысли о недооценке противника. Чингисхан учил, что считать себя умнее противника непременно ведет к поражению». О военном искусстве тюрков и монголов упоминается и во многих других источниках [4, с. 137-141].

Военное искусство кочевых народов Великой степи именно в монгольскую эпоху достигло пика своего расцвета. Эти воинские традиции продолжали жить и в последующие столетия и нашли свое отражение в военной организации Казахского ханства» [1, с.113-116]. Уточним, что во время военных походов тюрко-монголов «народные массы» оставались преспокойно на своих местах и что победы одерживались не этими массами, а регулярной армией, которая обыкновенно уступала своему противнику численностью. Можно с уверенностью сказать, что, например, в китайских (цзиньском) и центральноазиатском походах Чингисхан против своего войска имел неприятельские силы, вдвое превышающие его, т.е. брал он вовсе не численностью, а высшей организацией армии. Принципы, положенные в основу военной реформы, обеспечили тюрко-монгольскому войску превосходство над армиями наиболее могущественных и развитых государств того времени.

Безусловно, интеграционные и глобальные процессы, происходящие в современном мире, способствуют усилению взаимодействия и взаимопроникновению культур Востока и Запада, ведут к возникновению в них ряда существенных общих признаков. История – это особая область знания о прошлом, одна из сложных, в то же время увлекательных отраслей познания. Она неизбежно находится в теснейшем контакте и с политикой, с социологией, и с культурой, и с философией, и в особенности с идеологией, идеей евразийства [5].

Начиная с 19 века Россия и Европейские страны становятся

признанными центрами монголоведения и тюркологии, одного из отраслей востоковедения. И сегодня казахстанские историки занимают заметные позиции в мировой тюркологии и монголоведении, продолжая охватывать все направления исторической отрасли, обладающей своими теоретико-методологическими подходами.

Казахский народ, как известно, один из древнейших тюркских этносов. Он сформировал свою уникальную, стройную и очень органичную систему ценностных отношений. В определенной степени наследниками Тюркского каганата являются многие этносы и государства Евразии. Монголию, Казахстан роднит многое, в том числе и общее степное евразийское пространство, аридная зона и тюрко-монгольская культура, древние корни и героическая история.

Результаты

Современные казахи - потомки древних саков, гуннов, тюрков и канлы, у нас в Монголии проживают более сто пятьдесят тысяч этнических казахов, это наши граждане и мы живём и трудимся с ними в мире и согласии веками [6]. Исторические вехи развития ценностных отношений прослеживаются в исторических памятниках, в которых сконцентрирован воспитательный опыт многих поколений, представляет собой драгоценный материал для изучения процесса формирования воспитательных взглядов молодого поколения у тюрко-монгольских народов. У монголов и тюркских народов есть свой особый негласный кодекс поведения, который был создан в древности и представляет собой сложную систему норм и правил. Они до сих пор встречаются в обычной жизни, оно имеет свою историю и традиции, сказываются, конечно же, территориальная близость, давние добрососедские связи, развитие торговли. В нем запечатлен схожий казахский характер и наш монгольский и его основные черты. Это открытость и широта наших душ, тепло наших сердец, гостеприимство и миролюбие, мудрость и рассудительность, трудолюбие и предприимчивость [7]. Народная этнопедагогика широко использовала в воспитании подростков такие понятия, как «честь», «гордость», «достоинство» «целомудрие».

Обычаи и традиции наших народов, рожденных в Великой Степи, имеют одну общую природу – это аридная зона, степь и горы, как природно-климатическое явление, оказывающее огромное влияние на возникновение обычаев. Безусловно, в основе всех традиций лежала основа уважения не только к своему народу, но и другим людям. Именно эти качества привлекли внимание

На протяжении всей своей истории наши народы черпали из нее знания, необходимые для воспитания молодого поколения. Вместе с тем, это совокупность и многих факторов: огромные территории, небольшая плотность и рассеянность населения, аридный климат,

отсутствие длительных и прочных поселений и так далее. Причем традиции взаимодействия наших народов прослеживаются и ранее - в эпоху бронзы.

Монголо-тюркская цивилизация – явление самобытное и сложное, она дала миру неповторимую историю и культуру тюркоязычных народов, как духовную, так и материальную. Поэтому и форма государственной власти у кочевников сложилась своя, совершенно уникальная. По типу правления это была, в общем-то, монархия с верховным правителем ханом во главе. На протяжении всего исторического развития - от наскальных и рунических надписей до современной этнопедагогики - казахский и монгольский народы придавали большое значение нравственному воспитанию. Это касается отношений человека не только к наивысшим ценностям, таким, как «человек», «жизнь», «общество», «труд», но и в совокупности общепринятых, выработанных культурой отношений, таких, как «совесть», «свобода», «справедливость», когда само отношение выступает в качестве ценности [8]. Иерархическая пирамида наивысших ценностей венчается «человеком»: он - цель и мера всех вещей.

Казахстанско-монгольское сотрудничество

Сотрудничество Казахстана и Монголии, основанное на главных подходах теории реализма Г.Моргентау, насчитывает около 30 лет, когда в январе 1992 г. были установлены дипломатические отношения, когда было открыто Посольство Монголии в Казахстане [7]. А Посольство РК в Монголии, преобразованное от Дипмиссии РК, открыто в Улан-Баторе в 2006 г. По случаю юбилейной даты в октябре 2018 г. в столице Монголии состоялся круглый стол «25-летие Договора о дружбе и сотрудничестве между РК и Монголией: итоги и будущее», на котором акцентировалось внимание на необходимость инновационно-динамического взаимодействия двух стран в контексте диверсификации направлений.

19 октября 2018 г. в Улан-Баторе состоялся круглый стол на тему «25-летие Договора о дружбе и сотрудничестве между РК и Монголией: итоги и будущее».

Между Казахстаном и Монголией активно развивается сотрудничество в различных направлениях с учетом интересов государств как близких соседей. Вместе с тем, наблюдаются диспропорции в товарообороте двух стран: Казахстан в данном случае лидирует с перевесом в более чем 30 раз (по данным 2018 г.). В 2019 г. экспорт РК в Монголию несколько сократился, что можно связать с ситуацией с пандемией.

Обсуждение

Основные статьи экспорта остаются, тем не менее, прежними: двигатели и продукция машиностроения, хлеб и мучные изделия, семена рапса, кондитерские и табачные изделия, пищевые продукты и другие.

Импорт включает: мясо и мясные продукты, гербовая бумага, некоторые виды ценных бумаг, кашемир, ковры, шерстяные изделия.

Культурно-гуманитарное сотрудничество двух стран развивается очень интенсивно. Одно из основных направлений деятельности это поддержка казахской диаспоры в Монголии. Среди большого количества мероприятий следует в первую очередь назвать курултай казахов Монголии, в работе которого принимают и казахстанцы. Детский развлекательно-оздоровительный центр «Балдаурен» ежегодно принимает детей этнических казахов Монголии школьного и дошкольного возраста в Бурабае [10].

Крупные форумы, направленные на развитие сотрудничества двух стран, стали традиционной формой взаимодействия. Духовные лидеры Монголии приняли участие в работе VI Съезда лидеров мировых и традиционных религий в октябре 2018 г., на котором обсуждались вопросы дальнейшей глобализации, обеспечения безопасности в трансформирующемся мире [11-12].

Продолжение традиций тюркско-монгольского мира продемонстрировал IV Форум гуманитарных наук «Великая степь», организованный Международной Тюркской Академией в июне 2019 г. и в работе которого принял участие Президент Монголии П.Очирбат. Организованный этой же Академией в Нур – Султানে в октябре 2019 г. круглый стол к 750-летию Золотой Орды приветствовал Заместителя Премьер-министра Монголии У.Энхтувшина.

Баян-Улгийский аймак Монголии стал центром казахстанско-монгольского сотрудничества. Здесь открыт в сентябре 2019 г. Центр культуры и литературы Казахстана. А двумя месяцами ранее здесь прошли гастроли Костанайского областного казахского драматического театра. За этим последовали Дни казахского кино в Улан – Баторе (ноябрь 2019 г.).

Казахстанско-монгольская межправительственная комиссия по торгово-экономическому, научно-техническому и культурному сотрудничеству провела работу в онлайн формате в ноябре 2020 г. Сопредседательствовали Министр торговли и интеграции Б.Султанов и Министр труда и социальной защиты Монголии А. Ариунзаяа. Это было 8-е заседание.

В работе Межправительственной комиссии приняли участие Чрезвычайные и Полномочные Послы Казахстана и Монголии, заинтересованные государственные органы и организации. Министр

Б. Султанов подтвердил стремление РК к укреплению двустороннего сотрудничества и подчеркнул роль Межправительственной комиссии как главного механизма и инструмента расширения и диверсификации сотрудничества между РК и Монголией. А именно, сотрудничество в сфере обеспечения безопасности, инвестиций, предпринимательства, транспорта, сельского хозяйства, культуры, спорта и туризма, образования и науки, стандартизации, оценки соответствия и метрологии, и другие сферы.

Подводя итоги заседания, Министр Б.Султанов отметил: «Договоренности, достигнутые в рамках работы Межправительственной комиссии, несомненно, придадут дополнительный импульс дальнейшему развитию торгово-экономических связей наших стран, что внесет определенный вклад в стратегическое партнерство Казахстана и Монголии» [13]. По итогам 8-го заседания был подписан Протокол.

Таким образом, он-лайн конференция отметила, что пандемия COVID-19 создает новые возможности для развития углубленного и диверсифицированного сотрудничества.

Заключение

Диалог культур в человеческой истории неизбежен, поскольку культура не может развиваться обособленно, она должна обогащаться за счет других культур, диалог и сотрудничество необходим нашей культуре монгольско-казахской и для осознания своей уникальности. Задачи культурного наследия: формирование духовно – нравственного воспитания молодёжи, совершенствовать знания подрастающего поколения о традициях и обычаях наших народов, повышать интерес к отечественной истории и культуре. Сегодня как никогда актуален вопрос развития высокой социальной активности молодёжи, духовности, обладающих позитивными ценностями и важнейшими качествами для созидательной деятельности в интересах Отечества, защиты его национальных интересов, помнить монголо-казахское культурное наследие.

Комплекс материалов, составляющих подготовку этой статьи, представляют результаты исследований, которые подтверждают необходимость развития казахстанско-монгольского сотрудничества в контексте разнообразия геополитических и социально-исторических условий.

По мнению экспертов, Дорожная карта по активизации сотрудничества РК и Монголии на 2021-2024 гг. будет содействовать торгово-экономическому сотрудничеству. Еже одним механизмом может стать Казахстанско-монгольский деловой совет, функции

которого будут заключаться в содействии в установлении контактов, обмена информацией, реализации совместных проектов и предприятий.

В условиях пандемии вопрос поддержания и развития сотрудничества во всех сферах, обеспечивающих жизнедеятельность населения и государства в целом, имеет важное значение и вносит огромный вклад в развитие двусторонних отношений между странами в сложных геополитических и геоэкономических условиях.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Булекбаев С.Б. Тюркский вклад в мировую культуру и цивилизацию.- Алматы, 2016. - 316 с

[2] Ерофеева И. Феномен «скифской тактики» ведения боевых действий в истории казахско-джунгарских войн: экологические аспекты военного искусства кочевников // Вклад кочевников в развитие мировой цивилизации: сб. материалов Междунар. науч. конф. (Алматы, 21 - 23 ноября 2007 г.). - Алматы: Дайк-пресс, 2007. – С. 83.

[3] Хара-Даван Э. Чингисхан как полководец и его наследие. - Алматы: Крамдс-Ахмет Яссауи, 1992. – С. 262.

[4] Д’Оссон К. История монголов. От Чингиз-хана до Тамерлана. Т.1. Чингисхан. – Иркутск: Восточносибирское областное издательство, 1937. – С.192.

[5] Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации.- М.; Экспресс, 1993. – 576 с.

[6] Оловинцов А.Г. Тюрки или монголы? Эпоха Чингисхана. Научно-популярное издание. 2-е изд. – Алматы, 2012. – С. 211.

[7] Hesse R. Education in a Kantian perspective and its importance in the present situation of politics // Izvestiya KazUMOiMYa imeni Ablai khana”, seriya “Mezhdunarodnyye otnosheniya i regionovedeniye”. - 2019. - № 3. - P.7-21.

[8] Байсултанова К.Ш., Чернов А.А. Влияние мягкой силы Японии на самосознание граждан Центральной Азии // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана”, серия “Международные отношения и регионоведение”. - 2021. - № 2.- С.132-145.

[9] Morgenthau Hans J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Second Edition, Alfred A. Knopf: New York, 1955.

[10] Сотрудничество Казахстан – Монголия // <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/itogi-8-go-zasedaniya-kazahstansko-mongolskoy-mezhpravitelstvennoy-komissii-po-torgovo-ekonomicheskomu-nauchno-tehnicheskomu-i-kulturnomu-sotrudnichestvu?lang=ru>

[11] Shaimardanova Z.D. Globalization vs deglobalization or reglobalization? // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия «Международные Отношения и Регионоведение». - 2020. – № 4 (42).

[12] Шаймарданова З.Д. Трансформация подходов к обеспечению безопасности // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана”, серия “Международные отношения и регионоведение”. - 2018. - № 4.- С.7-13.

[13] Казахстан и Монголия планируют создать структуру для развития торговых отношений // <https://kapital.kz/finance/91475/kazakhstan-i-mongoliya-planiruyut-sozdat-strukturu-dlya-razvitiya-torgovykh-otnosheniy.html>

REFERENCES

[1] Bulekbayev S.B. Tyurkskiy vklad v mirovuyu kul'turu i tsivilizatsiyu (The Turkic contribution to the world culture and civilization). Almaty, 2016, pp.220 [in Rus.].

[2] Yerofeyeva I. Fenomen «skifskoy taktiki» vedeniya boyevykh deystviy v istorii kazakhsko- dzhungarskikh voyn: ekologicheskiye aspekty voyennogo iskusstva nomadov. In: Vklad kochevnikov v razvitiye mirovoy tsivilizatsii: sb. materialov Mezhdunar. nauch. konf. (Almaty, 21 - 23 noyabrya 2007 g.). (The phenomenon of “Scythian tactics” of conducting military operations in the history of the Kazakh-Dzungarian wars: ecological aspects of the nomads ‘ military art. In: The contribution of nomads to the development of world civilization: Proceed. of the International Scientific Conference). Almaty, 2007, pp. 83 [in Rus.].

[3] Khara-Davan E. Chingis khan kak polkovodets i yego naslediye (Chingis khan as the military commander and heritage), Almaty: Kramds-Akhmet Yassau, 1992, pp. 262 [in Rus.].

[4] D’Osson K. Istoriya mongolov. Ot Chingiz-khana do Tamerlana. T.1 (D’Ohsson, Abraham. Histoire des Mongols, depuis Tchinguiz-Khan jusqu’à Timour Bey, ou Tamerlan). (The history of the Mongols. From Genghis Khan to Tamerlane). Irkutsk, Vostochnosibirskoye oblastnoye izdatel'stvo, 1937. pp.192 [in Rus.].

[5] Gumilev L. N. Ritmy Yevrazii: epokhi i tsivilizatsii (Rhythms of Eurasia. Epochs and civilizations). M.; Ekopros,1993, 576 p. [in Rus.].

[6] Olovintsov A.G. Tyurki ili mongoly? Epokha Chingiskhana (Turks or mongols? Epochs of Chingiskhan). Nauchno-populyarnoye izdaniye. 2-ye izd. Almaty, 2012, pp. 211 [in Rus.].

[7] Hesse R. Education in a Kantian perspective and its importance in the present situation of politics. Izvestiya KazUMOiMYa imeni Ablai khana”, seriya “Mezhdunarodnyye otnosheniya i regionovedeniye”. 2019, No 3, pp.7-21.

[8] Chernov A. A., Baysultanova K.Sh. Vliyaniye myagkoy sily Yaponii na samosoznaniye grazhdan Tsentral'noy Azii (The impact of Japan's soft power on self-awareness citizens of Central Asia). Izvestiya KazUMOiMYa imeni Ablai khana”, seriya “Mezhdunarodnyye otnosheniya i regionovedeniye”. 2021, No 2. pp.132-145 [in Rus.].

[9] Morgenthau Hans J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Second Edition, Alfred A. Knopf: New York, 1955.

[10] Sotrudnichestvo Kazakhstan – Mongoliya (Cooperation between Kazakhstan and Mongolia). URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/itogi-8-go-zasedaniya-kazahstansko-mongolskoy-mezhpravitelstvennoy-komissii-po-torgovo-ekonomicheskomu-nauchno-tehnicheskomu-i-kulturnomu-sotrudnichestvu?lang=ru> [in Rus.].

[11] Shaimardanova Z.D. Globalization vs deglobalization or reglobalization? Izvestiya KazUMOiMYa imeni Ablay khana”, seriya “Mezhdunarodnyye otnosheniya i regionovedeniye, 2020, No. 4.

[12] Shaimardanova Z.D. Transformatsiya podkhodov k obespecheniyu bezopasnosti (Transformation of approaches to ensuring security. Izvestiya KazUMOiMYa imeni Ablay khana”, seriya “Mezhdunarodnyye otnosheniya i regionovedeniye”, 2018, No 4, pp. 7-13 [in Rus.].

[13] Kazakhstan i Mongoliya planiruyut sozdat’ strukturu dlya razvitiya torgovykh otnosheniy (Kazakhstan and Mongolia plan to create a structure for the development of trade relations). URL: <https://kapital.kz/finance/91475/kazakhstan-i-mongoliya-planiruyut-sozdat-strukturu-dlya-razvitiya-torgovykh-otnosheniy.html> [in Rus.].

ТҮРКІ-МОҢҒОЛ ӘЛЕМІ МӘНМӘТІНІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН-МОҢҒОЛ ҚАТЫНАСТАРЫ

*Вандангийн А.¹

¹тарих ғылымдарының докторы, профессор,
Улан-Батор қаласы, Моңғолия, Vandangijn_a@gmail.com

Андатпа. Қазақстан-Моңғол қатынастары қалай дамиды? Олар түркі-моңғол әлемінің бірлігіне негізделген бе, серпінді ме, әлде оларды жандандыру үшін қосымша күш салу керек пе? Халықаралық нормалар мен қағидаттарға негізделген осы қатынастардың белсенді динамикасының маңыздылығына сенімді автор Қазақстан-Моңғол қатынастарын реализм теориясы тұрғысынан қарастырады.

Автор екі мемлекетті өздері айналысатын барлық мәселелерде тиімді шешімдер қабылдауға шақырады. Мақала авторы түркі-моңғол әлемінің ортақтығына негізделген Қазақстан мен Моңғолияның ынтымақтастығын қайта жаңғыртуда. Оның тұжырымдамасы Қазақстан-Моңғол өзара іс-қимылын дамыту екі мемлекет халықтарының ортақ игілігіне бағытталғанын болжайды. Автор осы қатынастардың сипатының өзгеруін қадағалайды, тараптардың әрқайсысының халықаралық ынтымақтастыққа қосқан үлесін сипаттайды. Мақалада түркі тілдес ұлттық мәдениет, тіл, дәстүрлер моңғол мемлекетімен салыстырылып, олардың ортақ географиялық интеграциясының негіздерін көрсетеді.

Пәнаралық әдіске сәйкес, осы мақаланы дайындауда пайдаланылған ондаған материалдар геосаяси және әлеуметтік-тарихи жағдайлардың әртүрлілігі тұрғысынан Қазақстан-Моңғол ынтымақтастығын дамыту қажеттілігін растайтын зерттеулердің нәтижелерін ұсынады.

Тірек сөздер: Түркі әлемі, Қазақстан, Моңғолия, Ұлт, дәстүр, ынтымақтастық, интеграция.

KAZAKH-MONGOLIAN RELATIONS AT THE PRESENT STAGE IN THE CONTEXT OF THE TURKIC-MONGOLIAN WORLD

*Vandangijn A.¹

¹Doctor of Historical Sciences, Professor,
Ulaanbaatar, Mongolia, Vandangijn_a@gmail.com¹

Abstract. How will Kazakh-Mongolian relations develop? Are they dynamic, based on the unity of the Turkic-Mongolian world, or is it necessary to make additional efforts to activate them? The author, convinced of the importance of the active dynamics of these relations based on international norms and principles, considers the Kazakh-Mongolian relations in the context of the theory of realism.

The author calls on the two States to take effective decisions in all the issues they are dealing with. The author of the article undertakes the reconstruction of cooperation between Kazakhstan and Mongolia, based on the commonality of the Turkic-Mongolian world. Its concept assumes that the development of Kazakh-Mongolian cooperation is aimed at the common good of the peoples of the two states. The author traces the changing nature of these relations, describes the contribution of each of the parties to international cooperation. The article compares the Turkic-speaking national culture, language, and traditions with the Mongolian state, reflecting the foundations of their common geographical integration.

In accordance with the interdisciplinary approach, a dozen materials that make up the preparation of this article present the results of research that confirm the need for the development of Kazakh-Mongolian cooperation in the context of a variety of geopolitical and socio-historical conditions.

Key words: Turkic world, Kazakhstan, Mongolia, Nation, tradition, cooperation, integration.

Статья поступила 8.09.2021

UDC 101.1' 123 774

DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.007

IRSTI 11.01

DEMOCRATIC FREEDOM

*Issayeva M.I.¹,

¹*PhD 3 course student of Erzincan Binali Yildirim University
Erzincan, Turkey, e-mail: miraisa@mail.ru

Jekebayeva M.A.²

²c.philos.sc., assoc.proffessor Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan, e-mail: 81makpal@mail.ru

Annotation. The article is devoted to the research on the concepts and types of freedom and responsibility, as a category of philosophy, psychology, religion, ethics and law, as well as democratic freedom. The authors also consider the statements and views of different thinkers on this issue. From the point of view of the religion of Islam, the fate of a person depends on his freedom of choice, actions, as well as the will of Allah. The person himself is responsible for all the bad and good deeds. In Christianity, there is responsibility, but individual freedom is limited.

The authors also considered the views on responsibility and freedom of choice in the actions of the famous pedogog A. Fed from his book "What it means to live among people". He writes that a person can be killed with complete indifference, without paying attention to his life. And he thinks that indifference is the opposite of responsibility.

The article gave examples of L. Hay from her book "Responsibility against Guilt". If a person does something wrong, then he feels guilty for his actions, and it points to ways to solve such a problem.

Keywords: responsibility, guilt, humanism, freedom, society, personality, existence, category, natural and artificial responsibility, duty, conscience.

Basic provisions

Responsibility – is imposed on someone or someone taken the obligation to give yourself an account of their actions and take the blame for the consequences. Being responsible means having the ability to respond. Responsibility of the individual associated with the freedom of the will. The correlation between "I should" and "I can" indicates to us that the concept of debt is closely linked with the freedom of the human will. Link between the two categories of acts responsibility.

Any liability is a system consisting of three components:

1) the subject – the person responsible (may be individuals or non-governmental organizations);

- 2) object that for which it is responsible(their duties);
- 3) the authority – the person or institution to whom hold the answer (or intrapersonal social system).

The relationship between these elements, by R. Ingarden, manifested in four basic forms:

- 1) the subject is responsible for anything;
- 2) it takes or accepts any responsibility for anything;
- 3) the subject to be liable;
- 4) it acts responsibly.

In the first instance the form laid on the subject of certain duties, and although he may not take for yourself, not feeling their cargo, which expects a second form.

The third form is a real common sanction applicable authority in relation to the subject. The fourth is the ratio of the subject to his duties, his ability to act with the utmost seriousness. The liability is a creative act. Not always a person commits on their own actions.

Introduction

Sometimes subjects ordered to perform some action. Order of the initial phase of freedom. It lies in the fact that people can listen to suspend its own internal pressure impulses and turn its natural movement in the other direction. Order provides an extremely narrow scope for choice, gives only two options: to perform an action or not to commit. Freedom of conscience – the highest form of inner activity for which a person is responsible to God and to himself.

Responsibility for negative actions is called guilt, for the positive – merit. Levels of responsibility:

- 1) associative liability – for acts committed not by the subject, and others, in a certain way associated with it (the link between superior and subordinate);

- 2) causal responsibility – for the actions that the subject has committed himself, but without awareness of their consequences;

- 3) anticipated responsibility – for their own actions, the possible consequences which the subject was aware of, but did not put his immediate purpose; («Crimes of negligence»).

- 4) intentional responsibility – for the actions of the negative effects of which were directly aimed at the subject, coincided with his intention; belongs to those most crimes and administrative infringement of law.

For Kant the freedom as transcendental ability, obligation. He said: «Treating your will maxima to correspond general laws». Special attention to problem freedom and responsibility spares freedoms, it will be necessary for responsibility and punishment. Freedom is my independence my creative power. We will make a short review to some kinds of responsibility, debt,

freedom and about values of these categories in social life of human being as category of ethics and rights, special social-moral relations of personality society.

An integral part of human freedom is freedom of speech. Freedom of speech is one of the political rights of a citizen and one of the fundamental personal rights of a person, consisting of a component of the most common law, which received the name “Freedom of information”. It is expressed in the form of the ability to express your opinion (thoughts) publicly (orally, in writing using mass media).

The legislation and judicial practice of democratic countries have developed a system of restrictions on freedom of speech in order to prevent abuse. In particular, in many states of the world, it prohibits the use of freedom of speech as a means of forcible removal of legitimate power, disclosure of state secrets, provocation to commit crimes, the use of it to stop national, racial, religious and other enmity, the use of it to insult and slander other persons, and the use of it as a means of it is forbidden to use it, to use it to insult and slander other people, to use it as a means of conspiracy to public morality and morality.

Description of materials and methods

Freedom is to creativity what the soul is to the body. The Qur'an affirms individual freedom and underscores its relevance as it pertains to our individual decisions, even the pivotal issue of religion, namely faith versus non-belief in God, was left to individual choice: “Whosoever will, let him believe, and whosoever will, let him disbelieve” (Qur'an 18:29). Thus, human behavior in Islam is subject to a person's discretion. Disagreement between people is therefore intrinsically unavoidable and indeed expected: “And if thy Lord had willed, He verily would have made mankind one nation, yet they cease not differing; Save him on whom thy Lord hath mercy; and for that He did create them” (Qur'an 11:118-119).

But how is accountability for one's choices enforced in the Islamic framework? First, it is imposed through the punitive responsibility borne by an authority that handles public affairs, inclusive of the task of establishing order. Relegating responsibility to a higher authority essentially allows for the possible prevention of conflict, or its resolution should it break out. Since this disciplinary responsibility aims to preclude transgressions, it falls in line with the hadis, or saying of the Prophet Muhammad, “No harm and no damage”, as well as the Qur'an verse: “Lo! Allah loves not aggressors” (Qur'an 2:190).

Second, Islam places a perpetual moral responsibility upon us that relates directly to our relationship with God, who will hold man accountable for his actions on the Day of Judgment. Carrying the weight of this responsibility reminds man to abide by the values of morality, which

the Qur'an promotes by promising divine forgiveness and eternal peace in heaven, as well as maintaining punitive warnings for wrong-doers. No other being has the authority to punish or forgive. Only God, in the afterlife, judges the actions and deeds of an individual. Therefore, the individual must work on purifying his soul from earthly desires and lusts, and bettering his relationship with his Creator. Islamic views of freedom and liberty are consistent with its divine call for man to mould his behavior and use his/her skill and art for the collective good, as well as individual bliss. Men of knowledge, science and arts enjoy a greater status in society for their ability to clarify various matters and act as the eyes and ears of society. Moreover, they have an effective role in society, and as such, their responsibility toward others becomes graver. Poetry, writing and other forms of art are welcomed and respected in Islam so long as they do not transgress against anyone. Impinging on others would consequently trigger a punitive measure against the artist so as to preserve the moral fiber of a society against all transgressions in the name of misplaced individual freedom.

No one but those with religious authority may assume an authoritative role. Art acquires its value from the human cause it is serving. As such, the work of the innovator must support just human causes and entrench splendid and noble values. The relationship between art and man, after all, is a reciprocal one: just as man lives by art, so does art live by man. Any art that harms human ideals of truth and virtue and misrepresents society's aspirations shall fall under the Prophet Muhammad's dictum: "Whoever believes in God and Judgment Day shall say that which is good or shall otherwise be silent." In the event that a creative work transgresses against another individual or is an offence punishable by law, it is the duty of the authority to summarily take action to contain the transgression, preventing any conflict from arising as a result. It not is permissible for any person to convince others or think of himself as being delegated by God to inflict punishment or to make others accountable for their deeds. From both a spiritual and humanistic perspective, art that does not serve human causes is ultimately beneath the standards of worthwhile creativity, and is ultimately short-lived by its very nature. Attempts to forcibly prevent or eliminate such art – what some have called "art for art's sake" – is in any case futile and one's energies should be channeled instead toward making positive contributions to our societies and our world through whatever means we have at our disposal. Such a manifestation of our God-given freedom of expression is of the highest order. Islam does not restrict human freedom in any way but makes human beings responsible, individually as well as collectively, for the consequences of their decisions; one must think about one's actions and consider their ramifications. The possibility of having to deal with certain consequences may seem to limit individual freedom, but it provides a deep benefit to society as it perpetually reinforces the Islam does

not restrict human freedom in any way but makes human beings responsible, individually as well as collectively, for the consequences of their decisions; one must think about one's actions and consider their ramifications.

The possibility of having to deal with certain consequences may seem to limit individual freedom, but it provides a deep benefit to society as it perpetually reinforces the social adage: "A person's freedom ends where the freedom of others begins". It was not for this restriction, the blessing of freedom would be a curse of chaos, and individual freedom would become a nuisance to others and an infringement on their interests and choices.

In 1948, the United Nations has given the world its Universal Declaration on Human Rights; It was not for this restriction, the blessing of freedom would be a curse of chaos, and individual freedom would become a nuisance to others and an infringement on their interests and choices.

Article 18 of the Declaration states: "Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, alone or in community with others in public or in person, to exercise one's religion or belief in teaching, practice, worship and observance of customs. These ideas are in strict accordance with the principles of Islamic teachings, for Islam firmly believe in the intellectual development of man, and any system that promotes intellectual development naturally supports the freedom of thought. Without this it is impossible to more or less fruitful development of the human personality.

It is believed that man is born free, while the other living and non-living object subordinated to the will of Allah. A person granted the freedom to choose and the power to take a decision on their hands and make their own decisions. Islam requires a person of independent search for truth. That's what he should be fully aware of and that he should impose on ourselves as a religious duty. This is – the only way a true manifestation of noble character. Externally supplied commands make sense for robots, but not for humans. The real, living human beings can not be born in an atmosphere of coercion blinkered. What really moves the human mind, it's a feeling every order that their achievements were the result of their personal actions. Opinions, to which people come on their own. The believes upon which they base their actions are a product of their own deep reflection, and then have the freedom of choice, which can lead to the complete unification of individuals. Freedom of religion, supported in this verse can be explained by the policy of mutual benefit. If we want freedom for ourselves, that is the price we have to pay – it is a guarantee of the same freedom to others. There can be no exclusivity in the use of freedom in a world where there is justice.

Islam attaches such great importance to religious freedom, he painfully perceives even remote attempts to interfere in it. He clearly foresaw that later generations of Muslims might try to build a mosque in this very place, thereby limiting the freedom of religion.

Individual freedom in Christianity among unbelievers there is a perception that Christianity promotes the development of a man slave psychology, limits the freedom of the individual and stops its development. Especially strong is a point of view of the former Soviet Union, where the official propaganda for decades nurtured the thesis of “intellectual inferiority, and the extinction of religion”. It is significant enough that modern philosophy distinguishes between two types of thinking: the “religious” and “freedom of thought”. The very existence of the Church “individual freedom” is automatically questioned. Opponents of Christianity wonder: what kind of freedom can there be when everyday experience eloquently proves the opposite? Obsessive sermon, obsessive care imposed attitudes and teachings and complete unconditional submission leaders. Looking from the outside often sees imposed relationships that lead to the forced submission. The lack of freedom, where everyone is forced to reckon with someone and impose on others their presence. Many look to the faithful as impersonal robot, which is used to make the church the machine worked without a hitch. This prevents the stereotype of preaching the gospel, and must be a major target for destruction. And what on this subject teaches church history? To the unbeliever, it is replete with religious wars, the Crusades and the Inquisition, and not just silent about freedom, but speaks eloquently to the contrary: the peak of destruction and persecution of infidels and dissenters came just for the period of domination of the church. But what the “official church ideology”? It offers individual principles such as “unconditional obedience”, “slaves to God,” “abstinence”, “submission to the authorities,” “non-resistance to evil.” So how can co-exist mutually exclusive concepts such as freedom and obedience? Surface view of Christianity can lead to the wrong conclusion that becoming a Christian, a person loses liberty. I believe that the freedom of the individual or the inner freedom of the individual is an integral part of Christianity. Some, however, referring to the above teachings and tenets of me, believe the opposite. In order to objectively understand, you need to clearly understand - whether linked to individual freedom is the essence of Christianity or not?

Is it Christian or is it a manifestation of the philosophy of humanism? Let's see what is the true essence of Christianity, and how it can (if at all possible of course) linked to personal freedom.

But first let us define the very notion of “freedom”. Oswegov treats this concept as follows: “The ability to display the subject of his own will, based on knowledge of the laws of nature and society.” Thus, the philosophical concept of freedom points us to her awareness. Unconscious freedom that has no basis in their understanding of the order of things and the voluntary submission of this order is in fact a banal rebellion, which is the main manifestation of slavery. Islam considers freedom? One of the

objectives of Islam is the liberation of man from the service of creatures God - to serve the Creator Himself, for this kind of - serve Him, and no one other - organically built into us. Feeling unconscious longing for something higher, for someone near and dear, onion your heart.

Results

This is the longing for their Creator. The man can really be free of creatures, a new not from the Creator! There are many things you control every day: an important call, meeting, promise Business, power, feelings. What does all this mean to you?

There is always the possibility choice - whom you will serve. You can be yourself, just follow his fitrah, the only way you can avoid the manipulation of others.

Question 1: If you really want to be free, currents from what? Possible answers:

Responsibility, fear, system, wish, desires, traditions, rules, restrictions, everyday, concerns, reality, environment.

Question 2: What kind of freedom, the freedom that you are looking for? thought, personality, belief, the will.

The materials we analyzed show a great variety of responsibility for every person and all humanity. We know that the responsibility necessary for philosophy, ethic, religious, sociology etc. In everyday life the parents responsible for their child, their actions, guilt and externalities. The society responsible for their peoples. Following allow we given about sense of guilt and their definitions and what philosophies are considering about responsibility. Dimensions negative responsibility increases when moving from one level to another, reaching a maximum at the last. This is consistent with the logic of the relationship between responsibility and freedom. Acceptance of responsibility, and after him, and responsible action involves performing a distinct boundary between one's own participation in the commission of the action and the role of external, objective factors. Depending on which tendency prevails in establishing the said boundary, psychology divides people into two main types: those with externality and internal locus of control.

Externalities are stable, character logical tendency to shift responsibility for the negative external factors on other people or external circumstances. Own life failures they explain the machinations of enemies and detractors, but in those cases they refer to fate or chance.

Internals are more likely to take the blame, even someone else's. In life, they rely on their own strength and not feel the need for a powerful patron, on the one hand, and the "scapegoat" - on the other.

Liability associated with humanism. Humanity means compassion, care and attention to another person, the desire to preserve and improve the

environment of people, as well as respect, kindness to all living beings. But that's not all. Humanism includes not only ideas, but also the rules of life, is a worldview that offers personality certain standards of behavior. This regulatory definition of humanism side. The point here is, who is a humanist like them to be, what are the requirements humanism makes the man. If we recognize that every person in one way or another human, this means that it can be a humanist. To do this, perform internal self-evaluation, you need to see your good, appreciate it, and finally make it a good basis for their attitude towards themselves and others, to do their humanity program of his life, his work and self-improvement.

Humanist – is, above all, a friendly, conscientious and responsible man – venous, a reasonable and fair. Humanity – one of the main manifestations of human viability. This quality arises and develops in the earliest stages of human history, I think, perhaps together with the conversion of hominids – to Homo sapiens, the herd – in society. Evidence of its antiquity preserved and languages, and works of art; it found expression in the first mounting up spontaneously moral rules, socially approved behavior. Humanism as a more or less clear and systematic awareness of natural requirements of humanity began to be formed about two and a half millennia ago in what was then the main centers of civilization with which Karl Jaspers concept of associated axial time in his famous work “The meaning and purpose of history. “Can justifiably argue that humanism – a child of the axial age of world culture, ancient cultures of Greece, India and China. However, the term “humanism” has become widely employed only in the Renaissance. A characteristic feature of Western European humanism is the development and advocacy of more and more human capabilities, more and more freedom in the face of human nature, and the gods of the state. Continue with a few excerpts of famous works of psychologists and philosophers. Among the famous pedagogy highlights A. Fed.

A. Fed wonderful teacher, philosopher, psychologist and artist. He dedicated his works about some behavior and character of different people about the aesthetic taste. In his book “What does it mean to live among people?” In part “Education lovely” he wrote, “If we plant the wheel man who does not know the traffic rules, it is not difficult to imagine what will happen to him, and with others, what trouble he will attract. If the tram, someone stepped on your foot and it does not apologize; if you have a sick relative, despite the crowd came to your house and made noise; or when you walk, barely, with heavy bags with things on hand, and nearby is a big guy in front of you will boast about his athletic achievements – what else could be the worst one can not see. Whether all remain intact and unharmed. Is this true? Man can kill simple atrocities brutality or referring to his life care. Live among people – mean peevs – impregnated with to improve himself by the hour. Re-educating themselves, working on their own mistakes,

shortcomings and weaknesses of man can reach the beautiful and moral, honesty and knowledge, kindness and morality. This means, with each step, we define their attitude toward others.

Crimes, with open or closed cruelty, crime must fight none other and ourselves. This struggle may irreconcilable, irreversible, cruel and tragic. Live among people, mean not to live individually. In fact we live behave differently living among people”[1, 55 b.].

You can completely disagree Fed statements about fighting cruelty, indifference to others. Before educate young we must accustom himself to humanity, to humanity, to treat everyone equally. Sometimes we pass by on the street noise or a fight, someone is fighting with someone, the person asks for help, we do not respond, sometimes someone commits crime, cruelty, angry over us joking someone treat us very indifferent when we desperately need something chi support. We are often supply. According to his mother believes son more than words of his wife.

Except it is not cruelty, not murder? Live among people – mean rehabilitate improve ourselves every hour. Re-educating themselves, working on their own mistakes, shortcomings and weaknesses of man can reach the beautiful and moral, honesty and knowledge, kindness and morality. Before the abolition of beauty, justice and killed the most honest and moral people. Were many who sacrificed their lives for the sake of beauty and justice. Such people remain forever in the memory of people. Their exploits are pushing us to eternity and hills, our hearts tremble.

Discussions

English scientist who lived seventeenth century John Donne wrote: “there is no man living separated from the others as islands; everyone is us – the particle of island; if the wave poured the stone, the land has decreased in Europe, if your or other’s destroyed house, if any man would die then it decrease of me because I, together with all mankind, so no need to ask who died in the church, if was belled – this means he was belled thinks of your particle”.

In a society each of us carry out the appropriate role. Society despite the gender, age, position and place on other social situation requires us to comply with certain rules.

In the stadium, where is the football match is going, you can scream applauds and in theatre, where is going a play, we can not allow ourselves. Man does not wear women’s clothes. Society needs to fulfill certain rules. The driver can not exceed the speed of a certain limit, if the conclusions from all the above, you can see the freedom of man is connected with the “Aliens” and it consciously, but involuntarily restricts their freedom. Therefore one has in public places behave properly according to moral norms and the rule is not an easy task. Because the concept of “consumer aesthetics” extended.

With these remark finished job. I think to improve and develop a love for people lead us to humanity. At the heart of humanity is love for people. Humanism offers people such ways of thinking and practices that help the best way to run a business opportunity people dispose of what is available at each of us. Thereby contributing to reducing humanism degree of social inequality. First, the most reliable and affordable method: create, do yourself, as much as possible by accumulating a genuine human values, thereby increasing its viability, productivity and creative returns. It is important to cultivate, in the words of an English educator, Shaftesbury, "I do my best." In this way to achieve not keep you waiting.

Continue to work referring to the book, Louise Hay, American psychologist, author of many popular books. All her life she has overcome a lot of difficulties, including illness. In his book "The healing powers within us", she dedicates to all who feel guilty, and gives other people manipulate on them. And gives advice to such people. As the chapter of "Responsibility against guilt" from the book "The healing powers within us" she wrote: "I believe that we are working on all the circumstances of his life, good and bad, their way of thinking and feeling. Our thoughts determine our feelings, and we begin to live according to these feelings and beliefs. But this does not mean that we should blame himself for everything bad in life. There is a difference between a sense of responsibility for something, and the prosecution themselves or others. Speaking of responsibility, I mean the possession of power. Deprives us of the strength of wine. Responsibility gives strength to change their lives. If we play the role of victim then our inner power to change us. If we decide to take responsibility, it is no time to lose charge anyone or anything outside of us. Some people feel guilty about disease, poverty and other problems and difficulties. Their choice – replace fault liability. Such people feel guilty because they think if done something wrong".

This view is very similar L. Hey frustration personality type of the concept of personality Erich Fromm. Let's dwell on the concept of personality Erich Fromm. By E. Fromm there are exist five personality types: traditionalists, idealists, frustration type, hedonistic materialists, realists.

Traditionalists are mainly oriented to the values of duty, order, discipline, law-abiding, and the severity of qualities such as creativity, desire for self-fulfillment, independence, this type of person is very low.

Do idealists, on the contrary, strongly expressed a critical attitude towards traditional norms, independence and disregard for authority, for self installation at all costs. For frustration personality type characterized by low self-esteem, depression, depressed mood, feeling as if thrown from the stream of life.

Realists are combining the desire for self with a strong sense of duty and responsibility, healthy skepticism with self-discipline and self-control.

Hedonistic materials oriented primarily to the pursuit of pleasure “here and now” and that the pursuit of “the pleasures of life” becomes primarily a form satisfying consumer desires.

According to Erich Fromm frustration personality type as L. Hey said in their personalities are characterized by low self-esteem, depression, depressed mood, feeling as if thrown from the stream of life. L. Hey, said that usually some people around find an excuse for guilt if they are able to use problems and illnesses as a moment of reflection on how to change your life, then they have the power. Many people who have suffered serious illness, argue that it is the most wonderful, what they have experienced in life, because the disease has given them a chance to quite different, look at your life. According, L. Hey responsibility – it is our ability to respond to the situation. “We always have a choice. This does not mean that we do not recognize who we are and what we have achieved in life. It just means our ability to recognize that their current situation is largely determined ourselves” – so the author writes. Sometimes the person is really taking responsibility, gaining strength and the ability to change. Everyone can ask yourself the question: “What can I do to change the situation?”. It should be understood that all of us lives individual strength. It all depends on how we use it. Guilt creates an inferiority complex. Often people tell us unpleasant things to them it was easier to manipulate you. On the guilt L. Hey, saying: “If someone forces you to feel guilty, ask yourself,” What do they want from me? Why do they do it?”. Ask these questions, rather than internally to agree: “Yes, I am guilty, I must do what they require”. Many parents manage their children through guilt because so raised themselves. They deceive their children, instilling in them a sense of inferiority, low self-forming. Some people grow up and allow themselves to be manipulated to their relatives and friends. First of all, it is because they do not respect themselves, otherwise they would not allow that. In addition, these people are willingly resorted to all kinds of tricks.

Many of us live, shrouded in guilt, as a cloud. They always feel that something is not right, do not do everything the way you want, and always apologize to all. Such people will never forgive yourself of past mistakes and blame myself for everything bad in his life. Please give the cloud of guilt! You can not live like this anymore! Reading these lines from the book and some thoughts L. Hey worldview about liability may changed. As we educate ourselves as discipline their children? - Whether we do when punishing the children for the guilt for their actions. Our freedom of choice depends on many things, and many can possibly change. Thus, there are not a great number of works about this problem. In the philosophical dictionary the responsibility described as the category of ethics

and rights, special social-moral relations of personality in society[1, 243 p.].

But in the history of philosophy there are a lot of thinkers discussed was said their opinion, researched about guilt and responsibility. What about responsibility there are not a lot of thinkers researched.

Between in Kazakh thinkers discussed was said their opinion, researched about freedom: Kabykenova B.S. in her philosophical job was analyzed about different directions which given freedom in philosophy in each epochs different the West and East thinkers [2, 31, 45, 59 pp.].

The specification of our article in there are we researched the interrelation between about two categories: freedom and responsibility The classification of kinds of responsibility power of will was given in the work of German philosopher Hans Jonas in his research «The principles of responsibility» very deeply[3, 171,172 pp.]. In this article there are were considered the some West philosopher's works: Fed A. «What a mean to live between humans» was researched these categories at ethical, humanitarian aspects [4, 45p]. In her book «Louise Hay – The healing powers within us» – was said about guilt and appealed some people to against guilt with help affirmation [5, 145p].

Conclusion

During the research of this problem we got a following results. The kinds of responsibility, debt, freedom was directed, deeply searched the values of these categories in social life of human being as a category of ethics and rights.

The authors were given many different directions which given about responsibility and freedom in philosophy in each epochs. The results of this article is consistent and purposeful implementation of the educational process. In conclusion we mentioned that the debt – responsibilities of human's ourselves.

n our opinion we can continue this list in respective we are planning to carefully examine them and functions through analyzing philosophical materials.

REFERENCES

[1] Philosophskii slovar (Philosophical Dictionary) / pod red. I.T. Frolov. – M.: Politizdat, 1980. – 444 p. [in Rus.].

[2] Kabykenova B.C. Idea cvobody b istoriy philosophy prava. (Idea of freedom in the history of philosophical law)– Almaty: 2004. – 255 p. [in Rus.].

[3] Jonas, Hans. Princip otvetstvennosti. Popitka razrabotky ethici dlya technicheskoy sivilizacii (The principle of responsibility. Development of ethics for technical civilization). – M.: Airiss-press, 2004. – P. 480 [in Rus.].

[4] Chto znachit git credy ludey (What does it mean to live among people) // Fed A. Bospitanye precracnim. – M., 1984. – P.191. [in Rus.].

[5] Hay, Louise. The healing powers within us. - M., 2004.

[6] Shaimardanova Z.D. Osnovnye napravleniya zarubezhnykh issledovaniy o Kazakhstane (The main directions of foreign research about Kazakhstan) // Izvestiya KazUMOiMYa im. Ablai khana. Seriya «Mezhdunarodnye Otnosheniya i Regionovedenie». - 2018. – No. 3 (33). – P. 61-66 [in Rus.].

ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ЕРКІНДІК

*Исаева М. И.¹

¹* Биналы Иылдырым атындағы Эрзинджен университетінің
PhD докторанты, Эрзинджен к., Турция, e-mail: miraisa@mail.ru

²Джекебаева М.А.

²Абылай хан атындағы ҚазХҚЖЭТУ, филос.ф.к., доцент
Алматы, Қазақстан, e-mail: 81makpal@mail.ru

Аңдатпа. Мақала философия, психология, дін, этика және құқық категориясы ретінде бостандық пен жауапкершілік ұғымдары мен түрлерін демократиялық еркіндікті зерттеуге арналған. Авторлар сонымен қатар осы мәселе бойынша әртүрлі ойшылдардың тұжырымдары мен көзқарастарын қарастырады. Ислам діні тұрғысынан адамның тағдыры оның таңдау бостандығына, іс-әрекетіне, сондай-ақ Алланың еркіне байланысты. Адамның өзі барлық жаман және жақсы істер үшін жауап береді. Христиандықта жауапкершілік бар, бірақ жеке бостандық шектеулі. Сондай-ақ, мақалада әйгілі педогог А.Федтің «Адамдар арасында өмір сүру деген нені білдіреді» кітабындағы іс-әрекетті таңдау жауапкершілігі мен еркіндігі туралы көзқарастар қарастырылды. Ол адамның өміріне назар аудармай, толық немқұрайдылықпен өлтірілуі мүмкін деп жазады. Ол немқұрайлылық жауапкершіліктің мағынасына қарама-қайшы деп санайды.

Мақалада Л.Хейдің «кінәға қарсы жауапкершілік» кітабынан мысалдар келтірілген. Егер адам дұрыс әрекет етпесе, онда ол өз әрекеттері үшін кінәлі сезінеді және ол мұндай мәселені шешу жолдарын көрсетеді. Түйінді сөздер: жауапкершілік, кінә, гуманизм, Бостандық, қоғам, тұлға, тіршілік, категория, табиғи және жасанды жауапкершілік, міндет, ар-ождан. Мақалада Л.Хейдің «кінәға қарсы жауапкершілік» кітабынан мысалдар келтірілген. Егер адам дұрыс әрекет етпесе, онда ол өз әрекеттері үшін кінәлі сезінеді және ол мұндай мәселені шешу жолдарын көрсетеді.

Тірек сөздер: жауапкершілік, кінә, гуманизм, Бостандық, қоғам, тұлға, тіршілік, категория, табиғи және жасанды жауапкершілік, міндет, ар-ождан.

ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ СВОБОДА

*Исаева М.И.¹

¹*докторант 3 курса PhD университета
имени Биналы Иылдырым Эрзинджан
г.Эрзинджан, Турция, e-mail: miraisa@mail.ru

²Джекебаева М.А.

²к.филос.н., доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: 81makpal@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена исследованию по понятиям и видам свободы и ответственности, как категория философии, психологии, религии, этики и права и также демократическая свобода. Авторы также рассматривают высказывания и взгляды разных мыслителей на данную проблематику. С точки зрения религии ислама, судьба человека зависит от его свободы выбора, действий, а также воли Аллаха. Человек сам несет ответственность за все плохие и хорошие поступки. В христианстве есть ответственность, но индивидуальная свобода ограничена.

Также в статье были рассмотрены взгляды на ответственность и свободу выбора действия известного педогога А. Феда из его книги «Что значить жить среди людей». Он пишет, что человека можно убить полным безразличием, не обращая внимание на его жизнь. И он думает, что безразличие противоположно по значению ответственности.

В статье были приведены примеры Л.Хей из ее книги «Ответственность против вины». Если человек поступает неправильно, то он чувствует вину за свои действия, и она указывает на пути решения из такой проблемы.

Ключевые слова: ответственность, вина, гуманизм, свобода, общество, личность, существование, категория, естественная и искусственная ответственность, долг, совесть.

Статья поступила 10.09.2021

**III. БӨЛІМ ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ III. ГЕОПОЛИТИКА И РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
III PART. GEOPOLITICS AND REGIONAL STUDIES**

**УДК94 (574) «19/20»:2-76
DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.008
МРНТИ 03.28**

**ИСЛАМ – КАК ПРЕПЯТСТВИЕ НА ПУТИ
ПРАВОСЛАВНОЙ ПРОПОВЕДИ**

***Садвокасова З.Т.¹**

¹главный научный сотрудник

Института истории и этнологии им.Ч.Ч.Валиханова
КН МОН РК, г. Алматы, Казахстан, e-mail: tungatar_k@mail.ru

Аннотация. Духовное возрождение казахского народа возможно при знании его истории, традиций, обычаев, религии. В нынешних условиях обращение в прошлое должно создавать у молодежи ясное представление о ситуации, при которой казахскому народу удалось сохранить духовные ценности. Постоянное притеснение ислама в царский период и безбожная политика коммунистов, загнала мусульман в жесткие рамки, при которых сложно было выстоять. Ислам явился препятствием на пути православных миссионеров, проводивших активную работу среди казахского населения в XIX – начале XX веков. На первых порах деятельности православных миссионеров утверждалось о равнодушном отношении казахов к вопросам вероисповедания. Более того, одни причисляли их к язычникам, другие считали их готовыми к принятию православия, так как, они якобы искали духовную пищу и с ними легко будет достичь поставленных целей.

Сложность выживания ислама заключалась в том, что служителям церкви и проповедникам православия царскими чиновниками на местах создавались благоприятные условия. На основе различных документальных материалов, выявленных в архивах и редких фондах библиотек, в докладе показано противостояние между православием и исламом. Вместе с тем, неожиданностью для миссионеров стали факты «омусульманивания» русскими переселенцами. Они принимали ислам добровольно, без влияния на них мусульманских духовных

служителей, без каких-либо вознаграждений в силу собственных убеждений становились неофитами.

Ключевые слова: ислам, православие, религия, миссионер, церковь.

Основные положения

Программа «Рухани жаңғыру» направлена на возрождение духовной жизни казахского народа. В рамках ее реализации поднимается ряд проблем, решение которых зависит от активной работы ученых. Поэтому, сегодня ими проводятся глубокие исследования в области культуры, языка, религии и т.д. В течение более трехсот лет казахи постепенно теряли свои национальные особенности, традиции и обычаи, самобытность. Виной тому служила политика царского самодержавия и советского правительства. Если в проведении русификации они были едины, то в вопросах отношения к религии имели свои отличия: при царизме шло притеснение ислама и возвышение православия, коммунисты же вели нещадную борьбу с любым проявлением вероисповедания. В таких условиях казахскому народу приходилось отстаивать и сохранить свою верность религии предков. Современная молодежь является очевидцем происходящих процессов по восстановлению духовных ценностей, но плохо себе представляет, как шло их притеснение.

Введение

Цель доклада заключается в освещении политики царского самодержавия в отношении ислама и мусульманского населения в XIX – начале XX веков.

Взросший в последнее время интерес к мусульманству определяется всеобщей тягой к его изучению и познанию, а также ростом политической активности современного ислама. Многочисленные публикации на религиозные темы, десятилетиями служившие конъюнктурным задачам антирелигиозной пропаганды, преподносили мусульманскую религию в препарированном виде, навязывая по существу одностороннее негативное отношение к этой конфессии. Взгляд на ислам сквозь призму антирелигиозной пропаганды стал причиной уменьшения его сторонников. По-другому складывается ситуация сегодня. Вызывают интерес истоки этой религии и культуры, сформировавшейся под ее влиянием.

Все казахи считали себя мусульманами. Для них ислам являлся единственной идеологической платформой, согласно положениям

которой, они строили свою духовную жизнь. Миропонимание, поведение людей в обществе рассматривалось через призму ислама. Ислам по высказыванию одного исследователя этой конфессии М. Михайлова являлся для восточных народов «нравственно-религиозным двигателем и проявлялся весьма часто между ними» [1, с.121]. Принципы мусульманской религии высоко ценились и строго соблюдались. Казахи, как и все мусульмане, считали веру в единого бога и его пророка - Мухаммеда лучшей, по сравнению с другими.

Во славу мусульманской религии складывались стихи. Некоторые их строки ясно показывают отношение к исламу и его значение в жизни людей, его исповедующих:

Эта такая религия, которая была верой всех пророков.

В ней помощь божья, благо наук и победа.

Ислам – такая религия, которая заключает в себе счастье для нас

В ней много полезного для чести и славы людей [2, л.26, 26 об.].

Ислам для казахов стал в некоторой степени и оплотом национальной самобытности. В настоящее время все больше появляется исследований, подчеркивающих его роль в колониальный период в качестве идейного стимулятора национально-освободительной борьбы казахского народа против насаждения православия и объединителя народов, исповедующих ислам.

Описание материалов и методов

С распространением ислама развивается письменность, культура, наука. Этот факт всячески старались отрицать сторонники православия. Один из чиновников администрации Туркестанского края Н. Дингельштедт по поручению генерал-губернатора подготовил записку о «мусульманском мире», в которой делится своими наблюдениями и выводами. В заключении он писал: «Я совершенно не верю, что свет придет с востока и в особенности, что он придет с нашего русского востока и думаю, что свет должен придти туда, а не оттуда, и что он придет с запада...

Мусульманство и просвещение – два полюса и едва кто станет отрицать, что христианская и мусульманская цивилизации решительно несовместимы, или вернее, что самое мусульманство исключает всякую цивилизацию» [3, с.77]. Трудно не согласиться с выводами чиновника. Действительно, как может прийти свет знаний с востока, если его старались сразу же загасить при первой искорке? О какой мусульманской цивилизации могла идти речь, если туземцы, которых постоянно унижали, оскорбляли, были носителями именно

ее – мусульманской цивилизации? А то, что уже накопилось к этому времени, благодаря исламу, в расчет не бралось.

С мусульманством связано строительство необычных культовых сооружений. Ко многим уже известным сооружениям строительного искусства можно причислить также подземную мечеть Бекет-ата, расположенную в местности Огланды плато Устюрт. Мечеть состоит из семи комнат, повторяющие расположение комнат пирамиды Хеопса. В мечети отсутствует сквозняк. Отдельная комната выполняла роль обсерватории. По мнению исследователей культуры, подземная мечеть Бекет –ата стоит в одном ряду с такими памятниками цивилизации, как мавзолей Ходжа Ахмета Яссави, мечеть Амара в Иерусалиме [4]. Построить такое сооружение без определенного багажа знаний было бы невозможно. Тот же автор статьи «Неведомого мира» указывал на то, что «у мусульман естественные науки никогда не пользовались уважением и поныне остается совершенно неизвестными и мусульманскому миру вообще и, в частности мусульманским ученым» [3, с.78]. За утвердившимся высокомерием чиновники колониального аппарата не замечали объективных фактов. Вероятно, если бы не политика царского самодержавия, притеснявшая религию казахов, было бы создано немало архитектурных сооружений, занявших свое достойное место в ряду мировых известных строений.

Оборотной стороной религиозной политики самодержавия в отношении ислама стало то, что православные переходили в мусульманство, вызывавшее гнев и недовольство служителей русской православной церкви и миссионеров. Немало прозелитов встречалось среди русских крестьян и казаков, по различным причинам, оказавшихся в казахской степи. Но они не сочиняли стихов и не писали литературные произведения на тему признания или возвеличивания ислама. Они становились мусульманами. Переселенцы из России «обасурманивались», «окиргизивались» и «омусульманивались», оказывались под влиянием коренных жителей.

Вотчетах Оренбургского Епархиального Комитета Православного Миссионерского общества отмечалось, что у русских поселенцев наблюдаются такие явления, как многоженство и обращение в ислам [5, л.84]. Находясь в тысячах километрах от родных мест, русские крестьяне испытывали нужду не только в материальном плане, но и искали духовной поддержки в трудные минуты своей жизни.

С целью распространения православия в Казахстане, мусульманскую религию постоянно притесняли, и она находилась в

загоне. Не смотря на такое отношение к ней царской администрации, мы не можем отрицать тот факт, что казахи при всей своей «индифферентности» были склонны к исламу и всячески избегали православных проповедников.

Царское самодержавие и православная церковь считали ислам препятствием на пути распространения христианства. Отдельные проповедники православия в своем рвении поднять значение христианства, позволяли себе говорить о мусульманстве, непозволительные речи. Казахи, пытавшиеся с помощью высшего церковного начальства остановить подобные выпады, получали еще и нарекания с их стороны. Один из таких случаев имел место в Степном крае. Омская духовная консистория обращается с просьбой к уездному начальству объявить киргизу, проживающему в их уезде, что на его прошение о привлечении к ответственности священника, оскорбившего мусульманскую религию, поступила резолюция архипастыря: «дерзкий кляузник киргиз забыл, что он живет не в Турции, а в России православно-христианской. Оставить без последствий» [6, с.74]. После такой реакции церковного руководства, не было смысла обращаться к нему. Последствия этого случая имели и другие стороны, не сразу видимые колониальной администрации. Понимая безрезультатность прошений, казахи все больше убеждались в том, что нужны другие средства противостояния.

Результаты

В основном православными миссионерами велась устная пропаганда, а реакция и характеристика ими мусульманских проповедников редко доводилась до сведения казахов. Так, в одном из отчетов о деятельности миссии писалось о работе ее сотрудников, где описано отношение казахов на их появление в ауле. При первом посещении они старались скрывать свои истинные цели, хотя признавались, что порой их появление наводило страх. «Они прятались от меня. Но в такой мере боязнь была непродолжительна: они увидели, что я беседую с тем только, кто желает беседовать, и крещу только тех, которые сами просят у меня крещения» [7, с.30]. Убедившись в спокойной обстановке и безопасности миссионер переходит к пропаганде православия. Однако стали замечать, что многие из казахов его сторонятся. В поисках причины он приходит к выводу: « Откуда это несочувствие и эта болезнь? Очевидно, магометанство начинает приносить свои губительные плоды и среди киргиз. Магометанские

изуверы – разные выходцы из России и Бухары – будучи не в состоянии еще нафанатизировать киргиз стремятся по крайней мере на первых порах внушить им безотчетный страх и неприязнь ко кресту. Эти коварные изуверы, с первого раза не задаваясь слишком многим хлопочут только об одном, чтобы киргизы, сколько возможно крепче, усвоили следующие магометанские истины: во-первых нет человека хуже, как тот который переменяет свою веру (подразумевая конечно магометанскую), и во-вторых, нет хуже веры, как та, которую исповедуют христиане.

Обсуждение

Не без скорби и негодования приходится выслушивать миссионеру такого рода проповедь среди киргизов какого-либо магометанского изувера» [7, с.30].

Тем не менее, православными проповедниками предпринимались всякие средства для притеснения мусульманской религии. Тому, кто из казахского населения «подойдет и подаст руку проповеднику, выдавать награды». При этом всюду распространять, что «киргизскую веру никто не стесняет». Иногда, изошряясь, предлагали устроить таким способом, что сами казахи желают иметь проповедника. А затем сделать так, что «несмотря на все сделанное киргизы обманули правительство, за что и должны быть наказаны и для наказания киргиз будет испрошено Величайшее соизволение. Заручившись разрешением, чтобы наказать киргиз, соберут войска и с крестом потребуют, чтобы киргизы все крестились и приняли православие, а когда лиц, не пожелавших добровольно исполнить эту волю будут убивать» [8]. Коварные замыслы, связанные с распространением православия, отличались, как видим, и жестокостью.

В Казахстане притеснение мусульманской религии также вызывало недовольство. Особенно явственно видели сложившееся религиозное положение мусульман и все возрастающий протест против притеснений, зарубежные представители внешнеполитического ведомства. Так, англо-индийский публицист, отмечая значение магометанства, как движущего начала против захватнической политики царизма в Средней Азии, приводит высказывание английского дипломата сэра Рутефорда Алькока. Он считал возможным возвращение времен Тимура и Чингиза и «в случае дальнейшего продвижения русских, предвидит религиозную мусульманскую войну против креста на всем пространстве от Средиземного моря до границ Китая и островов Южного Океана» [9, с.163].

Заключение

Таким образом, притеснение ислама и мусульман в период царского самодержавия не достигло поставленных целей, несмотря на постоянную поддержку служителей церкви и православных миссионеров. Серьезным препятствием на пути их деятельности стал ислам, который возрождается в условиях независимости. Являясь светским государством, правительство РК сохраняет толерантность в отношении всех религий многоконфессиональной республики.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Михайлов М. Киргизы. Магометанство // Туркестанский сборник. - СПб., 1868. – Т. 16. – С.121-122.
- [2] Обращение к богу. ЦГА РУ. Ф.И-1009; Оп.1, д.23.- Л.23-32.
- [3] Дингельдштедт Н. Неведомый мир // Туркестанский сборник. - СПб., 1909. – Т. 520. – С.77-90 об.
- [4] Коваленко Г. Тайны подземной мечети // Казахстанская правда. - 2002. - 10 января.
- [5] Сведения для отчета военного губернатора о состоянии Тургайской области за 1898 год. ЦГА РК. Ф.318; Оп.1, д.49.- Л.83-88 об.
- [6] Бөкейхан Ә. Таңдамалы. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1993. - 478 б.
- [7] Отчет о миссиях Томской епархии Алтайской и Киргизской за 1891 год. – Томск, 1892. - С.30-31.
- [8] Шевских Д. Одно из направлений русской религии // Караоткел. – 1991. - 13 ақпан.
- [9] Магометанство в среднеазиатском вопросе // Туркестанский сборник. – СПб., 1876. - Т.150. – С.163-164.

REFERENCES

- [1] Mihailov M. Kirgizy. Magometanstvo (Kirghiz. Mohammedanism). Turkestanski sbornik, 1868 T. 16, pp.121-122 [in Rus.].
- [2] Obraşenie k bogu. (An appeal to God) SGA RU. F.İ-1009; Op.1, d.23.- L.23-32 [in Rus.].
- [3] Dingeldştedt N. Nevedomyi mir // Turkestanski sbornik.(The Unknown World. Turkestan Collection, 1909, T. 520, pp.77-90 ob. [in Rus.].
- [4] Kovalenko G. Tainy podzemnoi mecheti (Secrets of the underground mosque). Kazahstanskaia Pravda, 2002, 10 ianvarä [in Rus.].
- [5] Svedenia dlä ocheta voenogo gubernatora o sostoianii Turgaiskoi oblasti za 1898 god. (Information for the report of the military governor on the state of the Turgai region for 1898.) SGA RK. F.318; Op.1, d.49.- L.83-88 ob. [in Rus.].

[6] Bökeihan Ä. Tañdamaly (Optional). Almaty: Qazaq ensiklopediasy, 1993, pp.478 [in Kaz.].

[7] Ochot o misiah Tomskoi eparhii Altaiskoi i Kirgizskoi za 1891 god. (Report on the missions of the Tomsk Diocese of Altai and Kirghiz for 1891). Tomsk, 1892, pp.30-31 [in Rus.].

[8] Şevskih D. Odno iz napravleni ruskoi religii (One of the directions of Russian religion). Karaotkel, 1991, 13 akpan [in Rus.].

[9] Magometanstvo v sredneaziatskom voprose (Mohammedanism in the Central Asian issue). Turkestanski sbornik, 1876, T.150, pp.163-164 [in Rus.].

ИСЛАМ-ПРАВОСЛАВИЕ УАҒЫЗЫНА КЕДЕРГІ РЕТІНДЕ

*Садвокасова З.Т.¹

¹ҚР БҒМ ҒК Ш.Уалиханов атындағы

Тарих және этнология институтының бас қызметкері

Алматы, Қазақстан, e-mail: tungatar_k@mail.ru

Андатпа. Ислам-православиелік уағыздау жолындағы кедергі ретінде. Қазақ халқының рухани жаңғыруы оның тарихын, дәстүрін, әдет-ғұрпын, дінін білгенде мүмкін болады. Қазіргі жағдайда өткенге үндеу жастардың бойында қазақ халқының рухани құндылықтарын сақтауға қол жеткізген ахуалы туралы айқын түсінік қалыптастыруға тиіс. Патшакезеңіндегі исламның үнемі қудалануы және коммунистердің құдайсыз саясаты мұсылмандарды қатаң шеңберге шығарды, оған төтеп беру қиын болды. Ислам ХІХ – ХХ ғғ. басында қазақ халқы арасында белсенді жұмыс жүргізген православ миссионерлерінің жолында кедергі болды. Православиелік миссионерлер қызметінің басында қазақтардың діни сенім мәселелеріне немқұрайлы қарауы туралы айтылды. Сонымен қатар, кейбіреулер оларды пұтқа табынушылар деп санады, ал басқалары оларды православиені қабылдауға дайын деп санады, өйткені олар рухани тамақ іздеді және олармен мақсаттарына жету оңай болады.

Исламның өмір сүруінің қиындығы-шіркеу қызметшілері мен православие уағыздаушыларына жергілікті жерлерде патша шенеуніктері қолайлы жағдай жасады. Архивтерде және кітапханалардың сирек қорларында анықталған әртүрлі құжаттық материалдар негізінде баяндамада православие мен ислам арасындағы қарама-қайшылық көрсетілген. Сонымен бірге, орыс иммигранттарының «омусульманивания» фактілері миссионерлер үшін тосынсый болды. Олар қатысты ислам ерікті түрде әсерін тигізбей, оларға мұсылман діни қызметкерлерінің, қандай да бір сыйақы күшіне меншікті наным-сенім ойынының неофитами.

Тірек сөздер: ислам, православие, дін, миссионер, шіркеу.

ISLAM - AS AN OBSTACLE ON THE WAY ORTHODOX PREACHING

*Sadvokasova Z.T.¹

¹Chief Employee Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology
Almaty, Kazakhstan, e-mail: tungatar_k@mail.ru

Abstract. The spiritual revival of the Kazakh people is possible with the knowledge of its history, traditions, customs, and religion. In the current conditions, the appeal to the past should create a clear idea among young people about the situation in which the Kazakh people managed

to preserve spiritual values. The constant oppression of Islam during the tsarist period and the godless policy of the communists drove Muslims into a rigid framework, under which it was difficult to stand. Islam was an obstacle to the Orthodox missionaries who carried out active work among the Kazakh population in the XIX-early XX centuries. At the beginning of the activity of Orthodox missionaries, it was claimed that the Kazakhs were indifferent to religious issues. Moreover, some considered them pagans, others considered them ready to accept Orthodoxy, as they allegedly sought spiritual food and with them, it would be easy to achieve their goals. The difficulty of the survival of Islam was that the ministers of the church and the preachers of Orthodoxy were created favorable conditions by the tsarist officials on the ground. Based on various documentary materials identified in the archives and rare collections of libraries, the report shows the confrontation between Orthodoxy and Islam. At the same time, the facts of “musulmanization” by Russian immigrants were a surprise for the missionaries. They accepted Islam voluntarily, without the influence of Muslim spiritual ministers, without any remuneration, because of their own beliefs, they became neophytes.

Keywords: Islam, Orthodoxy, religion, missionary, church.

Статья поступила 20.09.2021

УДК 81'373'161.1'133"1'512.122
DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.009
FTAMP 03.25

МҰНАЙ ЖӘНЕ ГАЗ: ТЕРМИНОЛОГИЯ АУДАРМАСЫНЫҢ АСПЕКТІЛЕРІ

***Аубакирова А.К.¹**

¹*Педагогика ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы

ҚазХҚ жәнеӨТУ доценті, Алматы, Қазақстан,

e-mail: aubakirova-aiman@mail.ru

Мұқтаров Е.С.²

²магистрант, Абылай хан атындағы

ҚазХҚ жәнеӨТУ, Алматы, Қазақстан,

e-mail: elzhanmukhtarov@gmail.com

Андатпа. Мақала басты мақсаты ағылшын және қазақ тілдері материалындағы Мұнай және Газ саласындағы лингвистикалық, құрылымдық және функционалдық ерекшеліктерін, терминдердің терминдік қалыптасу тәсілдерін зерттеу. Сондай-ақ, мақала әлемдегі және Қазақстандағы мұнай және газ саласының рөлін қарастыра отыра, зерттеулер жасайды. Бұл жобаның басты бағыты - елдер арасындағы қатынастардың жаһандық сипатын бере отырып, оның әлемдік тілдерге әсерін және осы тақырыпта қолданылатын мәтін түрлерін ескеріп, мұнай-газ саласында қолданылатын мәтіндерді қазақ/орыс тілдерінен ағылшын тіліне және ағылшын тілінен қазақ/орыс тілдеріне аударудың лингвистикалық ерекшеліктерін көрсету. Сонымен қатар, мәтіндерді қазақ/орыс тілдерінен ағылшын тіліне ағылшын тілінен қазақ/орыс тілдеріне аудару барысында кездесетін қиындықтарды атап өту міндетін қойдық.

Арнайы аударманың кең тараған түрлерінің бірі - ол техникалық аударма. Техникалық аударма дегеніміз - ол әртүрлі тілдерде сөйлейтін адамдар арасында арнайы ғылыми-техникалық ақпарат алмасу үшін пайдаланылатын аударма. Оңайлатылған тәсілде техникалық аударма деп техникалық мәтіндердің аудармасын түсінеді.

Сонымен, техникалық аударманың ең күрделі бағыттарының бірі - ол мұнай-газ өнеркәсібінің мәтіндерін аудару. Мұнай-газ саласы Қазақстан экономикасындағы жетекші салалардың бірі болып табылады, оған қоса бұл сала халықаралық ынтымақтастықты ілгерілетуге ықпал етеді. Қазақстан компаниялары мұнай-газ секторының отандық техникалық әзірлемелерінен батысқа қарай біртіндеп көшуде. Бұл біздің еліміздің қатал және экстремалды климат жағдайларында мұнайды бұрғылауға арналған жаңа сенімді жабдықтарға деген қажеттілік.

Мұнай саласындағы химия, мұнай өндіру және өңдеу салалары- бұл көптеген мемлекеттер азаматтарының әл-ауқатын қамтамасыз ететін, сондай-ақ халықаралық қатынастарға елеулі әсер ететін адам қызметінің салаларына көмектесетін әлемдік шаруашылықтың жетекші салаларының бірі. Отандық өнеркәсіпшілердің заманауи жабдықтары мен технологияларын шетелдік жеткізушілермен өзара әрекеттесу болашақта бұл кешеннің дамуы мен сәтті жұмыс жасауында маңызды рөл атқарады. Сондықтан мұнай-газ саласындағы аудармалармен жұмыс жасауда белгілі бір ерекшеліктерге назар аудару керек.

Тірек сөздер: мұнай-газ, сектор, бұрғылау, ұңғы, компрессор, құжат, нарық, кен орын.

Негізгі ережелер

Мұнай және газ энергетикалық шикізаттарының негізгі түрі болған сәттен оның әлемдегі экономикалық және саяси мәні өсті [1]. Мұнай мен газдың меншікті ресурстарының болуы, олардың экспорттын ұйымдастыру мүмкіндігі, сондай-ақ олардың өнімдерінің экспорты әртүрлі мемлекеттерге экономикалық және әлеуметтік дамуда, мемлекеттер арасында әртүрлі байланыстар орнатуда елеулі табыстарға қол жеткізуге үлкен мүмкіндік береді. ХХІ ғ. дәуірінде мұнай-газ өнеркәсібі - бұл жаһандық экономиканың жетекші секторларының бірі ғана емес, сонымен қатар, халықаралық қатынастардағы құрал ретінде жиі қарастырылған.

Кіріспе

Қазақстанның мұнай-газ саласы тұрақты дамып келеді және Қазақстан халықаралық мұнай және нарығында берік позицияға ие болды, тиісінше, жұмыс көлемі жылдан жылға өсіп келеді. Мұның бәрі үлкен техникалық құжаттамалармен бірге жүреді, яғни құжаттамаларды тиісті тілге аудару мәселесі туындайды.

Мұнай-газ өнеркәсібі - бұл халықаралық бизнес және тиісінше, табысты ынтымақтастықты жүзеге асыру және әлемдік нарықта өз позицияларын ұстап тұру үшін осы тақырыптағы материалдарды сапалы жазбаша аудару қажеттілігі әрқашан бар.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Қазақ тілінде мұнай-газ саласының терминологиясын қалыптасуы төрт кезеңді қамтиды. ХІХ ғасырда қазақ халқының көрнекті ағартушылары ғылыми ашылымдар арқылы қазақ тіл білімінің дамуына, оның ішінде терминологияға елеулі үлес қосқан кезден бастап бейімделе бастады. ХХ ғасырдың басы қазақ терминологиясын дамыту үшін ерекше кезең болды (Құдайбердиев Ш., Кайдаров А., Досмұхамедов Х., Байтұрсынов А., Аманжолов С., Қожанов С. және т.б.).

Нәтижелері

Көптеген әлемдік елдер сияқты, Қазақстан экономикасының негізгі салаларының бірі мұнай саласы болып табылады. Қазақстанда «қара алтын» 19 ғасырдың аяғында өндіріле бастаған болса, ал газ өнеркәсібі, өткен ғасырдың 70-ші жылдарынан бастап қарқынды дами бастады.

Отандық мұнай компанияларынан басқа («ҚазМұнайГаз» ҰК АҚ, оның «ҚазТрансГаз» АҚ еншілес компаниясы және «Қарашығанақ» мұнай және газ компаниясы), Қазақстандық нарықта Ресейлік («Газпром» және «Лукойл»), американдық («Phillips 66», «Valero Energy», «ExxonMobil») және қытайлық жетекші мамандардың («Sinorec», «PetroChina») филиалдары мен еншілес компаниялары жұмыс істейді және даму үстінде [2].

Мұнай-газ саласындағы жиі орындалатын құжаттар, техникалық аудармалар:

- Жабдықтың сызбалары, сондай-ақ техникалық шарттар.
- Ұңғымаларды іске қосу жөніндегі техникалық құжаттар.
- Қауіпсіздік техникасына қатысты техникалық талаптар.
- Экономикалық іс қағаздар.
- Жабдықты құрастыруға қатысты нұсқаулықтар.
- Салаға қатысы бар сақтандыру полистері.
- Компрессорлық станцияларды және магистральды құбыр жолдарды салуға арналған құжаттар.
- Кен орындарын дамыту жөніндегі құжаттар.
- Бұл саланың стандарттары, және оларды отандық өндірушілер үшін бейімдеуі.
- Тендерлік қағаздарды дайындау.
- Өлшем бірліктері.

Филология докторы Смагулованың өз докторлық диссертациясында жасаған қазақ және ағылшын тілдеріндегі жалпы салыстырмалы екі тілдік құрылым ерекшеліктеріне көңіл бөлетін болсақ, ішкі құрылым бойынша қазақ және ағылшын тілдерінің терминдері бір компонентті және көп компонентті болып бөлінеді, мысалы: ағыл. - *catalysis* - *катализ*, *coating* - *жабын*; қаз.- *гомогендеу* - *homogenization*, *гидрация* - *hydration* (бір компонентті); ағыл.- *irreversible processes* - *қайтымсыз процестер*, *layer pressure* - *қабат қысымы*; қаз.- *ньютондық емес сұйықтар* - *non-Newtonian liquids*, *бақылау ұңғысы* - *observation well* (көп компонентті) [3].

жай ағыл. *кен(ore)*, *well(ұңғыма)*; қаз. - *күйе(soot)*, *газ(gas)*;
аффиксті ағыл. *stripper(сұппнер)*, *inversion(инверсия)*; қаз. - *филтрация(filtration)*, *қазандық(boiler)*;

күрделі ағыл. *aluminosilicates* (алюмосиликаттар), *chemosorption* (хемосорбция); қаз. - *шикізат* (raw material), *кенорны* (field).

Жалпы қазақ тілінің мұнай-газ терминологиясы және оның құрылымы ағылшын тілінің айтарлықтай ықпалына ие, бұл ретте жаңа өзгетілді (ағылшын тілді) терминдердің қазақ тіліне енуі көп жағдайда орыс тілі арқылы іске асырылады: *stripper* (ағыл.), - *стриппер* (қаз.), - *стриппер* (орыс.), *chemical processes* (ағыл.) - *химиялық процесстер* (қаз.) - *химические процессы* (орыс.).

Аудармадағы негізгі тараптарының бірі - лингвистикалық факторлар, оларға келесі факторлар жатады:

- мәтін тақырыбы,
- мәтін мазмұны,
- мәтін құрылымы,
- мәтіннің вербалды емес элементтері және олардың вербалды элементтерге қатысы,
- мәтіннің синтаксистік ерекшеліктері-мәтіннің лексикалық құрамы,
- мәтіннің тоналдығы,
- мәтіннің прагматикалық әсері.

Мұнай және газ тақырыптамасында келесі терминдер жиі кездеседі:

- *mousehole* - жетекші бұрғылау құбыры мен бұрғылау колоннасын өсіру кезінде құбырлардың тіректері уақытша сақталатын, бұрғылау мұнарасының еденінің астындағы тайыз саңылау;
- *graveyard tour* - түнгі бұрғылау ауысымы;
- *rabbit* - бұл сөз мұнай-газ контекстінде “құбырды тазалауға арналған қырғыш” деп аударылады;
- *snake* - талшықтас бау; бұрғылау мұнарасының жоғарғы жағына арқанның ұшын беруге арналған құрылғы;
- *wildcat* - іздеу-барлау ұңғымасы;
- *monkey board* - жоғарғы жұмысшы алаңы;
- *butterfly* - шығарғыш клапан;
- *doghouse* - бұрғылау мастерінің вагонша-тұрмыстық үйі;
- *gam* - бұл “плашка” (атындыны болдырмау превенторының тиектеу элементі);
- *Risers* - айырғыш бағанасы (райзер);

Талқылау

Келесі тармақтар рефлексия мен талқылауды қажет етеді:

- ✓ берілген тақырып бойынша лингвистикалық ерекшеліктерін анықтау;

✓ тарихи деректерді сонымен қатар, энциклопедиялық және түсіндірме сөздіктерді қарастыра отыра, мұнай-газ саласындағы терминдерді ерекшелік ретінде қарастырып, туындауын зерттеу;

✓ екі тілдің құрылымдық және функционалды ерекшеліктерін ескере отырып, “Мұнай және Газ” терминінің пайда болу тәсілдерін зерттеу [4].

Қорытынды

Сондықтан қазіргі тіл білімінде техникалық мәтіндердің дұрыс және барабар жеткізілуіне ықпал ететін ғылыми-техникалық аударма бағытын дамыту маңызды. Осыған сүйене отыра, жобаның негізгі бөлімінде мұнай-газ саласында кездесетін ерекшеліктер мен қиындықтар, сонымен қатар, терминология бірліктерінің айырмашылықтарын зерттеп, танымал лингвисттардың осы беталыста орындалған еңбектерің негізге алдым. Оның үстіне, өндірістік тәжірибе барысында атқарылған аудармаларды да және назарға алынған ерекшеліктерді де зерттеу негізіне қостық.

ӘДЕБИЕТ

[1] Гвишиани Н.Б. Язык научного общения: Вопросы методологии. - М.: Изд-во ЛКИ, 2008.

[2] Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии. - Л.: ЛГУ, 1986.

[3] Taylor J.R. Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory. - Oxford: Clarendon Press, 1995.

[4] Құлмұхаммед М. Термин жайында // Егемен Қазақстан. - 2006. - № 10.

REFERENCES

[1] Gvişiani N.B. Ĭazyk nauchnogo obşenia: Voprosy metodologii(Language scientific society: issues of methodology). M., LKĬ, 2008 [in Rus.].

[2] Gerd a.S. Osnovy nauchno-texnicheskoi leksikografii. (Fundamentals of scientific and technical lexicography).L.: LGU, 1986 [in Rus.].

[3] Taylor J.R. Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory. Oxford: Clarendon Press, 1995.

[4] Qūlmūxammed M. Termin jaiynda (About the term). Egemen Qazaqstan (Sovereign Kazakhstan), 2006, No. 10 [in Kaz.].

НЕФТЬ И ГАЗ: АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОЛОГИИ

*Аубакирова А.К.,¹

¹*кандидат педагогических наук, доцент

КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Алматы, Казахстан, e-mail: aubakirova-aiman@mail.ru

Мұқтаров Е.С.²

магистрант КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Алматы, Казахстан, e-mail: elzhanmukhtarov@gmail.com

Аннотация. Основная цель статьи-изучение лингвистических, структурных и функциональных особенностей в области нефти и газа на материале английского и казахского языков, способов терминообразования терминов. Статья также исследует роль нефтегазовой отрасли в мире и Казахстане. Основное направление данного проекта-демонстрация лингвистических особенностей перевода текстов, используемых в нефтегазовой отрасли, с казахского/русского на английский и с английского на казахский/русский языки с учетом его влияния на мировые языки, придавая глобальный характер отношений между странами, и типов текстов, используемых на эту тему. Кроме того, я поставил задачу отметить трудности, с которыми сталкиваются при переводе текстов с казахского/русского на английский с английского на казахский/русский языки.

Одним из наиболее распространенных видов специального перевода является технический перевод. Технический перевод-это перевод, который используется для обмена специальной научно-технической информацией между людьми, говорящими на разных языках. Под техническим переводом в упрощенном способе понимают перевод технических текстов.

Итак, одним из самых сложных направлений технического перевода является перевод текстов нефтегазовой промышленности. Нефтегазовая отрасль является одной из ведущих в экономике Казахстана, кроме того, она способствует продвижению международного сотрудничества. Казахстанские компании постепенно отходят на запад от отечественных технических разработок нефтегазового сектора. Это необходимость в новом надежном оборудовании для бурения нефти в суровых и экстремальных климатических условиях нашей страны.

Химическая, нефтедобывающая и перерабатывающая отрасли в нефтяной отрасли — это одна из ведущих отраслей мирового хозяйства, которая обеспечивает благосостояние граждан многих государств, а также помогает сферам человеческой деятельности, оказывающим существенное влияние на международные отношения. Взаимодействие отечественных промышленников с зарубежными поставщиками современного оборудования и технологий играет

важную роль в дальнейшем развитии и успешном функционировании этого комплекса. Поэтому при работе с переводами в нефтегазовой отрасли следует обратить внимание на определенные особенности.

Ключевые слова: бурение, скважина, компрессор, документ, рынок, месторождение.

OIL AND GAS: ASPECTS OF TERMINOLOGY TRANSLATION

*Aubakirova A.K.¹

¹*candidate of pedagogical sciences, associate professor Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aubakirova-aiman@mail.ru
Mukhtarov E.S.²

²master student Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: elzhanmukhtarov@gmail.com

Abstract. The main purpose of the article is to study the linguistic, structural and functional features of the oil and gas industry in the material of English and Kazakh languages, methods of term formation of terms. The article also provides research on the role of the oil and gas industry in the world and Kazakhstan. The main direction of this project is to show the linguistic features of translating texts used in the oil and gas industry from Kazakh/Russian to English and from English to Kazakh/Russian, taking into account the global nature of relations between countries, its impact on world languages and the types of texts used on this topic. In addition, I set the task to highlight the difficulties encountered in translating texts from Kazakh/Russian to English from English to Kazakh/Russian.

One of the most common types of special translation is technical translation. Technical translation is a translation that is used to exchange Special Scientific and technical information between people who speak different languages. In a simplified approach, technical translation is understood as the translation of technical texts.

Thus, one of the most difficult areas of technical translation is the translation of texts of the oil and gas industry. The oil and gas industry is one of the leading sectors of the economy of Kazakhstan, which contributes to the promotion of international cooperation. Kazakhstan's companies are gradually moving west from domestic technical developments in the oil and gas sector. This is the need for new reliable equipment for oil drilling in the harsh and extreme climate conditions of our country.

The chemical, oil production and refining industries in the petroleum industry are one of the leading sectors of the world economy that ensure the well - being of citizens of many states, as well as help in the spheres of human activity that have a significant impact on international relations. Interaction of domestic industrialists with foreign suppliers of modern equipment and technologies plays an important role in the development and

successful operation of this complex in the future. Therefore, when working with translations in the oil and gas industry, it is necessary to pay attention to certain features.

Keywords: drilling, well, compressor, document, market, field.

Статья поступила 20.09.2021

ӘӨЖ 94.574

DOI 10.48371/ISMO.2021.45.3.010

FTAMP 11.25

ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ

***Тәттібек Н.М.¹**

С. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ аға оқытушысы

Гуманитарлық ғылымдар магистрі,

Алматы, Қазақстан, e-mail: nurgul_t@mail.ru

Андатпа. Мақалада тарихи сана қалыптастырудың маңызы мен мәні, жастарды отансүйгіштіке, ұлтжандылыққа тәрбиелеудегі тарихи танымның әсері талданған. Қазақстан тарихының тереңдей зерттелуі, жас ұрпақтың санасына жаңаша тарихи сана қалыптастыру қажет, ұрпақтардың мәдени сабақтастығы мен ұлттық азаматтың бірегейлігінің негізі болып табылады. Әлемдік тарих ғылымына батысеуропалық ғалымдар мен теоретиктердің қосқан үлесі өте зор. Олардың теориялары отандық тарихтың дамуына өте керемет әсер берді, отандық тарих пен ұлы тұлғалар туралы біршама кітаптар мен кино туындалары жарық көрді. Қазақ тілді тарихи әдебиеттерді студенттерге қолжетімді әрі түсінікті етіп жазу арқылы тарихтың негізгі түсініктерін өскелең ұрпақ бойына сіңіру мәселелері зерделенген.

Мақалада сонымен қатар еліміздің мектептерінде Қазақстан тарихы мен Дүниежүзі тарихын оқып-үйренудің мемлекеттік маңызы айтарлықтай көрсетілген, осы пәндер мен факультативтер, клуб жұмысы арқылы Қазақстан Республикасының жас азаматтарына патриоттық тәрбие беру, түсіндіру және «Рухани Жаңғыру» және «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақалаларының саясатын насихаттау Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Қазақстан тәуелсіздігін алған 30 жыл көлемінде ұлттық жаңғыру жолын басты мұрат ретінде таңдап алғандығы айтылған.

Тірек сөздер: жастар саясаты, дуниетаным, тарихи сана, тарихи эрудиция, ұлтжандылық, отансүйгіштік, қазақ тілі.

Негізгі ережелер

XX ғасырдың 90 жылдарында басталған өзгерістер қоғамның барлық саласын қамтып, жаңа саяси құрылымдарды дүниеге әкелді. Әсіресе мемлекеттік басқарудағы, саяси жүйедегі трансформация, партиялық және сайлау жүйелеріндегі, ақпараттық кеңістіктегі ілгерілеулер, Конституцияның қабылдануы сияқты саяси үдерістерді назардан тыс қалдыру мүмкін емес. Сонымен, саяси жаңару президенттік институт, кәсіби парламент, көппартиялық, үкіметтік емес ұйымдар, тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдары т.т. жаңа құрылымдарды қалыптастырды.

Демократиялық даму - Қазақстанның өрелі, ерікті таңдауы. Демократиялық өзгерістер бір күнде, бір сәтте жүзеге асырылатын, жылдам нәтиже беретін үдерістер емес. Осы орайда, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Демократияны жариялап қана қоймай, оны жан-дүниемен сезіну, бастан өткеру керек. Демократия – бұл жолдың басы емес, оның діттеген мақсаты» [1] - деуі бұл үдерістің күрделілігін айқындай түседі.

Артта қалған жылдар ішінде кешенді зерттеу мен талдауды талап ететін саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени салаларда көшелі өзгерістер болғаны мәлім. Тәуелсіздігімізді алған сәттен ескі жүйенің орнына жаңа саяси-экономикалық құндылықтарды қалыптастыру, ұлттық дәстүрді жаңғырту сияқты күрделі үдерістерді бастан өткердік.

Кіріспе

Күрделі де көпқырлы мәселенің бірі – еліміздегі президенттік институттың қалыптасуы. 1990 жылы 24 сәуірде Қазақ КСР-нің XII шақырылымдағы Жоғарғы Кеңесінің I сессиясында Қазақ КСР-де Президент қызметін тағайындау туралы қабылданған тарихи шешімнің арқасында Қазақстанда президент институтының негізі қаланып, мемлекеттілігіміздің дамуындағы жаңа бір кезең басталды. Бұл қадам біздің демократиялық құндылықтар мен демократиялық саяси институттарды қабылдауға ашық екенімізді білдірді. Бірақ президент институты кеңестік саяси жүйеде бұрын-соңды болмағандықтан, оның мемлекеттік басқару жүйесіндегі орнын анықтау барысында көптеген қиыншылықтарды еңсеруге тура келді. Олардың қатарында, атап айтқанда, президенттік институтты ендіру мемлекеттік басқарудағы түбегейлі өзгерістерге бірден әкеле қоймағаны, оның басқа билік тармақтарымен қарым-қатынасын реттейтін механизмнің болмауы сияқты мәселелер тұрды. Әрі оның заңдық-құқықтық негіздері де әлсіз болды. 70 жылдан астам үстемдік құрып, темір торлы құрсауда болған кеңестік саяси жүйенің мемлекеттік билік құрылымдарын қозғалысқа әкеліп жаңа жағдайда жұмыс жасату оңай шаруа болған жоқ. Оның үстіне қайта құру дәуірінде қоғамның билікпен байланысында белгілі

дәрежеде рөл атқарып, халықтың арасында бедел жинап үлгірген Жоғарғы Кеңес өз еркімен биліктік өкілеттіктерінен бас тартқысы келмеді. Осы уақыттағы Президент пен Парламент қарым-қатынасына Елбасы Н.Ә. Назарбаев былай баға береді: «Парламенттегілер ескірген идеологиялық әдістер мен стереотиптерді бұрынғы екпінмен қолдай отырып, біздің мемлекет пен қоғамды реформаландыру бағытындағы барлық әрекеттерімізге тұсау салды» [2, 61 б.].

Осы билік тармақтары арасындағы қарама-қайшылықтар мен теке-тірестерді 1995 жылы 28 тамызда бүкілхалықтық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы шешті. Сөйтіп, жаңа Конституция президент институтына жетекші роль берілетін мемлекеттік құрылысты бекітті. Әрине президенттің жаңа мәртебесі мен оның өкілеттік ауқымының кеңдігі отандық ғалымдармен, саяси қайраткерлермен әр қалай бағаланып, сыналды да. Дегенмен, мұндай қадамның өтпелі кезең талабынан туындағанын уақыттың өзі дәлелдеді.

1995 жылдан бастап Президент пен Парламент қарым-қатынасы түбірімен өзгеріп, тіптен жаңа сападағы қарым-қатынас орныға бастады. Әрине, бұл қарым-қатынастарды реттеуде заңдық-құқықтық негіздер маңызды рөл атқарды. Президент пен Парламент қарым-қатынасына ықпал еткен факторлар қатарында, бірінші кезекте, екі палаталы, тұрақты негізде қызмет ететін кәсіби Парламенттің құрылуы; екіншіден, Парламент құрамындағы депутаттар санының 154 депутатқа дейін көбейіп, жоғарғы палата - Сенатқа 15 депутатты Президенттің тағайындауы; үшіншіден, Мәжіліске сайлау принципінің өзгеруі және партиялық тізім негізінде сайланатын депутаттар санының 10-нан 98-ге дейін көбеюі. Мінеки, осы өзгерістер Президент пен Парламенттің одақтастар ретінде қызмет жасауына септесті.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

2007 жылы Қазақстан Республикасының Конституциясына енгізілген өзгерістер мен түзетулер Президент пен Парламент қарым-қатынасына маңызды жаңалықтар алып келді. Президент өкілеттіктерінің кейбірі Парламент құзырына көшті. Бірақ Президент пен Парламенттің келісіп қызмет ету негіздері кеңейтілмесе, шайқалған жоқ. 2017 жылғы Конституциялық реформа мемлекеттік билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлді. Конституциялық реформаға сәйкес, сыртқы істер, ішкі істер және қорғаныс министрлерін президент бұрынғыдай өзі тағайындайды. Министрлер лауазымына кандидаттарды президентке премьер-министр ұсынады. Жаңа өзгерістерге сәйкес, президент құзырындағы министрлер кабинетін жасақтау және олардың жұмыстарын қадағалау жұмыстары парламентке берілді. Осылайша, Үкіметтің де, парламенттің де

жауапкершілігі арта түсті. Бүгінде Президенттік институт еліміздегі демократиялық өзгерістерді жүзеге асырудың іргелі негізі.

Келесі бір іргелі мәселе - демократиялық құндылықтар мен демократиялық саяси институттар мәселесі. Қазіргі заманғы демократиялық қоғам мен саяси жүйені дамыған партиялық құрылымсыз көз алдымызға елестету қиын. Демократиялық режим жағдайында азаматтар, әлеуметтік топтар мен қоғам мүдделерін шынайы саяси үдеріске партиялар айналдыра алады. Осы мүдделерді білдіру тұрғысынан алғанда саяси партиялар азаматтық қоғамның басты тірегі.

Егемендіктің 30-шы жылына қадам басқан уақытта Қазақстанның партиялық жүйесі де түбегейлі өзгерді. Кеңестік дәуірде үстемдік еткен бірпартиялық жүйенің орнына бірте-бірте көппартиялық жүйе орнықты. Саяси саналуандылықтың арқасында, жаңбырдан кейінгі саңырауқұлақтай, жүздеген партиялар мен қоғамдық қозғалыстар дүниеге келді. XX ғасырдың 90 жылдарында партиялар мен қоғамдық қозғалыстар коммунистік партияға қарсы, балама ұйымдар ретінде қалыптасты. Партиялық жүйедегі өзгерістерге 1991 жылы қабылданған, ҚазССР Жоғарғы Кеңесі мазмұны одақтас заңмен мазмұндас «ҚазССР қоғамдық ұйымдар туралы» заңның, 1996 жылы және 2002 жылы қабылданған «Саяси партиялар туралы» заңның ықпал еткені сөзсіз. Әсіресе, саяси партияларды құру, тіркеуден өткізу талаптарының өзгеруі партиялар санының бірде көбейіп, бірде азаюына алып келді. 2007 жылы жүзеге асырылған саяси реформа партиялар қызметіне тікелей әсер етті. Конституцияға енгізілген өзгерістерге сәйкес Парламент Мәжілісін қалыптастырудың жаңа тәртібі енгізіліп, ол партиялық негізде қалыптасатын болды.

Осы талаптарға сәйкес өткен 2007 жылғы парламенттік сайлауда Парламент Мәжілісіне бір ғана партия өте алды. Осыған орай, Саяси партиялар туралы заңға 2009 жылы 6 ақпанда заңды либералдандыру мақсатында түзетулер мен толықтырулар енгізілді. Бірақ бұл өзгерістер партиялық алаңдағы саяси күштердің санына да, сапасына да аса әсер ете алған жоқ.

Нәтижелері

Бұған дәлел 2011 жылы 3 сәуірде кезектен тыс өткен президенттік сайлау. Өкінішке орай, президенттік сайлау партиялар қызметін жандандыра алмады. Тіптен бұған дейінгі қалыптасқан (1999 ж., 2004 ж., 2005 жж.) сайлау науқанында партиялардың бой көрсету дәстүрі де байқалмады. Дегенмен, Заңның жүзеге асуы келесі 2012 жылғы және 2016, 2021 жылдардағы Парламент Мәжілісіне сайлаудан көрініс тапты. Сайлау нәтижесінде үш саяси партия жеңіске жетіп, Мәжіліс құрамына өзгеріс әкелді. Жалпы саяси партиялар белсенділігі қоғам

дамуындағы баламалылыққа, саналуандылыққа жол салатыны белгілі. Сондықтан билік пен қоғам арасындағы байланыстырушы құрылым ретінде еліміздегі партиялардың дамуы демократия жолындағы қажеттілік.

Қазақстан азаматтары демократиялық институттардың басты элементі ретінде сайлауда дауыс беруге қатысу, сайлану құқы арқылы еліміздің тағдырына тікелей араласуда. Себебі, сайлау барысы мен нәтижелері мемлекет дамуының сипатын, ертеңін анықтайтыны сөзсіз.

Дамыған демократиялық мемлекеттер негізін жеке тұлғаның негізгі құқықтары мен еркіндіктері заңдық тұрғыдан қамтамасыз етіліп, саяси қорғалатын азаматтық қоғам құрайтыны белгілі. Азаматтық бастамашылдық қоғам игілігіне қатысты саналы және белсенді қызмет ретінде азаматтық қоғамды дамытудың маңызды сипаттарының бірі. Сондықтан мұраты демократиялық мемлекет құру болып табылатын Қазақстанға осы азаматтық қоғам негізін қалыптастыру өте маңызды. Біздің елімізде де азаматтық қоғамды қалыптастыру үрдісі үшінші сектордың дамуымен тығыз байланысты. Үшінші секторды өздерінің коммерциялық емес мақсаттарын мүдделік топтар, одақтарға т.б. бірігу арқылы жүзеге асыруға ұмтылатын ерікті индивидтер бірлестігі құрайды. Қазақстандық тәуелсіз қоғамдық ұйымдар шетелдік донорлар арқасында үкіметтік емес ұйымдар деген атауға ие болды. Бастапқы кезде үкіметтік емес ұйымдардың халықаралық қаржыландырылу көздеріне байланысты халық арасында беделі жоғары болған жоқ. Тіптен халық арасында үкіметтік емес ұйымдар халықаралық және шетелдік донорлардың қаражаттарын тарту үшін, өздерінің жеке мүдделерін шешу үшін ашылады деген пікір басым еді. Бірақ Қазақстан Республикасындағы үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдау тұжырымының, одан кейін бағдарламаның қабылдануы олардың қызметін жандандырды. Оған дәлел - 2001 жылы ресми тіркелген ҰЕҰ саны 1767 құраса [4, 26-б.], бүгінгі күні Қазақстанда 22 000 астам үкіметтік емес ұйымдар қызмет етуде [5]. Өкінішке орай, үкіметтік емес ұйымдар негізінен қалалық жерлерде қызмет жасап, ауылдық жерлер назардан тыс қалуда. Біздің ойымызша, басты назар ауылдық жерлерге бөлінуі керек. Ауыл тұрғындарының әлеуметтік мәселелері жылдан-жылға көбеймесе, азаяр емес. Дегенмен, үкіметтік емес ұйымдар еліміздегі демократияны дамыту жолында азаматтық бастамашылдықты дамыту арқылы үлес қосуда.

Талқылау

Демократиялық қоғам құруда, демократиялық құндылықтарды қалыптастыруда, оны кеңінен таратуда ақпараттың, бұқаралық ақпарат құралдарының орны зор. Шамасы «Мәліметі мол адам - жер-жаһанның иесі», - деп бекерден-бекер айтылмаса керек. Ақпарат

адамдар санасына, азаматтық позициясын анықтауға, азаматтық және саяси белсенділігіне, өмір сүруіне, тұрмысы мен демалысына шешуші тұрғыдан ықпал етеді. Қазақстандағы ақпаратты таратуды демократияландырудың бір белгісі мемлекеттік, мемлекеттік емес, қоғамдық бұқаралық ақпарат құралдарының қатар өмір сүруі.

Ақпараттық кеңістіктегі сандық өзгерістер сапалық жетістіктермен қатар жүруде. Соның бір көрінісі - мемлекеттік емес, тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының халық алдына таңдау мүмкіндігін беруі. Таңдау мүмкіндігі саяси үдерістерге тек біржақты көзқарасты, біржақты пікірді берумен шектелмей, балама пікірді де қатар беріп отыру арқылы жүзеге асырылуда. Мұндай балама пікірлерді беру арқылы ақпаратты жеткізу халыққа ой-түрткі де бола алады.

Тағы бір үлкен мәселе – азаматтардың сөз еркіндігі мен ақпарат алу құқына байланысты. Конституция бойынша Қазақстанның әрбір азаматы сөз еркіндігі мен ақпарат ала алу құқығына ие. Сөз еркіндігі кез-келген демократиялық қоғам негізі болып табылатындығы белгілі. Әрі еркін ойлайтын, шығармашылық адамның дамуының алғы шарты. Сөз еркіндігі тек оң қабылданатын ақпаратқа, мәліметке байланысты ғана емес, сонымен бірге билікті қобалжытатын ақпараттарға да қатысты болуы тиіс. Мінеки, осы міндетті жүзеге асыру бұқаралық ақпарат құралдарының еншісінде. Бүгінде бұқаралық ақпарат құралдарында халықты толғандырып жүрген өзекті мәселелер бойынша ашық пікір таластар, пікір-сайыстар ұйымдастыру кеңінен тарап отыр. Мысалы, «Қазақстан» телеарнасындағы - «Алаң», КТК телеарнасындағы - «Астарлы ақиқат» хабарлары өзекті мәселелер бойынша сан-алуан пікірлерді ашық талқылау арқылы халыққа ой-түрткі бола алды. Бірақ еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдарындағы ақпарат сапасы мен шынайылығы көңіл толарлық деп айту қиын. Себебі, саяси ақпарат пен жаңалықтарды таратуда әлі күнге дейін біржақты, сыңар ақпарат беру үстемдік етіп отыр. Сондықтан бұқаралық ақпарат құралдары тек кіріс көзіне айналмай, жеке, әрі тәуелсіз қоғамдық институт ретінде қалыптасуы қажет. Тек сонда ғана ақпаратты таратудағы бостандық туралы айта аламыз. Айта кеткен жөн, соңғы уақытта әлеуметтік желілер де ақпаратты таратуда кеңінен қолданылуда.

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығы және бүкіл өмір бойы Қазақ хандығының егемендігін сақтауға тырысқан ұлы хан Абылайдың туғанына 310 жыл. Оның өмірден озуымен ел тарихында тағы бір кезең - Қазақстанды Ресей империясының әкімшілік-саяси жүйесіне қосу басталды. Алдымен жанама түрде және XIX ғасырдың 20-жылдарының басынан бастап қазақтың дәстүрлі саяси ұйымына тікелей әкімшілік араласу арқылы.

Еліміздің мектептерінде Қазақстан тарихы мен Дүниежүзі

тарихын оқып-үйренудің мемлекеттік маңызы зор, өйткені дәл осы пәндер мен факультативтер, клуб жұмысы арқылы Қазақстан Республикасының жас азаматтарына патриоттық тәрбие беру, түсіндіру және «Рухани Жаңғыру» және «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақалаларының саясатын насихаттау Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Қазақстан тәуелсіздігін алған 30 жыл көлемінде ұлттық жаңғыру жолын басты мұрат ретінде таңдап алған. Біз – бабаларымыздың ұлы істерінің жалғастырушыларымыз, ұлтсыз мемлекет болмайтынын ұмытпауымыз керек, сондықтан елінің ертеңі үшін күресер, санасы азат ұрпақ тәрбиелеу – бүгінгінің міндеті. Бүгінгі ең басты талап, Қазақстанның мемлекеттілігін нығайту, ұлттық мүддені биік қою - ол егемендікті мәңгі сақтап қалу, бүкіл қоғамдық сана тәрбиесіне жауапты органдар мен азаматтардың биік парызы болуға тиіс.

Қорытынды

Алдымызда оңай жылдар тұрған жоқ. Осындай уақытта біз тек бірліктің арқасында ғана жеңіске жете аламыз. Қазіргі заман, ХХІ ғасыр адамдарға жаңа талаптар қоюымен ерекшеленеді, себебі Қазақстанның даму деңгейі қоғам өмірінің барлық саласына терең өзгерістер енгізуде. Елеулі өзгерістердің бірі - демократиялық-құқықтық мемлекет құру. Сол себептен қазіргі заман адамы сана-сезімі жоғары, өз іс-әрекетіне жауапты, әлеуметтік өзгерістерге тез бейімделе алатын, өз шешімін қабылдай алатын азамат болуы тиіс. Қоғам үшін ең қымбат қазына – ол адам, адамның бостандығы мен өмірі. Бүгінгі жастар осы қымбат қазынаны бағалай білуі тиіс.

Ұлтымыздың негізгі байлығы, капиталы, біздің келешегіміз – ол қазақ жастары. Ұлттық капиталдың ішінде адам капиталының үлесін, яғни адамдардың білімі мен сапасының деңгейін көтеру мемлекеттің негізгі ұстанымы болуы тиіс. Біз Батыс, Жапон, АҚШ елдерінің деңгейіне жеткенде ғана қоғамның тұрақты дамуы жолына түсеміз. Қоғамды дамытатын негізгі күш – орташа класты құрайтын ғалымдар мен инженерлерді, экономистер мен іскерлерді қалыптастыру ендігі жерде мемлекеттің басты бағдарына айналуы керек. Алда үлкен және жауапкершілікті жұмыс күтіп тұрғанын, оны лайықты атқару үшін барша қазақстандық әрдайым ұйымшыл болуы керектігін жастарымыз ұмытпау тиіс.

Осы уақытаралығында қол жеткізген жетістіктеріміздің ең бастысы қоғамның барлық саласына, яғни саяси саламен қатар экономикаға да, мәдениет саласына да сан-алуандылықтың енуі. Жоспарлы экономика

тұсында мемлекет қамқорлығына сеніп, болашақтан қам жемей өмір сүрген халқымыз үшін көптеген қиындықтар әкелгеніне қарамастан нарықтық экономикаға көшу нәтижелі болды.

Қорытындылар болсақ, қол жеткізген жетістіктерімізбен қатар әттеген-ай дейтін тұстарымыз да баршылық. Мәселен, шынайы саяси бәсекелестіктің болмауы, барлық деңгейде бірдей заңның орындалмауы, т.с.с. Бірақ мұратымыз демократиялық, құқықтық мемлекет құру болғандықтан «Заң алдында барлығы да тең» қағидатымен өмір сүруіміз керек. Билік сөз жүзінде ғана емес, іс жүзінде де «халық үніне құлақ асатын мемлекетке айналуы тиіс».

ӘДЕБИЕТ

[1] Назарбаев Н. Демократию нельзя объявить, ее можно лишь выстрадать // www.akorda.kz

[2] Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. - Алматы: Өнер, 1996. - 272 б.

[3] Нұрымбетова Г.Р. Қазақстан халқының саяси қатысуы: сипаты мен жолдары. – Алматы, 2005.

[4] Қазақстанның бейүкіметтік ұйымдары: кеше, бүгін, ертең. БҰҰ Даму бағдарламасының тапсырысы бойынша басылған. - Алматы, 2002. - 77 б.

[5] Dauletova G.O., Baissultanova K.Sh. International cooperation of Kazakhstan and China in the field of education in the framework of “One belt - one way” in online mode. Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages. Series “International Relations and Regional Studies” . –2020. – № 4 (42).

REFERENCES

[1] Nazarbaev N. Demokratiu nelzä obävit, ee mojno liş vystradät (Democracy cannot be declared, it can only be suffered). www.akorda.kz [in Rus.].

[2] Nazarbaev N.Ä. Ğasyrlar toğysynda (At the turn of the century). Almaty: Öner, 1996, pp. 272 [in Kaz.].

[3] Nūrymbetova G.R. Qazaqstan halqynyñ saiasi qatysuy: sipaty men joldary (Political participation of the people of Kazakhstan: character and ways). Almaty, 2005 [in Kaz.].

[4] Qazaqstannyñ beiükimettik üiymdary: keşe, bugün, erteñ. BÜÜ Damu bağdarlamasyның tapsyrysы boıynша basылған (Non-governmental organizations of Kazakhstan: yesterday, today, tomorrow. Published by order of the United Nations Development Program). Almaty, 2002, pp.77 [in Kaz.].

[5] Dauletova G.O., Baissultanova K.Sh. International cooperation of Kazakhstan and China in the field of education in the framework of “One

belt - one way” in online mode. Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages. Series “International Relations and Regional Studies” . –2020. – № 4 (42).

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАЗАХСТАНА

*Таттибек Н.М.¹

¹старший преподаватель КазНМУ имени С.Асфендиярова, магистр гуманитарных наук,
Алматы, Казахстан, e-mail: nurgul_t@mail.ru

Аннотация. В статье проанализированы значение и значение формирования исторического сознания, влияние исторического познания на патриотическое, националистическое воспитание молодежи. Необходимо углубленное изучение истории Казахстана, формирование нового исторического сознания в сознании молодого поколения, которое является основой культурной преемственности поколений и идентичности Национального гражданина. Вклад западноевропейских ученых и теоретиков в мировую историческую науку огромен. Их теории оказали огромное влияние на развитие отечественной истории, изданы несколько книг и кинофильмов об отечественной истории и великих личностях. Изучены вопросы усвоения подрастающим поколением основных понятий истории путем написания казахскоязычной исторической литературы в доступной и понятной для студентов форме.

В статье также подчеркивается государственная важность изучения истории Казахстана и всемирной истории в школах страны, говорится, что Первый Президент Республики Казахстан избрал путь национального возрождения в качестве главной цели на 30-летие казахстанского развития. независимость.

Ключевые слова: молодежная политика, историческое сознание, историческая эрудиция, национализм.

FOREIGN POLICY OF KAZAKHSTAN

*Tattibek N.M.¹,

¹Master of Human Sciences, senior lecturer of S.Asfendiyarov KazNMU
Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurgul_t@mail.ru

Abstract. The article analyzes the importance and significance of the formation of historical consciousness, the influence of historical knowledge on the education of young people in patriotism. It is necessary to study the history of Kazakhstan in depth, to form a new historical consciousness in the consciousness of the younger generation, which is the basis of the

cultural continuity of generations and the identity of the citizen of the country. The contribution of Western European scientists and theorists to the world historical science is enormous. Their theories had a great influence on the development of Russian history, published a number of books and films about Russian history and great personalities. The issues of mastering the basic concepts of history to the younger generation are studied by writing historical literature in the Kazakh language in an accessible and understandable way for students.

The article also highlights the state importance of studying the history of Kazakhstan and world history in schools of the country. It is said that the First President of the Republic of Kazakhstan has chosen the path of national revival as the main goal for 30 years of Kazakhstan's independence.

Keywords: youth politics, historical consciousness, historical erudition, patriotism.

Статья поступила 10.09.2021

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN
of Ablai Khan KazUIRandWL
series «INTERNATIONAL RELATIONS and REGIONAL STUDIES»

3 (45) 2021
ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

Отпечатано в издательстве «Полилингва»
«Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов
и не предоставляет гарантий в связи с публикацией фактов,
данных результатов и другой информации»

Директор издательства:
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка:
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 27.09.2021 г.
Формат 70х90 1/8. Объем 14.0 п.л. Заказ № 2094. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru

